

27ste vergadering

Dinsdag 25 november 1986

Aanvang 14.00 uur

Voorzitter: Eversdijk

Tegenwoordig zijn 134 leden, te weten:

Aarts, Alders, Van Amelsvoort, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, J.T. van den Berg, H.J. van den Bergh, Biesheuvel, De Boer, Boers-Wijnberg, De Boois, Borgman, Braams, Van der Burg, Buurmeijer, Van de Camp, Castricum, De Cloe, Dijkstal, Van Dis, Doelman-Pel, Duyn, Eisma, Engwirda, Van Erp, Van Es, Esselink, Eversdijk, Franssen, Frinking, Frissen, Van Gelder, Gerritse, De Grave, Groenman, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van der Heijden, Van der Hek, Hennekam, Herfkens, Hermes, De Hoop Schefker, Hummel, Huys, Van Iersel, Jabaaïj, Joekes, Jorritsma-Lebbink, Kamp, Keja, Knol, Koetje, Kohnstamm, Kok, De Kok, Kombrink, Korthals, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krajenbrink, De Kwaadsteniet, Laning-Boersema, Lankhorst, Lansink, Leerling, De Leeuw, Van Leijenhorst, Lilipaly, Mateman, Melkert, Van Mierlo, Moor, Moret-de Jong, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Van Nieuwenhoven, Nijhuis, Nijland, Van Noord, Nuis, Oomen-Ruijten, Van Otterloo, Paulis, Ploeg, De Pree, Pronk, Reitsma, Rempt-Halmmans de Jongh, Van Rey, Roethof, Roosen-van Pelt, Van der Sanden, Schaefer, Schartman, Scherpenhuizen, Schutte, Smits, Soutendijk-van Appeldoorn, Spieker, Stermerdink, Stoffelen, Swildens-Rozendaal, Tazelaar, Tegelaar-Boonacker, E.G. Terpstra, G.H. Terpstra, Tommel, Van Traa, Tuinstra, Den Uyl, Ter Veld, Veldhoen, Te Veldhuis, Vermeend, Verspaget, De Visser, Van der Vlies, Voorhoeve, Vos, Vreugdenhil, Vriens-Auerbach, K.G.

de Vries, Wallage, Weisglas, Wiebenga, Wolffensperger, Wolters, Worrell en Zijlstra,

en de heren Deetman, minister van Onderwijs en Wetenschappen, De Koning, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Nijpels, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, mevrouw Ginjaar-Maas, staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen en de heer De Graaf, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

□

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Nypels, Dolman en Meijer, wegens verblijf buitenslands, de hele week;

Roosen-van Pelt, Worrell, Stoffelen en Frinking, alleen voor de middagvergadering;

Leijnse en Rienks, wegens ziekte, de hele week;

Hermans, wegens bezigheden elders;

Dales, wegens bezigheden elders, ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn

ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

(De lijst is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.)¹

Regeling van werkzaamheden

De **Voorzitter**: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten, te stellen in handen van de vaste commissie voor Economische Zaken het wetsvoorstel Wijziging van de Handelsregisterwet (19 782).

Op verzoek van de fractie van het CDA benoem ik in de vaste commissie voor de Visserij de heer Reitsma tot lid in plaats van de heer Smits en de heer Smits tot plaatsvervangend lid in plaats van de heer Vreugdenhil.

Op verzoek van de fractie van de PvdA benoem ik in de commissie voor de Werkwijze der Kamer de heren Wallage en Melkert tot lid in de bestaande vacatures; mevrouw Swildens-Rozendaal en de heren Van Gelder, Den Uyl en Niessen tot plaatsvervangend lid in de bestaande vacatures.

Ik deel aan de Kamer mede, dat:
- de bijzondere commissie Interimrapport van de Interdepartementale Stuurgroep Misbruik en Oneigenlijk gebruik (ISMO) (17 050) tot haar voorzitter heeft gekozen het lid Kombrink;
- de bijzondere commissie Nationale landschapsparken (Groene Structuurschema's) (13 284) tot haar voorzitter heeft gekozen het lid Van Noord.

Ik stel voor, de minister van Financiën te verzoeken, te bevorderen dat

Voorzitter

over het door de leden De Grave en Van Iersel aanhangig gemaakte voorstel van wet 19 779 (Verruiming van de fiscale regeling met betrekking tot de herkapitalisatie van een lichaam) advies wordt gevraagd aan de Raad van State.

Ook stel ik voor, aan de orde te stellen en de behandeling toe te voegen aan de agenda van volgende week het wetsvoorstel Goedkeuring van de op 27 mei te 's-Gravenhage tot stand gekomen Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en Canada tot het vermijden van dubbele belasting en het voorkomen van het ontgaan van belasting met betrekking tot belastingen naar het inkomen, met Protocol (19 614) (indien de voorbereiding zal zijn voltooid).

Ik stel voor, aan de orde te stellen en te behandelen op donderdag 27 november aanstaande, direct bij de aanvang van de vergadering de brieven van de minister van Binnenlandse Zaken inzake de rechtmatigheid van de pensioentoekening van mevrouw Rost van Tonningen op basis van het kamerlidmaatschap van haar echtgenoot (19 783), met spreektijden van:
25 minuten voor de fracties van CDA en PvdA,
20 minuten voor de fractie van de VVD,
15 minuten voor de fractie van D66 en
10 minuten voor elk van de overige fracties.

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Van Traa, die het heeft gevraagd.

De heer **Van Traa** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek de Kamer mij verlof te geven, de staatssecretaris van Justitie te interpellieren over haar besluit om twee leren uit te leveren aan Groot-Brittannië. Wij hebben hierover met de staatssecretaris in een besloten mondeling overleg al van gedachten gewisseld. Het betreft hier echter een zaak waar zoveel kanten aan zitten die ook een politieke lading hebben, dat naar de mening van mijn fractie hierover ook een beraadslaging in de Kamer zou moeten volgen. Dan is het ook mogelijk dat de Kamer ter zake tot

uitspraken komt. Het gaat hierbij om twee IRA-aanhangers, Kelly en McFarlane. Zij zitten op dit moment in Nederland. Zij zullen aan Groot-Brittannië uitgeleverd worden bij uitleveringsbeschikking van 18 november 1986. De zaken die hierbij meer in het bijzonder een rol spelen zijn de volgende. Ten eerste de vraag of aan de Britse ambtgenoot van de staatssecretaris van Justitie gevraagd is, maatregelen ter voorkoming c.q. afwijking van het gevaar van een harde behandeling te nemen. Ten tweede de vraag of de regering termen ziet om te wachten totdat een klacht, die ter zake is ingediend bij de Europese Commissie in Straatsburg, is behandeld.

Ik wil ook vragen of de staatssecretaris genoemde personen, Kelly en McFarlane, niet zal uitleveren voordat deze interpellatie — indien de Kamer mij daarvoor verlof geeft — is gehouden.

De **Voorzitter**: Ik zal dit laatste verzoek van de heer Van Traa overbrengen. Spoedshalve stel ik voor, aan het eerste verzoek te voldoen en de interpellatie morgenmiddag, direct na de lunchpauze, te houden, met spreektijden van vijf minuten.

Mevrouw **Soutendijk-van Appel-doorn** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie gaat akkoord met deze interpellatie en wij hebben er geen bezwaar tegen als het verzoek om schorsende werking wordt overgebracht, maar de staatssecretaris is natuurlijk vrij om daaraan gevolg te geven of niet.

De **Voorzitter**: Dat spreekt vanzelf. Het gaat er slechts om, het verzoek van de heer Van Traa over te brengen.

De heer **Wiebenga** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Uiteraard maken wij geen bezwaar tegen het overbrengen van dat verzoek. Ik kan mij echter voorstellen dat de Kamer zichzelf oplegt, omdat de staatssecretaris spoed wil betrachten met haar beleid, dat over een eventueel in te dienen motie nog deze week wordt gestemd. Onder dat voorbehoud kan mijn fractie akkoord gaan met dat verzoek.

De **Voorzitter**: Dat laat het overbrengen van het verzoek onverlet.

Wij zullen wel zien hoe het debat verder verloopt.

De heer **Wiebenga** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Wij regelen hier onze werkzaamheden. Het is daarom goed om aan te kondigen dat mijn fractie het in ieder geval op prijs stelt, over eventuele moties nog deze week te stemmen. Dat is geen probleem, omdat wij, naar ik aanneem, donderdag ook nog over andere moties zullen moeten stemmen.

De **Voorzitter**: Hiertegen bestaat mijns inziens geen bezwaar.

De heer **Van Traa** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb toch goed begrepen dat mijn gehele verzoek aan de staatssecretaris zal worden overgebracht? De staatssecretaris heeft natuurlijk haar beleidsvrijheid. Wij zouden echter voor de eerste keer in deze Kamer in het openbaar over een dergelijke zaak beraadslagen. Het lijkt mij dan ook dienstig, ook wat onze rechten betreft, dat de uitlevering dan nog niet is geschied. Dat lijkt mij geen probleem als wij dat debat morgen al voeren.

De **Voorzitter**: Nogmaals, ik zal het verzoek doen en de interpellatie zal morgenmiddag na de lunchpauze worden gehouden.

Ten gevolge van enkele zojuist genomen beslissingen, zal het tijdschema van deze week moeten worden aangepast. Ik stel mij voor, dat het antwoord van de bewindslieden van Sociale Zaken en Werkgelegenheid morgenavond zal worden gegeven en dat de eventuele voortzetting in tweede termijn donderdag laat in de middag of 's avonds zal plaatsvinden. Op dit moment moet ik er dus van uitgaan dat de overige op het tijdschema van deze week aangegeven onderwerpen zullen komen te vervallen. In de loop van de middag hoop ik een nieuwe schema voor deze week te laten ronddelen.

Ik geef het woord aan de heer De Boer, die het heeft gevraagd.

De heer **De Boer** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Verleden week is het verzoek gedaan, door u overgenomen, om aan de regering een brief te vragen over de Moskou-reis. Ik heb begrepen dat die brief de Kamer op dit moment nog niet heeft bereikt. Ik wijs erop dat de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken donderdag

Voorzitter

aanstaande een mondeling overleg voert waarvoor die reis is geagendeerd. Kunt u zeker stellen dat wij die brief vanmiddag nog krijgen?

De **Voorzitter**: Ik zal dat verzoek namens de Kamer overbrengen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Premieheffing over uitkeringen op grond van de Werkloosheidswet, de Ziektewet en de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering en wijziging van enkele andere wetten (19 735)**,

en over:

- de motie-Groenman over de extra premie-opbrengst als gevolg van de samentelling van loon en uitkering (19 735, nr. 13).

(Zie vergadering van 20 november 1986.)

De **Voorzitter**: Mevrouw Groenman heeft mij medegedeeld, dat zij haar amendementen op stuk nr. 15 heeft ingetrokken.

De artikelen I t/m XIV worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het gewijzigde amendement-Ter Veld c.s. (stuk nr. 14) tot invoeging van een artikel XIVa.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat dit gewijzigde amendement met algemene stemmen is aangenomen.

De artikelen XV, XVa, XVI, XVII, XVIIa, XVIII en XIX en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PPR en de PSP tegen dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

In stemming komt de motie-Groenman (19 735, nr. 13).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, de PvdA, de PPR en de PSP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 121 van het Reglement van Orde door het lid Melkert aan de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over **verontreiniging van de Rijn door BASF**.

De heer **Melkert** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Namens de fractie van de Partij van de Arbeid wil ik de minister de volgende vragen stellen:

1. Is de regering van de Bondsrepubliek om opheldering gevraagd over oorzaken en gevolgen van een giflozing in de Rijn door het bedrijf BASF bij Ludwigshafen? Wordt het indienen van een schadeclaim overwogen?
2. Welke stoffen zijn bij deze giflozing in de Rijn terechtgekomen? Is hierin ook een hoeveelheid dioxine begrepen?
3. Welke maatregelen worden voorzien om schade in het Nederlandse stroomgebied van de Rijn te voorkomen?
4. Is deze zaak ter sprake gebracht in het kader van de gisteren gehouden bijeenkomst van de EG Milieuraad? Zo ja, met welk resultaat?
5. Welke internationale maatregelen met onmiddellijk effect zijn door de ministers in de EG Milieuraad overeengekomen?

Minister **Nijpels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vind het plezierig dat ik nu al de mogelijkheid heb om na de EG Milieuraad, die vanochtend vroeg was afgelopen, het een en ander over die bijeenkomst te vertellen. Op de eerste vraag kan ik antwoorden dat via het bestaande alarmeringssysteem voldoende informatie van de zijde van de Bondsrepubliek binnen is gekomen. Schade wordt op dit moment niet verwacht, dus ligt het ook niet voor de hand dat er een schadeclaim zal worden ingediend. Dat laat overigens onverlet dat in andere situaties, waarin daadwerkelijk schade is toegebracht, wel schadevergoeding zal worden gevraagd.

De stof die is vrijgekomen is 2-4-dichloor-fenoxy-azijnzuur, populair bekend als 2-4-D. Het is vrijgekomen in een concentratie van enkele tientallen microgrammen per

liter. In deze concentratie is het hoogstwaarschijnlijk niet giftig.

Vervolgens is de vraag gesteld welke maatregelen worden voorzien om schade te voorkomen. Er is sprake geweest van aangepast stuwbeheer. Dit betekent een versnelde afvoer naar de Noordzee via de Nederrijn, de Lek en de Waal. De inname van drinkwater is tijdelijk gestopt. Dit laatste is overigens gebeurd als voorzorg, want schade viel niet te verwachten. De kwestie is gisteren in de Milieuraad niet aan de orde geweest, omdat de feiten voor die tijd bekend waren.

De laatste vraag luidde: Welke internationale maatregelen met onmiddellijk effect zijn door de ministers in de EG Milieuraad overeengekomen? Er is een resolutie aangenomen. Het lijkt mij goed dat ik in het kort vertel, wat de Nederlandse inbreng ten aanzien van dit onderwerp is geweest. Ik heb namens de Nederlandse regering een vijftal specifieke punten naar voren gebracht. Deze zouden wat ons betreft hun neerslag moeten vinden in een resolutie.

Het eerste punt had betrekking op de noodzaak tot uitbreiding van de zorg, maar ook van te nemen maatregelen. De te nemen maatregelen zouden niet alleen betrekking moeten hebben op de Rijn. Deze zouden ook uitgebreid dienen te worden tot de andere grote vaarwegen, waarmee wij in Nederland te maken hebben.

Als tweede punt heb ik namens de Nederlandse regering het punt aan de orde gesteld, dat een sterkere formulering op het punt van de aansprakelijkheid gewenst is. Het voorliggende voorstel bevatte in de ogen van het Nederlandse kabinet in dit opzicht te weinig aanknopingspunten.

Het derde punt dat ik aan de orde heb gesteld, betrof de internationale inspectie van bedrijven die in het stroomgebied van grote vaarwegen liggen. Ik kom hierop dadelijk nog even terug.

Het vierde en vijfde punt, door ons naar voren gebracht, leefden ook bij de Commissie. Het ging hierbij om eventuele aanscherping van de post-Sevesorichtlijn naar aanleiding van de ervaringen, opgedaan na het ongeluk in Zwitserland. Het vijfde punt had betrekking op het vertalen van de afspraken, zoals deze voorkomen in de post-Sevesorichtlijn, in internationale overeenkom-

Minister Nijpels van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

sten, waarbij met name de landen partij dienen te zijn, die op dit moment niet in de Europese Gemeenschap verenigd zijn. Dit betekent in feite een uitbreiding van de werkingssfeer van de post-Sevesorichtlijn naar de landen die geen lid zijn van de Gemeenschap.

Voorzitter! Vier van de vijf door Nederland naar voren gebrachte punten zijn uiteindelijk in de slotresolutie van de Milieuraad terechtgekomen. Met één punt was dit niet het geval. Dit punt betrof onze wens om te komen tot internationale onafhankelijke inspectie van bedrijven, die aan de grote vaarwegen zijn gelegen. De Europese Commissie heeft toegezegd dit punt nader in beschouwing te zullen nemen en eventueel met nadere voorstellen naar de diverse gremia binnen de Gemeenschap te zullen komen.

□

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Ik ben de minister erkentelijk voor de beantwoording van de vragen en het feit dat hij na de barre tocht naar Brussel meteen hierheen is gekomen.

De Zwitsers is een paar weken geleden verbaal de les gelezen, omdat het een en ander fout was gegaan, de Bondsrepubliek nog niet. Toch is er reeds sprake van schade die geleden wordt, al is het maar ten gevolge van de uit voorzorg geno-

men maatregel om de waterinlaat tijdelijk te staken. Als de minister spreekt over de maatregelen die de Bondsrepubliek in het kader van het alarmeringssysteem heeft genomen, gaat hij voorbij aan andere zaken die eveneens op conto van deze regering zouden kunnen worden geschreven, namelijk zaken die met preventie en controle te maken hebben. Ik verwijs hierbij naar uitspraken van minister Matthiessen van Noord-Rijnland-Westfalen, die duidelijk de vraag aan de orde heeft gesteld of de regering van de Bondsrepubliek hierin iets te verwijten valt. Graag hoor ik het commentaar van de minister op dit punt.

Gisteren is de EG Milieuraad opnieuw bijeen geweest. Hoeveel studies moeten er nog verschijnen, voordat de Rijn echt schoongemaakt wordt? De minister verwijst naar de resolutie en de eigen inbreng daarbij. Er zijn inderdaad goede bedoelingen genoeg, maar de effectuering van deze bedoelingen laat zeer te wensen over. De minister heeft gisteren in Brussel geen voet aan de grond gekregen. Na afloop heeft hij, blijmoedig als altijd, gewezen op de nieuwe wetgeving in Nederland, die op een oor na gevild is. Ik wijs erop, dat dit komt omdat Nederland anders voor het Europese Hof van Justitie gesleept zou worden in verband met het invoeren van de zogenaamde post-Seveso-richtlijn. Die richtlijn had

al in 1984 ingevoerd moeten zijn. Nu verkoopt de minister dat als een oude knol voor een nieuwe citroen, om duidelijk te maken wat zijn initiatieven op dit gebied zijn.

Voorzitter! Het is navrant dat juist een dezer dagen het Duitse ministerie van wetenschapsbeleid vaststelde, dat de Rijn en andere rivieren nog vrijwel even veel gif in de Noordzee lozen als tien jaar geleden. Waar praten wij nog over?

Welke consequenties trekt de minister uit het echec van Brussel voor de voorbereiding van de conferentie op 19 december?

De **Voorzitter**: Uw spreektijd is voorbij. Stel snel uw laatste vraag!

De heer **Melkert** (PvdA): Zal de uitvoering van de post-Seveso-richtlijn voldoende zijn om dit soort calamiteiten te voorkomen? Zo nee, welke initiatieven tot aanvullende maatregelen zijn dan nu in voorbereiding?

□

Minister **Nijpels**: Mijnheer de Voorzitter! Het kon natuurlijk niet anders of de heer Melkert was niet tevreden. Anders zou hij ook geen vragen hebben gesteld.

Ik ben het eens met de opmerkingen van de geachte afgevaardigde over het grote belang van preventie, maar ik moet eerlijk zeggen dat zijn vraag hoe lang het nog moet duren voordat de Rijn schoon is niet gespeend is van enige demagogische bijbedoeling. De heer Melkert weet net zo goed als ik dat het de afgelopen week is gegaan om een aantal ernstige milieu-incidenten. De Nederlandse regering heeft het hare gedaan om daartegen maatregelen te nemen. Het gaat niet aan om deze milieu-incidenten te vermengen met het algemene beleid, dat natuurlijk gericht is op een schone Rijn.

Ik leg daarom de kwalificatie van de heer Melkert naast mij neer. Zijn conclusie is wat merkwaardig. Ik heb hem verteld dat Nederland op vijf punten een inbreng heeft gehad. Op vier punten is de Nederlandse inbreng in een resolutie terechtgekomen. De kwalificatie "een echec" van de heer Melkert laat ik graag voor zijn rekening. Er is op dit moment geen verder commentaar nodig.

Er zijn in Brussel concrete afspraken gemaakt. Op een aantal punten

zijn wij het eens geworden. Zoals mijn collega Smit-Kroes de vorige week in de Kamer heeft betoogd, zal er in Rotterdam in december een vervolgconferentie plaatsvinden met de Rijnsoeverstaten. Ook daar zullen maatregelen aan de orde komen.

De post-Seveso-richtlijn wordt niet in Nederland ingevoerd omdat wij anders een procedure bij het Europese Hof van Justitie aan onze broek zouden krijgen. De richtlijn wordt uitgevoerd omdat Nederland de plicht heeft richtlijnen in de eigen wetgeving te verwerken. De heer Melkert weet of zou kunnen weten dat de richtlijn begin augustus naar een aantal adviesorganen is gestuurd. De adviezen zijn binnen. Hij zou ook kunnen weten dat wij de vorige week bij de behandeling van de begroting voor Milieu uitgebreid over de post-Seveso-richtlijn hebben gesproken. Ik heb de Kamer, in antwoord op een vraag van zijn fractiegenoot de heer Veldhoen, toegezegd dat wij halverwege december een mondeling overleg zouden hebben over de uitvoering en de implementatie van de post-Seveso-richtlijn in de Nederlandse wetgeving. Over eventuele wijzigingen naar aanleiding van het ongeluk in Zwitserland heb ik opgemerkt, dat binnen de gemeenschap is afgesproken dat aan de hand van de ervaringen met dat ongeluk wordt bekeken of en zo ja in welke mate de post-Seveso-richtlijn moet worden aangescherpt. Het spreekt voor zich dat Nederland op dat punt ook zijn bijdrage in de internationale discussie zal geven, zoals wij dat hebben gedaan in de bijeenkomst in Zürich en gisteren in de bijeenkomst in Brussel, naar ik nu kan vaststellen in ieder geval niet zonder resultaat.

De heer Te Veldhuis (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ook tot onze spijt is de minister er niet in geslaagd de EG-milieuministers op één lijn te krijgen wat het controlepunt betreft. Zeker nu het langzamerhand na Sandoz en Ciba-Geigy echt de spuigaten — misschien moeten wij zeggen: spuitgaten — uit dreigt te lopen, moeten wij toch alle politieke krachten bundelen om Frankrijk, Duitsland en Zwitserland moreel alsnog "om" te laten gaan. Het is volstrekt belachelijk en zelfs beledigend dat Nederland wel wordt opgescheept met alle nadelige milieuconsequenties, maar dat niet wordt ingestemd met een objectieve

internationale controle. Kennelijk hebben Frankrijk, Duitsland en Zwitserland hun industrieën nog niet voldoende in de hand. Vindt de minister dat hier sprake is van immoreel internationaal gedrag van Duitsland? Ziet de minister nog wel kansen voor minister Smit-Kroes om op 19 december aanstaande alsnog resultaat te behalen? Welke extra argumenten zal zij nog kunnen aandragen om die landen wel zover te krijgen dat zij instemmen met internationale controle, iets waar de minister gisteren helaas niet in is geslaagd? Ik dank hem desalniettemin voor zijn inspanningen.

Minister Nijpels: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet aan mij het buitenlands beleid van andere lid-staten te kwalificeren. Dat betekent ook, dat ik geen oordeel heb over de kwalificaties, die de heer Te Veldhuis heeft gericht aan het adres van een aantal EG-landen. Ik moet overigens opmerken dat gisteren van Duitse zijde geen bezwaar is gemaakt tegen internationale inspectie. De bezwaren kwamen met name van Frankrijk, bezwaren die mij bekend voorkwamen omdat ze eerder aan de orde kwamen toen wij spraken over de internationale inspectie van kerncentrales. Men weet, dat Nederland op vrijwillige basis onderzoeksteams toelaat om kerncentrales te inspecteren. Frankrijk vindt, dat de nationale overheid de eerste instantie is om een oordeel te geven over de veiligheidsmaatregelen die voor chemische industrieën en nucleaire installaties zijn genomen.

De heer Lansink (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het is voor de tweede keer in een zeer korte tijd dat de Kamer zich via het stellen van mondelinge vragen moet uitspreken over een situatie, die zich elders voordoet. Ik meen dat het tot voor enkele jaren gebruikelijk was dat, als zo'n zaak aan de orde kwam, de een of andere vaste commissie — vorige keer had dat de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat kunnen zijn, nu de vaste commissie voor het Milieubeheer — bijeen wordt geroepen om te bezien of op korte termijn een mondeling overleg met de minister kan worden gevoerd. Dan kan de Kamer veel beter ingaan op de zaken die aan de orde zijn en kan zij ook duidelijk maken welke vragen wel en niet toereikend zijn beant-

woord. Bovendien kan de minister de naar voren gebrachte stellingname gebruiken bij zijn verdere overleg. Het spijt mij, dat wij dit soort incidenten via mondelinge vragen moeten bespreken. Is de minister bereid, eventueel voor 19 december, een notitie te maken aan de hand waarvan wij een mondeling overleg kunnen voeren?

Minister Nijpels: Mijnheer de Voorzitter! De benadering van de heer Lansink spreekt mij buitengewoon aan. Ook ik denk, dat een mondeling overleg zich veel meer leent voor een verantwoorde discussie over deze belangrijke zaken dan het geven van antwoorden op mondelinge vragen. Ik zal overleg plegen met mijn collega van Verkeer en Waterstaat omdat zij de eerst verantwoordelijke is als het gaat om het oppervlaktewater. Ik heb begrepen dat zij vorige week tijdens het stellen van mondelinge vragen heeft toegezegd, terzake een notitie aan de Kamer te sturen. Ik denk dat het goed is, dat het laatste incident in Duitsland daarvan onderdeel uitmaakt. Mijn collega zal er, denk ik, geen enkel bezwaar tegen hebben om, voordat zij afreist naar Rotterdam, over dit punt nog een mondeling overleg te voeren.

De heer Eisma (D66): Mijnheer de Voorzitter! Het heeft ook mij verbaasd, dat de minister van Verkeer en Waterstaat thans niet aanwezig is. Heeft de minister mede namens zijn collega van Verkeer en Waterstaat geantwoord?

Ik heb geconstateerd, dat alleen Frankrijk dwars ligt als het gaat om de internationale inspectie. Wat is erop tegen, die inspectie te laten gelden voor de landen die er wel mee instemmen? Denkt de minister dat bij die inspectie ook ongunstige zaken in Nederland naar voren zullen komen?

Minister Nijpels (VVD): Mijnheer de Voorzitter! In het kader van de eenheid van het kabinetsbeleid spreekt het voor zich dat ik mede namens mijn collega van Verkeer en Waterstaat spreek. De heer Eisma heeft in zoverre geluk, dat ik vandaag minister van Verkeer en Waterstaat ad interim ben en ook als zodanig antwoord. Overigens waren de vragen in eerste instantie gesteld aan beide bewindslieden. Echter, op het formulier was de naam van de minister van Verkeer en Waterstaat

doorgestreept. De antwoorden zijn er desondanks toch gekomen.

De heer Eisma vroeg of binnen de Gemeenschap niet tot inspectie zou kunnen worden besloten door de landen die het hierover met elkaar eens zijn. Het gaat dan om een regeling op vrijwillige basis. Ik heb dit gisteren aan de orde gesteld. Frankrijk was niet het enige land dat hier weinig voor voelde. Het was wel het land dat dit het luidst kenbaar maakte. Besluitvorming binnen de Gemeenschap kan worden opgehouden. Een systeem van vrijwillige controle zal een aantal gremia binnen de Gemeenschap moeten passeren, met alle daaraan verbonden problemen. Mocht overeenstemming op dit punt niet mogelijk zijn dan nog heeft Nederland geen enkel bezwaar tegen internationale inspectie. Wij zullen in dat geval proberen om met de landen die het er wel mee eens zijn, afspraken te maken.

De heer Eisma sprak zo snel dat ik zijn derde vraag niet kon opnemen.

De heer **Eisma** (PvdA): Ik merkte op dat Nederlandse bedrijven in verband met internationale inspectie boter op het hoofd hebben.

Minister **Nijpels**: U sprak niet zozeer over boter op het hoofd hebben. U vroeg mij om een oordeel. Ik zal dat niet geven. In dit leven kan niets worden uitgesloten. Situaties die zich in andere landen voordoen, kunnen zich ook in ons land voordoen. Het zou gevaarlijk zijn om te zeggen dat iets dergelijks nooit in Nederland kan plaatsvinden. Ik heb in de politiek geleerd dat het nooit, nooit is. Dat geldt ook in dit soort kwesties.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Niet omdat het woord "boter" viel, mijnheer de Voorzitter, maar de minister zei dat hij blij was dat hij zo kort na de EEG-raad met de Kamer van gedachten kon wisselen over de resultaten ervan. Wil de minister de Kamer blij maken door ons vandaag nog en op z'n laatst morgen een verslag van die vergadering te doen toekomen? Dit natuurlijk afgezien van het document dat hij de heer Lansink al heeft toegezegd.

Minister **Nijpels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem aan dat op de gebruikelijke wijze verslag zal worden gedaan van deze vergadering. Als de gedachte van de heer Tazelaar daarin past, ben ik graag bereid dit toe te

zeggen. Mocht dit niet het geval zijn, dan hecht ik op dit punt aan de procedures die het kabinet normaal ten aanzien van dit soort bijeenkomsten volgt.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De minister verweet mijn collega Melkert zoëven demagogisch te werk te gaan bij het stellen van zijn vragen. Wil de minister, na al het spektakel dat hij de afgelopen weken samen met zijn collega van Verkeer en Waterstaat heeft laten zien, nu eens aangeven welke concrete besluiten gisteren zijn genomen, anders dan de aangekondigde studies? Kortom: welke beslissingen zijn gisteren genomen om ervoor te zorgen dat aan de incidenten, die zo langzamerhand structureel dreigen te worden, een eind kan worden gemaakt?

Tot de heer Lansink zou ik nog willen zeggen dat, wanneer ze in Duitsland de inlaat voor de waterleidingbedrijven hadden gesloten op het moment dat hier het mondeling overleg plaatsvond, daar heel rare dingen hadden kunnen gebeuren.

Minister **Nijpels**: Mijnheer de Voorzitter! In mijn beantwoording van de vragen van de heer Melkert verwees ik naar de discussie die wij verleden week hebben gehouden over mijn begroting. Ik heb vijf concrete resultaten genoemd, waarvan er vier reeds zijn gerealiseerd. In het verslag aan de Kamer kan de heer Castricum zelf zien wat er is gebeurd binnen de mogelijkheden van de EG.

Aan de orde is de behandeling van:

- **hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de rijksbegroting voor 1987 (met uitzondering van het deel Wetenschapsbeleid) (19 700-VIII);**
- het wetsvoorstel **Wijziging van hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de begroting van de uitgaven van het Rijk voor het jaar 1983 (slotwet; tweede wijzigingsvoorstel) (19 602);**
- het **Algemeen financieel schema academische ziekenhuizen 1987-1991 (19 733).**

De **Voorzitter**: De staatssecretaris heeft mij laten weten dat zij in verband met verplichtingen in de

Eerste Kamer enige minuten later aanwezig zal zijn.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Wallage** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van de onderwijsbegroting voor 1935 stond hier een andere sociaal-democraat, een andere Groninger: K. ter Laan. Hij zei over de toenmalige minister van Onderwijs: "Hij betoogt: er moet nu eenmaal 15,5 miljoen bezuinigd worden, en daarom bezuinigt de minister. Hij vraagt niet of het wel kan, zoals bijvoorbeeld bij het hoofdstuk Defensie is gebeurd, waarbij men zich wel degelijk heeft afgevraagd of het mogelijk was, en waarbij de Regeering gekomen is tot een aanmerkelijke verhoging van de uitgaven. Het omgekeerde heeft plaats bij het hoofdstuk Onderwijs. Het moet, zegt deze minister, omdat het nu eenmaal zo is opgezet..."

De miljoenen zijn een miljard geworden, maar weer is er een onderwijsbegroting die wordt overheerst door de financiële taakstelling. Een regeerakkoord zou vooral een inhoudelijke inspanningsverplichting moeten zijn, een beschrijving van de route die de onderwijspolitiek van het kabinet zal volgen. Dit akkoord heeft echter slechts één hoofdstuk: er moet een miljard op tafel komen. Over alles valt te praten, zegt de minister. En hij voegt er met de soepelheid van een brandkastdeur aan toe: Op het totale bedrag van 1 miljard valt niets af te dingen. En net als een halve eeuw geleden wordt de omvang van de bezuinigingen niet gemotiveerd; het moet omdat het in het regeerakkoord staat, maar waarom staat dit bedrag in het regeerakkoord? Het stond in het CDA-verkiezingsprogramma nog zo mooi: "Onderwijs is de belangrijkste breedte-investering die een volk kan doen." Wie had kunnen vermoeden dat zijn stem op het CDA uiteindelijk een miljard aan bezuinigingen op Onderwijs zou opleveren? Zelfs de CDA-lijsttrekker moest bij de algemene beschouwingen erkennen, ook niet op zo'n ingreep gerekend te hebben. Fijntjes legde de heer Lubbers ons uit dat het bedrag tot stand was gekomen door "coalitie-overleg". Kennelijk is de prioriteit voor onderwijs bij het CDA zo hoog dat het als verkiezingsoverwinnaar door

De heer Wallage (PvdA). Op de achtergrond staatssecretaris Ginjaar-Maas en minister Deetman van Onderwijs en Wetenschappen

een verliezer laat dicteren, hoeveel er bezuinigd moet worden. Tot op de dag van vandaag hebben wij nog geen enkele inhoudelijke verdediging door het CDA van de omvang van de bezuinigingen op het onderwijs vernomen. Wel weigerde het blad CD-Aktueel een advertentie van de katholieke onderwijsvakorganisatie tegen de bezuinigingen. De reactie van de KOV spreekt boekdelen: "De KOV ziet in de weigering een zoveelste aanwijzing dat de grootste regeringspartij onverschillig is voor het brede maatschappelijke protest dat zich in de onderwijswereld ontwikkelt."

De heer **Hermes** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Laat ik vooropstellen dat de bezuinigingen ernstig zijn en dat de bedragen hoog zijn. Maar het zal de heer Wallage toch niet zijn ontgaan dat het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen in zekere zin gespaard is?

De heer **Wallage** (PvdA): Mij is in ieder geval niet ontgaan dat de maatregelen die zijn genomen, buitengewoon ernstige consequenties hebben, zo ernstig dat het CDA die niet voor zijn rekening had mogen nemen.

De heer **Hermes** (CDA): Maar u moet toch weten dat de bezuiniging van het regeerakkoord een bedrag

van 700 miljoen omvat; een bedrag van 300 miljoen was al voorzien in de Voorjaarsnota. Dat bedrag van 700 miljoen vormt slechts 15% van het totale bedrag dat de departementen aan bezuinigingen moeten opbrengen. Proportioneel omvat het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen veel meer dan 15%, dus ik vind dat het onderwijs ontzien is.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Ik ben erg benieuwd of dit soort cijferreeksjes de mensen die de last van deze bezuinigingen in hun dagelijks werk moeten dragen, ook werkelijk imponeren. Mij imponeren ze niet, want uiteindelijk telt niet het gegoochel met percentages, niet het gegoochel met cijfers van bezuinigingen die al waren afgesproken. Die telt de heer Hermes niet mee. Zijn dat dan geen reële bezuinigingen meer? Dat is echter niet interessant; interessant is de vraag, of het totale pakket verantwoord is. Ik zal dat bestrijden, en als de heer Hermes mij daartoe de gelegenheid geeft, kan hij er kennis van nemen. Mijn collega John Lilipaly zal nog nader ingaan op de aspecten van het basisonderwijs.

Onderwijsgeevenden zien zich geplaatst voor een onmogelijke opgave. Zij weten dat de samenleving een geweldige krachtsinspanning van het onderwijs vraagt. De wereld van de arbeid verandert ingrijpend. Er treden grote wijzigingen op in de

manier van produceren. Om de nieuwe technologie te kunnen gebruiken, zijn tal van nieuwe deskundigheden nodig. Maar leerlingen moeten ook leren, te leven in een maatschappij die meer en meer door de techniek wordt gedictieerd. Die omschakeling legt een zware druk op docenten. Maar in plaats van het gevoel te krijgen dat de regering achter hen staat, moeten zij tegen die regering in het geweer komen. In plaats van gestimuleerd te worden, worden zij ontmoedigd. Zo geldt ook hierbij dat onderwijs en samenleving elkaar nodig hebben. Maar CDA en VVD hebben zich met deze begroting tegen het onderwijs gekeerd. Er is tussen de regeringspartijen en het onderwijs wat geknapt; mensen accepteren het niet, nu overvallen te worden met maatregelen die noch de VVD noch het CDA in hun programma aan de kiezers hebben voorgelegd. En kiekeboe-spelletjes over wie dan toch wel de vier-jarigenmaatregel heeft bedacht, versterken het beeld van een coalitie die met haar rug naar het onderwijs staat.

De PvdA is — dat zal duidelijk zijn — niet aan dat miljard gebonden. Wij zijn altijd bereid, regeringsbeleid te steunen als dat het waard is. Maar enige verantwoordelijkheid voor deze operatie moeten wij afwijzen. Wij kunnen dat des te geloofwaardiger doen, omdat de fractie van de PvdA bij de uitwerking van haar verkiezingsprogramma een grote prioriteit aan onderwijs en welzijn heeft toegekend. Bij de hernieuwde doorrekening van dat programma door het Centraal Planbureau hebben wij daar bewust voor gekozen. Want een op nieuwe techniek ingestelde economische groei vraagt om méér dan technische vaardigheden alleen. Waar de regering die nieuwe eisen vooral lijkt te vertalen in de behoefte aan computers, is onze benadering nadrukkelijk breder: de gewenste economische ontwikkeling vraagt om een algemene verhoging van het opleidingsniveau. Dat betekent ook de opdracht om extra aandacht te geven aan leerlingen die anders buiten de prijzen van de economische groei vallen. Het vraagt van alle leerlingen een verandering in leerhouding: veel problemen zijn in de praktijk te ingewikkeld om in een onderlinge competitie te worden opgelost. Algemene verhoging van het opleidingsniveau betekent dat niet meer mag worden berust in de

achterstand van meisjes, van culturele minderheden, van leerlingen uit sociaal-economisch kwetsbare groepen. Wij zien daarbij techniek en cultuur in onderlinge samenhang als grondslag voor een volgende fase van deze samenleving. En juist daarom willen wij komen tot een ingrijpende hervorming van het voortgezet onderwijs. Juist daarom moet de scheiding tussen hoofd- en handarbeid in ons onderwijs worden overwonnen.

Deze veranderingen vragen van de overheid om weer in onderwijs te investeren. Dat verdraagt zich niet met de omvang van de nu gekozen bezuinigingen. Als er één is die dat heeft geweten, is dat minister Deetman, of beter: Deetman 1; die wist dat. "Majeure bedragen" waren er nodig om het onderwijs bij de tijd te brengen, aldus die bewindsman in zijn testament. Maar Deetman 2 nam genoegen met 300 miljoen méér en tekende vervolgens voor een miljard minder. Een kil en onbarmhartig beleid, zo zegt de Protestants Christelijke vakorganisatie PCO. Ik voeg daaraan toe dat de verhouding tussen het nieuwe geld dat nodig is en de bezuinigingen die zijn afgesproken, zoek is. In het gevecht tussen Deetman 1 en Deetman 2 heeft de breker het gewonnen van de bouw. Deetman versus Deetman, het onderwijs is de verliezer ...

Voor de PvdA-fractie heeft onderwijs een hogere prioriteit gekregen, omdat onderwijs het meest doelmatige instrument is om de nieuwe economische groei te democratiseren. Juist nu moet naast beperkte bezuinigingen ruim geïnvesteerd worden. Anders kan via onderwijs de samenleving niet voldoende worden voorbereid op de technologische omwenteling waar wij voor staan. Het is of de gestage groei naar een offensieve onderwijspolitiek, die uitgaat van algemene niveauverhoging, of het wordt uiteindelijk een selectie van degenen die naar opleiding en capaciteiten maatschappelijk bruikbaar zijn. Bezuinigingen van deze omvang, slechts g beperkt gecorrigeerd door nieuwe uitgaven, leiden tot een verschraling die zal uitmonden in een puur materialistische visie op mens en samenleving. Voor de VVD is dit wellicht een wenkend perspectief, maar het CDA is wel zeer ver van huis geraakt.

De PvdA-fractie heeft de afgelopen maanden langs verschillende wegen

getracht, deze aanslag te voorkomen. Wij hebben het ook ons zelf niet gemakkelijk gemaakt. Onze keuze om de particuliere consumptie iets minder te laten stijgen, is niet eenvoudig. Wij weten dat velen nu echt wel toe zijn aan een beetje meer welvaart, maar deze samenleving heeft een offensief onderwijsbeleid te hard nodig. Als wij voor de kwaliteit van het onderwijs een offer in termen van individuele koopkracht vragen, is dat miljard niet nodig. Verder hebben wij aangegeven dat, als zou worden gekozen voor een gelijke behandeling van ambtenaren en werknemers in het bedrijfsleven, een loonruimte ontstaat waarover met de vakbeweging kan worden onderhandeld. Onze inzet daarbij zou zijn om die ruimte in het onderwijs vooral voor arbeidsherverdeling te gebruiken, voor her- en bijscholing van onderwijzend personeel. Dat is geen gemakkelijke weg. Ook ambtenaren hebben veel moeten inleveren. Het zou een hele toer zijn geweest om die extra middelen om te zetten in werkgelegenheid met een onderwijspolitiek hoog rendement. Wij zouden het echter hebben geprobeerd. Ten slotte bood ons alternatief de mogelijkheid om een deel van de nu ongericht naar het bedrijfsleven stromende subsidies in te zetten voor een kwaliteitsverbetering van onderwijs. Bedrijven zouden wij, evenals de burgers, die bijdrage durven vragen. Hun rendementen zijn sterk verbeterd. De daling van de energiekosten geeft ruimte om ook vanuit de marktsector in het onderwijs te investeren.

Bij de algemene beschouwingen heeft de coalitie eendrachtig deze uitgangen naar een offensiever onderwijsbeleid dichtgetimmerd en onze alternatieven afgewezen. Dat maakt dat zij vandaag met het onderwijs en met ons een dialoog voert met het pistool op de borst. Men staat open voor alternatieven, als zij maar een miljard opbrengen.

Het tijdstip waarop de regeringspartijen met hun eigen variant op de bezuinigingen à la Deetman komen, is in dit verband veelzeggend. Als je toch niet uit bent op een echte dialoog met de samenleving, dan kun je met je eigen voorstellen maar beter wachten tot een uurtje voor de begrotingsbehandeling. Sterker nog: dan heb je er belang bij dat niemand in Nederland zich nog over jouw plannetjes tot de Kamer kan wenden. Zeker, het reglement van orde geeft

de regeringspartijen het recht om tot op het laatste moment wijzigingsvoorstellen in te dienen. Maar op u, CDA en VVD, had nu juist de morele plicht gerust, na alle kritiek op minister Deetman, om iedereen ruimschoots de tijd te geven om over uw voorstellen na te denken. Dat u tot vandaag heeft gewacht met open kaart spelen, tekent de mentaliteit waarin u kennelijk gevangen zit.

De heer **Lansink** (CDA): Twee of drie weken geleden hebben wij hier de begroting voor Volksgezondheid besproken. Er is toen een fractie in de Kamer geweest — die van de PvdA — die vlak voor het debat via een persconferentie heel andere voorstellen naar voren bracht. En dat liefst voor een bedrag van 1 miljard gulden. Zou u kunnen vertellen waarom u deze aanval doet, terwijl uw eigen fractie drie weken geleden hetzelfde heeft gedaan?

De heer **Wallage** (PvdA): In dit soort situaties bent u toch niet zo'n nauwkeurig waarnemer. Bij de algemene beschouwingen in de Kamer is aan onze fractie gevraagd of zij bereid zou zijn, alternatieven aan te dragen tot ongeveer het niveau van de regeringsvoorstellen. Wij hebben toen toegezegd, dat wij daarover zouden nadenken en dat wij nadere voorstellen zouden doen. Hier is wel iets anders aan de orde. Nu gaat het om twee regeringspartijen, die niet beloofd hebben na te denken. Nee, ik hoor het collega Voorhoeve nog zeggen: wij hebben voorstellen, alternatieve voorstellen. Die zijn, van de VVD uit, ook publiek gemaakt. U heeft alleen geen kans gezien over die zaken een zodanig overleg te voeren dat ook maar een paar dagen beschikbaar waren. Ik vind het een heel grote eer dat u oppositiepartijen op dezelfde wijze beoordeelt als regeringspartijen, maar nu toch even recht op de man af. Was het, na alles wat er gebeurt is rond de onderwijsbegroting en na alle kritiek op minister Deetman, fair tegenover de mensen buiten deze Kamer om tot vandaag te wachten met uw totaalpakket aan voorstellen? Dat is het verwijt dat ik u maak. Over uw voorstellen moeten de mensen uit de onderwijspraktijk een oordeel kunnen geven. Daar gaat het om.

De heer **Lansink** (CDA): Feitelijk geldt hetzelfde voor hetgeen de fractie van de PvdA heeft gedaan bij

Wallage

de begroting voor Volksgezondheid. Ik houd overigens staande, dat ik waardering had en heb voor de pogingen die toen bij dat debat zijn gedaan. Ik heb dat toen ook uitgesproken. Het gaat echter niet aan om te zeggen dat er geen ruimte was voor discussie. Dit is ook gebleken. Bij de behandeling van de begroting voor Volksgezondheid bleek ook enkele dagen later al, waartoe zeer sterke bezuinigingen op Volksgezondheid zouden leiden. Dit verwijt is dus volstrekt ongepast. Voor het overige zullen mijn collega's reageren.

De heer **Wallage** (PvdA): Ja, dat lijkt mij ook wel beter. Ik herhaal het nog maar even: tijdens de behandeling van de onderwijsbegroting schieten de regeringspartijen een gat van ongeveer 400 miljoen gulden in de voorstellen van de regering. Zij dekken dat gat op hun eigen manier. Dat mag. Het is het recht van de Kamer, dat te beoordelen. Als je zulke grote veranderingen aanbrengt, moet je echter de tijd nemen om de mensen in de onderwijspraktijk de gelegenheid te geven, die voorstellen te beoordelen. Ik voeg eraan toe dat een ieder het recht heeft, zich tot de Kamer te kunnen wenden met die zogenaamde alternatieven. Ik kom er in tweede termijn op terug, want ik heb geen gelegenheid gehad, de nadere gedachtengang te bestuderen.

De heer **Franssen** (VVD): Heb ik een aantal weken geleden niet in de krant gelezen dat u vond dat de PvdA met alternatieven moest komen?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik weet niet wat u allemaal gelezen heeft. U heeft van de fractie van de Partij van de Arbeid bij geen enkele gelegenheid ooit de officiële mededeling gehoord dat zij vond dat binnen dit miljard alternatieven konden worden aangedragen. Nergens, nooit!

De heer **Franssen** (VVD): Geen officiële mededeling van de PvdA-fractie, wel een mededeling van het kamerlid Wallage!

De heer **Wallage** (PvdA): Nee, ook niet. Ik daag u uit, dat citaat te zoeken en hier voor te lezen. Er is één keer in een krant iets dergelijks geformuleerd, anoniem. Er is door geen enkel lid van mijn fractie en dus

ook niet door mij, ooit iets dergelijks gezegd.

De heer **Lansink** (CDA): Mag ik erop wijzen dat de heer Wallage het ene voorstel na het andere de wereld in hielp, voordat wij over krimp en groei spraken. Deed hij dat namens zich zelf of namens zijn fractie? Kennelijk deed hij het namens zich zelf, want ik heb er de vorige week niets meer over gehoord.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik begrijp best dat de regeringspartijen er behoefte aan hebben, de kern van de discussie te mijden in de komende dagen. Dan hebben ze aan mij echter een slechte. Het gaat vandaag namelijk over hun alternatieven voor de voorstellen van de regering, die zij hier een uur geleden hebben ingediend.

Ik vraag de minister, hoe hij over ingrijpende wijzigingen in zijn begroting nog overleg denkt te voeren met vakorganisaties, aangezien de amendementen vanzelfsprekend grote rechtspositionele consequenties hebben. Deelt de minister onze opvatting dat een onderwijsbegroting niet behoort te worden vastgesteld, voordat met vakorganisaties over de inhoud van de uiteindelijke begroting fatsoenlijk overleg is gepleegd? Dit is dus geen verwijt aan de minister, want hij heeft de voorstellen ook pas vandaag voor het eerst gezien, naar ik aanneem. Het is wel een vraag over een fatsoenlijke manier van procederen in deze Kamer.

Er zit in de invulling van het bezuinigingsmiljard een bedenkelijke tendens. Het is alsof de kilte die de uitkeringsgerechtigden de laatste jaren tegemoet kwam, ook in het onderwijsbeleid het klimaat bepaalt. Er komt minder ruimte voor kleuters, voor onderwijs aan kinderen met handicaps en voor de vervanging van wie ziek is in het onderwijs. Bij de universiteiten zijn het vooral de geesteswetenschappen die zwaar worden aangeslagen. En méér geld is er voor computers, voor technische apparatuur en voor technologische opleidingen. Er spreekt een visie uit die spoort met de slogan dat de overheid terugtreedt ten gunste van de markt. Alleen, deze puur liberale gedachtengang leidt binnen de onderwijssector tot twee pijnlijke consequenties.

Ten eerste. Veel onderwijsuitgaven zijn juist nodig, omdat de markt zo

weinig geeft voor kinderen met leerstoornissen, omdat uren kleuteronderwijs geen beursnotering hebben en omdat kunstgeschiedenis zo weinig brood op de plank brengt. Veel in het onderwijs is een cultuurgoed. Als de overheid daar terugtreedt, treedt er niemand op.

Ten tweede. Onderwijs krijg je niet alleen om te leren werken, maar ook om te leren leven. Wie onderwijs aan jonge en kwetsbare kinderen verschraaft, richt schade aan, die zich door de aanschaf van computers – hoe belangrijk ook – niet laat herstellen.

Het is dit sociale en culturele karakter van het onderwijs dat in de gekozen invulling van het miljard te kort wordt gedaan. Het zijn vooral de onderwijspolitici van het CDA die dit nooit hadden mogen laten gebeuren!

Tegen de achtergrond van de gekozen bezuinigingen klinken uitspraken van de minister over de kwaliteit van het onderwijs hol. Theo Thijssen zei in 1939 in deze Kamer: .. En als ik dan een mooie redevoering hoor over verbetering van ons onderwijs, vernieuwing van ons onderwijs, dan geef ik met genoegen die redevoering cadeau, want ik zeg: over verbetering, vernieuwing, over een andere geest, een ander systeem in ons onderwijs, laten we daarover praten als we eerst onze scholen op behoorlijke wijze van personeel hebben voorzien... Ik ben bang dat velen in ons onderwijs deze woorden van Theo Thijssen vandaag tot de hune maken. Ik ben daar bang voor, omdat juist nu een planmatige innovatie van ons onderwijs nodig is. En wat zien we bij voorbeeld bij de eerste fase van het voortgezet onderwijs? In het regeerakkoord wordt, aan de hand van het WRR-rapport, gekozen voor de invoering van basisvorming. Maar wie werkelijk de principiële keuze maakt, alle leerlingen op het gewenste niveau van kennis en vaardigheid te brengen, staat voor een diep ingrijpend proces. En die moet beseffen van onderwijsgeveden veel te vragen aan her- en bijscholing, aan vernieuwing van hun werkwijze. Die hoort in een onderwijsbegroting meer te doen dan over wetgeving te praten; die moet middelen vrijmaken en bovenal moet hij de politieke moed hebben, het onderwijs te laten zien waar die invoering van basisvorming uiteindelijk toe leidt.

Het CNV zegt het in een bijzonder helder commentaar als volgt: "Groot

was dan ook de teleurstelling dat algemene basisvorming in het regeerakkoord en in de begroting 1987 een handhaving is van het traditionele systeem." Zonder enig perspectief op wat langere termijn, zonder te weten of wij een gescheiden schoolsysteem houden of dat wij streven naar het wegnemen van de schotten tussen de onderwijssoorten, weet niemand waaraan hij toe is. Hier gelden de woorden van Montaigne: "Er waait geen wind voor hem die niet weet waarheen hij gaat".

De regering besteedt haar beperkte nieuwe middelen vooral aan een versterking van het beroeps- onderwijs. Toch voltrekt zich ook daar een innerlijk tegenstrijdig beleid. Er komt weliswaar meer ruimte voor nieuwe apparatuur, terecht, want dat is nodig door jarenlange bezuinigingen op investeringen. Tegelijkertijd wordt echter een omvangrijke herschikkingsoperatie voor het middelbaar beroepsonderwijs aangekondigd. Gisteren lichtte de staatssecretaris de nadere invulling toe. Veel tijd is ons dus niet gelaten om die te bestuderen. Het is echter duidelijk, dat je met schaalvergroten alleen geen 150 mln. bespaart. Dat bedrag krijg je alleen maar vol met echte bezuinigingen. Ben ik goed geïnformeerd, dan stelt het kabinet onder andere voor, bij het kort-middelbaar beroepsonderwijs de groepsgrootte op te voeren van 17 naar 20 leerlingen. Dat is dan dat zelfde KMBO waarover mevrouw Ginjaar deze jaren met zoveel warmte sprak: zo zal er maar van je gehouden worden! Hier dreigt te gebeuren, waarvoor velen al bang waren: de specifieke opvangfunctie van het KMBO voor leerlingen die uit de boot van het voorafgaande onderwijs waren gevallen, gaat verloren. Dat is een onverteerbare zaak. Wij wensen een open discussie over de vormgeving van het middelbaar beroepsonderwijs maar protesteren nu al tegen een bezuinigingstaakstelling, die zonder twijfel tot kwaliteitsverlies in deze sector zal leiden.

Wij volgen de beleidsontwikkeling op het terrein van de volwasseneneducatie met grote zorg. Eigen bijdragen worden veel te centraal geplaatst; vorming lijkt zich weer los te koppelen van scholing. Het CNV constateert bitter maar terecht: "De sociaal-culturele doelstelling van volwasseneneducatie in 1985 door het ministerie van Onderwijs en

Wetenschappen nog genoemd, lijkt thans geheel verdwenen."

Voorzitter! Wie zoals wij een offensief onderwijsbeleid bepleit moet, ook als hij van een veel geringer bezuinigingsbedrag uitgaat, rekening houden met de noodzaak binnen de onderwijsbegroting ruimte te maken voor nieuwe taken. Het zou wel eens één van de wrangste bijprodukten van de jaren-Deetman kunnen zijn, dat binnen onderwijs het draagvlak voor wezenlijke verschuivingen ten gunste van nieuw beleid sterk is verkleind. Zo betalen wij voor deze jaren dubbel. De bezuinigingen richten grote schade aan en het onderwijs verleert een toekomstgerichte afweging te maken tussen oud en nieuw.

De PvdA kan en wil niet om die afweging heen. Wij menen dat er de komende jaren steeds meer een keuze gemaakt zal moeten worden tussen kwaliteit en kwantiteit. Daarmee bedoelen wij dat geld, dat wij steken in het in stand houden van kleinschalige voorzieningen, niet gebruikt kan worden voor de verbetering van kwaliteit. Wie klassen niet groter wil maken en hier en daar zelfs kleiner, zal moeten overwegen scholen groter te maken. Dat is een gevoelig onderwerp ook als je, zoals wij, ervoor kiest op het echte platteland basisvoorzieningen te handhaven. Loopafstanden, de school in de buurt, er wordt terecht veel waarde aan gehecht. Zeker voor de kleinere kinderen willen wij daaraan ook vasthouden. Maar hoe zelfstandiger scholieren en studenten zijn, des te noodzakelijker is het met schaalvergroting ruimte te maken voor inhoudelijke verbeteringen. Daarom pleiten wij ervoor grondig te onderzoeken of voor verbetering van het basisonderwijs geld vrijgemaakt kan worden door minder vaak scholen beneden de norm in stand te houden. Wij willen inzicht in de consequenties van enige schaalvergroting en in de prioriteitsstelling voor kwaliteitsverbetering. Wat pakken wij aan als wij er de ruimte voor krijgen, als het gaat om de samenhang tussen beide?

Om kwantiteit en kwaliteit tegen elkaar af te wegen, hebben wij de instandhoudingsnorm voor het voortgezet onderwijs opnieuw in discussie gebracht, al verwachten wij van niemand in het onderwijs daarvoor bloemen. Wij achten het zeer wel mogelijk door vorming van brede scholengemeenschappen en

scholen voor voortgezet onderwijs kaalslag van voorzieningen op het platteland te voorkomen.

Verder wijzen wij schaalvergroting in het middelbaar beroepsonderwijs niet op voorhand af, al zetten wij, zoals gezegd, grote vraagtekens bij de mogelijkheid zo veel te bezuinigen als nu wordt voorgesteld.

Daarom hebben wij in het verleden steun gegeven aan een proces van taakverdeling en concentratie in het hoger onderwijs, al moet de minister bij volgende maatregelen wel aan hogere normen van zorgvuldigheid voldoen om die steun te behouden. Maar — en dat is de kern van de zaak — wie deze besparingen inlevert bij de minister van Financiën verbetert het onderwijs niet. Dat verschaalt! Wat ons voor ogen staat, is binnen het onderwijs bewust een draagvlak te zoeken voor die verschuiving. Er is onderzoek voor nodig, zorgvuldige beleidsontwikkeling en vooral de politieke bereidheid om vrijgemaakt geld opnieuw in te zetten in het onderwijs.

Het ter discussie stellen van de kleinschaligheid van ons onderwijs is om een tweetal redenen een redelijke zaak. De eerste reden is de terugloop van leerlingen. Er is echter een tweede reden. Met name in het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs houden wij veel relatief kleine scholen in stand vanuit een tijd waarin ouders vooral kozen tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Of wij het nu leuk vinden of niet, uit al het ter beschikking staande onderzoek naar motieven voor schoolkeuze blijkt dat andere redenen een steeds belangrijker rol gaan spelen: de nabijheid, de onderwijskundige aanpak, de sfeer op school, de aansluiting op het vervolgonderwijs etc. Deze redenen zijn veel belangrijker geworden dan de principiële keuze voor openbaar of bijzonder onderwijs. Achter de façade van de openbare en de bijzondere school gaat al lang een veel gemengder stelsel schuil, een stelsel waar het fundamentele onderscheid veel minder door de tegenstelling openbaar/bijzonder wordt bepaald als wel door verschillen in onderwijsaanpak. Die verschillen lopen dwars door de oude tweedeling heen. Deze verschuivingen zijn geen reden, de vrijheid van richting en inrichting ter discussie te stellen. Dat zijn in een pluriforme samenleving grondrechten die het verdedigen meer dan waard zijn. Maar er is alle reden, na

te gaan of met meer samenwerking tussen openbaar en bijzonder onderwijs en met een iets minder fijnmazig net van voorzieningen niet aanzienlijke bedragen kunnen worden vrijgemaakt voor de versterking van de kwaliteit van de overblijvende openbare en bijzondere scholen. De koudwatervrees van deze minister om op dit terrein nu eens vindingrijk te zijn, steekt schril af bij de bulldozerachtige wijze waarop hij, met name in het basisonderwijs, te werk gaat.

Diezelfde onbegrijpelijke afstandelijkheid legt de regering aan de dag als het om de ontbureaucratisering van het onderwijs gaat. Het moet met name voor de VVD zo langzamerhand uiterst pijnlijk zijn hoe na vier jaar medebewind van een VVD-coryfee op dat departement, noch de circulairstroom is ingedamd, noch werkelijke beslissingsruimte voor lokale overheden en schoolbesturen is ontstaan. Het vele misbaar van liberale zijde op dit thema heeft tot dusverre in de praktijk bitter weinig opgeleverd, ook niet op de terreinen waar mevrouw Ginjaar haar liberale hart had kunnen ophalen. Ook de Raad van State is het opgevallen dat de begrotingstoelichting weer bol staat van meer wetten en regelgeving. De minister heeft ten minste in zijn HOAK-nota een interessante visie op tafel gelegd, al kost het hem een beetje moeite het leven en de leer op elkaar af te stemmen.

Onze gehele onderwijs heeft dringend een meer flexibele besturing nodig. Dan bedoelen wij niet alleen een grotere zelfstandigheid van de scholen, maar ook het doelmatiger uitvoeren van de overheidstaak in het onderwijs. Veel plannings- en kwaliteitsbewaking en veel procedures inzake bekostiging en scholenbouw kunnen doelmatiger door lagere overheden worden verricht. Zoals de provincie als planningsniveau in de volksgezondheid de ruimte heeft gekregen en zoals gemeenten dat doen in de welzijnsplanning, zo dient ook op onderwijsterrein een departement zijn beperkingen te kennen. Dat kan met enige creativiteit best uitgewerkt worden zonder strijdigheid met artikel 23 van de Grondwet. Dat artikel is geen vluchtheuvel om traditioneel gegroeide beslissingslijnen in stand te houden. Het openbaar noch het bijzonder onderwijs is met de huidige centralistische gang van zaken gediend. Zij lijden broederlijk onder een al lang achterhaalde

besturingsconceptie, onder een veel te groot en een zich veel te gedetailleerd bemoeiend onderwijsdepartement. Het wordt tijd dat zij zich er eens gezamenlijk tegen verzetten!

Voorzitter! Ik kom tot een afronding van mijn betoog. Waar juist nu mensen in het onderwijs enthousiast gemaakt zouden moeten worden voor nieuwe taken, ontmoedigt de regering. Waar juist nu alle talent moet worden aangetrokken en het scholingsniveau van allen moet worden opgekrakt, daar scheidt het beleid nieuwe achterstanden en wordt de ongelijkheid in onderwijskansen verscherpt. Waar juist nu niet alleen techniek maar ook cultuur — een breed vormingsideaal — mensen de bagage moet geven om in een ingewikkelde samenleving overeind te blijven, verschaalt het onderwijs meer en meer. Wij ontkomen er niet aan, dit alles overziende de vraag te stellen: geniet deze minister nog wel voldoende vertrouwen bij degenen die ons onderwijs van dag tot dag dragen? Zij zien de minister niet meer als hun minister. Zij zien hem, naar ons oordeel terecht, als de gezagsgetrouwe uitvoerder van een bezuinigingsakkoord. Deze minister staat niet naast zijn mensen, maar ertegenover. Alleen een drastische bijstelling van het beleid zal dat vertrouwen kunnen herstellen.

Voorlopig formuleerden die studenten uit Tilburg op een spandoek feitloos wat honderdduizenden in openbaar en bijzonder onderwijs voelen. Op dat spandoek stond: Bert de Vries, kom wees eens lief en stuur die Deetman ook een brief.

De heer **Lilipaly** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Procrustes is een figuur uit de Griekse mythologie. De overlevering wil dat hij de slechte gewoonte had, voorbijgaande reizigers op een bed te leggen en vervolgens hun lengte aan te passen aan de lengte van het bed. Waren zij korter dan het bed, dan werden zij uitgerekt. Waren zij langer, dan werden door Procrustes de uitstekende lichaamsdelen afgehaakt.

Het huidige onderwijsbeleid laat zich treffend met de duistere praktijken van Procrustes vergelijken. Ik zeg dit vooral met het oog op een drietal maatregelen. Daartoe zal ik mij in deze inbreng dan ook beperken. Ik beperk mij ook tot de

voorstellen van de minister, omdat de collega's van het CDA en de VVD niet de hoffelijkheid hebben gehad, mijn fractie op een zodanig tijdstip op de hoogte te stellen van hun alternatieven dat zij zich daarover kon beraden. Ik zal in eerste instantie nagaan voor welke amputaties de minister van Onderwijs verantwoordelijk wil zijn.

Ik begin met het speciaal onderwijs. Voor een aantal schoolsoorten wordt de formatie gefixeerd. Voor weer andere schoolsoorten moet de formatie dalen. Wat zal dat voor consequenties hebben? Of anders, beeldender gezegd, wat wordt hier afgehakt? Blindelings wordt ingegrepen in een op zichzelf al heel moeilijke en kwetsbare vorm van onderwijs. Het speciaal onderwijs mag zeggen welke voet het wil missen. Het staat voor de onwezenlijke keus tussen leerlingenstop of verhoging van de groepsgrootte. Zo'n dilemma heeft het speciaal onderwijs zeker niet verdiend.

Voor het openbare speciaal onderwijs is er zelfs geen keus of geen dilemma. Daar moeten de leerlingen worden opgenomen en zal een ontoelaatbare stijging van de groepsgrootte het gevolg zijn. Het was de bedoeling om de eerste tien jaar na invoering van de ISOVSO het speciaal onderwijs de kans te geven zich zonder overheidsingrijpen te ontwikkelen. Het gaat niet aan om dan al zo gauw dit onderwijs om budgettaire redenen te beknotten. Dat wil niet zeggen dat er niets gedaan kan of moet worden aan de groeiende instroom in dit onderwijs. Deze maatregelen zijn in ieder geval geen adequaat middel. Ook de informatie die minister Deetman heeft gedestilleerd uit onderzoek, geeft geen aanleiding tot een andere conclusie. Die informatie is overigens ook geen antwoord op wat gevraagd werd in de motie-De Vries/Voorhoeve. De brief van de minister is een politiek document met citaten ter ondersteuning van zijn beleid en geen wetenschappelijke informatie waaruit de Kamer conclusies kan trekken. Zijn eigen conclusies hebben met die onderzoeken weinig te maken.

Ter illustratie geef ik één voorbeeld. De minister schrijft dat bij ongewijzigd beleid het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs sterk in omvang zal toenemen zonder dat de problematiek van de overwegend op een orthopedagogische benadering

De heer Lilipaly (PvdA) tijdens zijn maiden-speech

aangewezen leerlingen daardoor vermindert. Mijn vraag is dan of die problematiek dan wel vermindert als de omvang van het speciaal onderwijs wordt vermindert of gestabiliseerd. Waar staat dit in de onderzoeken die de minister dan gelieven citeert? De brief is ver onder de maat. Ik neem dan ook aan dat beide regeringspartijen hier geen genoegen mee zullen nemen. Zo nodig zal ik via een motie de mening van de Kamer vragen.

Beïnvloeding van de omvang van het speciaal onderwijs moet naar de mening van mijn fractie via versterking en toerusting van het reguliere onderwijs plaatsvinden, waarbij ook her- en bijscholing van leerkrachten niet vergeten mag worden. Vanuit onderwijskundig en emancipatorisch oogpunt is dat het enige wijze beleid. De Partij van de Arbeid zou daar zo snel mogelijk mee willen beginnen. Die wil is tijdens de algemene beschouwingen getoond. De maatregelen, zoals die voor ons liggen, dus inclusief de voorstellen voor een quasi-zorgverbreding, zijn onvoldoende en als zodanig onaanvaardbaar. Vele commentaren en adviezen hebben geprobeerd om dat de minister duidelijk te maken. De Raad van State heeft hij geantwoord met de uitspraak dat een strikte scheiding van onderwijskundige en budgettaire overwegingen tamelijk abstract zou zijn. De minister vergeet

dan, dat de behoeften van de desbetreffende kinderen akelig concreet zijn en dat de praktijk van het speciaal onderwijs een geheel andere is dan de realiteit van de departementale rekenkamers.

Mijnheer de Voorzitter! Met dit beleid wordt het onderwijs ook beroofd van een adequate vervanging bij ziekte. Ook de nieuwe vervangingsregeling zal er in de praktijk toe leiden dat bij afwezigheid van leerkrachten klassen worden samengevoegd, leerlingen over andere groepen verspreid worden en dat incidenteel zelfs sprake zal zijn van lesuitval. Evenals in de oorspronkelijke maatregel, dreigt ook in de nieuwe versie het leerproces ernstig te worden verstoord. Dat is uit onderwijskundig oogpunt onverantwoord. Ik vraag de minister, zijn zienswijze op dit punt te geven. De extra consequenties voor leerlingen uit achterstandsgroepen zal hij daarbij hopelijk niet negeren.

Tot nog toe zijn we er als parlement altijd van uitgegaan, dat een adequate vervanging noodzakelijk is voor een goed functioneren van ons onderwijssysteem. Dat uitgangspunt moeten we vast blijven houden. Met deze maatregel wordt aan dat principe getornd. Daarmee komen we op een hellend vlak, omdat een systematiek van wachtdagen wordt geaccepteerd, die naar gelieven op financiële gronden kan worden

uitgebreid van 1 naar 3, van 3 naar 8 wachtdagen of — ik noem maar een getal dat mij te binnen schiet — naar 8 weken. Daardoor vormt ook deze maatregel een ernstige bedreiging voor de kwaliteit van het onderwijs.

Ik kom eindelijk toe aan de inmiddels beruchte vierjarigen-maatregel. Als Partij van de Arbeid zeggen wij: deze maatregel is onaanvaardbaar. Door de maatregel wordt de *aanvang van het leerproces ernstig* vertraagd, hetgeen zeer schadelijk is voor de sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen uit deze leeftijdscategorie. Door de maatregel zal hun leerproces later aanvangen en gemiddeld een half jaar korter duren. Door de maatregel zal de instroom in het basisonderwijs op één dag geconcentreerd worden. Door de maatregel zal de leerkracht individuele kleuters met aanpassingsmoeilijkheden niet goed meer kunnen opvangen. Door de maatregel zullen dus vooral kinderen in achterstandssituaties, arbeiderskinderen en kinderen uit etnische minderheden extra in de knel komen. Kortom: door de maatregel wordt verzaakt aan alle onderwijskundige uitgangspunten, waar wij het al decennia lang over eens waren. Er wordt voorbij gegaan aan de strijd om de verworvenheden van het kleuteronderwijs in de nieuwe basisschool te waarborgen.

Vele duizenden kinderen zullen in een zeer belangrijke ontwikkelingsfase van onderwijs verstoken blijven. Dat betekent in de praktijk tevens dat er een opvangprobleem wordt geschapen. De minister heeft dat volmondig toegegeven. Hij vond het echter geen onderwijsprobleem. Maar wiens probleem is het dan wel? Juist, van ouders en in de praktijk vaak van moeders! Met mooie woorden zegt de regering hun herintreding in het arbeidsproces na te streven, maar in de praktijk wordt dat onmogelijk gemaakt. Veel leerkrachten en, naar ik vrees, veel vrouwen zullen door deze maatregel hun baan verliezen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik concludeer, dat bij toetsing van de voorgestelde maatregelen aan de onderwijspraktijk duidelijk wordt, dat hier kwaliteit wordt aangetast. In mijn betoog werd die toetsing toegespitst op de meest voor de hand liggende onderwijskundige en emancipatorische aspecten. De vele organisatorische en bestuurlijke complicaties zal ik hier niet nader toelichten. Daar hebben anderen, zoals de VNG, al

het nodige over gezegd. In dit verband zou ik de reactie van de minister willen horen op het door de VNG gesignaleerde doorschuifeffect van kosten naar de gemeenten. Voorts wijs ik erop dat de effecten van de maatregelen elkaar onderling versterken.

Samenvattend stel ik dat de Partij van de Arbeid de besproken maatregelen ten stelligste afwijst. Volgens mijn fractie dienen alle drie de maatregelen ingetrokken te worden. Wij vinden het bijzonder jammer, dat zoveel energie gestoken wordt in de afbraak van ons onderwijssysteem. Die energie kan veel beter benut worden. Ik denk daarbij met name aan activiteiten die de kwaliteit van het onderwijs versterken en leerlingen beter toerusten voor de toekomst. Ik denk aan aandacht voor informatica en technologie en voor de kwaliteit van het milieu. Ik denk ook aan de noodzaak kinderen voor te bereiden op een verdraagzaam functioneren in een multiculturele samenleving. Deze constructieve aandachtspunten zijn slechts marginaal aanwezig in het voorgestelde beleid. In dat verband heb ik drie concrete vragen. Waarom is, zoals uit het antwoord op vraag 236 blijkt, het minderhedenbudget van O&W in absolute cijfers verminderd? Is het waar dat de 11,4 miljoen die uitdrukkelijk bestemd waren voor basiseducatie-activiteiten in PCG-verband nu ook aan niet-PCG-gemeenten zijn toebedeeld? Hoe staat het met de toezegging op 26 juni van dit jaar van de toenmalige staatssecretaris aan mijn collega Wallage over de zogenaamde "kleine nationaliteiten" die door het onderwijsvoorranggebiedenbeleid onvoldoende bediend worden? Mijn fractie meent dat de huidige situatie geen enkele aanleiding geeft tot terugtrekkende bewegingen of zelfs maar tot op de plaats rust.

Toen in hun verkiezingsprogramma's de VVD rust en het CDA zorgvuldigheid beloofden in het basisonderwijs deden zij verstandige uitspraken. Er is inderdaad rust en zorgvuldigheid nodig om de in de WBO en de ISOVSO beoogde vernieuwingen te realiseren en in de praktijk wortel te laten schieten. Het gaat echter niet aan, zo zeg ik tegen deze CDA-minister, onmiddellijk na het binnenhalen van de verkiezingsbuit een onrust zonder weerga op te roepen. Als fractie van de PvdA staan wij versted van het cynisme waar-

mee deze minister door het onderwijsveld durft te razen. Weet hij wel wat hij aanricht? Net hebben wij als regering en parlement enkele hoogst belangrijke operaties achter de rug, die onder andere resulteerden in WBO en ISOVSO. Vele mensen, ouders, leerkrachten, schoolbesturen, hebben uit overtuiging, maar ook op grond van onze initiatieven zich volledig ingezet voor de verbetering van het onderwijs. Velen hebben van de ingezette onderwijsvernieuwing een levenswerk gemaakt. Al deze mensen hebben met het voorgestelde beleid een klap in het gezicht gekregen. De omvang van het protest tegen de voorgestelde maatregelen behoeft in dit opzicht geen verder commentaar. Velen zijn diep geschokt en verontwaardigd. Velen verliezen hun motivatie. Dat heeft gevolgen voor de kwaliteit van het onderwijs en voor de kinderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben u tot slot nog het einde schuldig van het verhaal van Procrustes. Diens gedrag heeft hem tenslotte zijn ondergang bezorgd. Hij werd op het toppunt van zijn macht door Theseus ten val gebracht. Misschien kan dat de mensen in het onderwijs bemoedigen en misschien kan dit, naar ik van harte hoop, een tijdige waarschuwing zijn voor deze onderwijsminister.

De Voorzitter: Dat dit nieuwe geluid uit het Zeeuwse hier nog vaak mag klinken.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De heer Hermes (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De bewindslieden zullen het mij niet euvel duiden, dat ik eerst een paar woorden richt tot mijn collega Lilipaly. Ik complimenteer hem graag met zijn maidenspeech. Ik weet niet of hij er gelukkig mee is als ik zeg, dat er onderdelen bij waren waarop ik het volstrekt met hem eens was, maar dit was niet met alles het geval.

Aan het begin van een nieuwe kabinetsperiode is het gebruikelijk om nieuwe bewindslieden te verwelkomen. Dat is in deze situatie niet nodig, want zij waren er reeds. Toch is een bemoedigend woord op zijn plaats. Zij zullen dat zeker nodig hebben. De fractie van het CDA wenst de bewindslieden veel sterkte voor de komende jaren. Eén ding is

zeker: zij behoeften zich kennelijk niet meer in te werken en dat betekende een fikse start, misschien iets te schielijk. Plannen hadden ook op de derde dinsdag van september uitgebracht kunnen worden.

De fractie van het CDA hecht eraan dank uit te spreken voor het vele werk, dat oud-staatssecretaris Van Leijenhorst heeft verricht. Op zijn terrein zal het wel degelijk inwerken geblazen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben reeds nu waardering voor het vele werk dat is verzet, voor de degelijke financiële aanpak, voor de duidelijkheid van een aantal plannen, voor de organisatorische opzet en voor de verdere aanpak van de informatie-technologie.

Toch bestaat er voor een aantal onderwerpen minder waardering, waarbij wij denken aan de volgende punten: te weinig oog voor onderwijskundige aspecten, vrees voor toch te veel circulaire en het ontbreken van randvoorwaarden, dat wil zeggen middelen, voor de vele plannen en de kwaliteitsverbetering, terwijl ook de tijdsdruk waarmee men bij vele plannen kampt, de nodige zorgen met zich brengt.

Plannen zijn er ook met betrekking tot de bezuinigingen.

Allereerst kom ik te spreken over de vierjarigenmaatregel. Tegen de maatregel vierjarige kleuters niet meer toe te laten vanaf de dag, waarop zij vier jaar worden, maar pas vanaf 1 augustus daaropvolgend, zijn zoveel bezwaren aan te voeren, dat mij de tijd ontbreekt ze alle op te noemen. Ik zal er slechts enkele aandragen.

Ten eerste. Bij een belangrijk deel van de kleuters zal de speel-leerperiode worden aangetast. Dit is juist een van de verworvenheden van het kleuteronderwijs, waaraan, zoals wij hebben beloofd, niet getornd zou worden.

Ten tweede. De druppelsgewijze toelating van kleuters is sinds het ontstaan van het kleuteronderwijs om onderwijskundige en pedagogische redenen toegepast en is nimmer bestreden. Deze regeling is ruim dertig jaar van kracht. Zij is een van de verworvenheden van het kleuteronderwijs en een van de uitgangspunten van de Wet op het basisonderwijs, namelijk de individuele aandacht en benadering.

Ten derde. Het is hoogst bedenkelijk deze maatregel nu, na de integratie van het kleuter- en het

lageronderwijs, in te voeren. Voor het zelfstandige kleuteronderwijs zou het namelijk halvering hebben betekend.

Ten vierde. Vroegtijdige onderkenning is in het onderwijs een algemeen bekend begrip, zeker als het gaat om leerstoornissen of om bepaalde geestelijke, lichamelijke of zintuigelijke handicaps. Wanneer zeer vele leerlingen ongeveer een jaar later naar school zullen gaan, kunnen de consequenties daarvan ernstig zijn.

Dit zijn allemaal onderwijskundige argumenten. Ik spreek nu niet eens over emancipatie en werkgelegenheid. Ook het advies van de Raad van State spreekt boekdelen en het advies van de Onderwijsraad is ronduit vernietigend. Het hoeft dan ook niemand te verwonderen dat de VVD- en de CDA-fractie samen een alternatief hebben ontwikkeld en daarom een amendement hebben ingediend. Wij hebben een uiterst flexibele formule gevonden, maar ik laat de toelichting en de verdediging van het amendement gaarne over aan collega Franssen van de fractie van de VVD, die als eerste ondertekenaar het amendement heeft ingediend.

Ik wil slechts een enkele kanttekening maken. Ik ga ervan uit dat bij aanvaarding van het amendement eventuele aanvankelijk bedachte maatregelen met betrekking tot de varende kleuters eveneens achterwege zullen blijven en dat de vierjarigen volledig voor één leerling zullen worden gerekend, als het gaat om het vaststellen van het aantal leerlingen ter beoordeling van de opheffingsnormen van de basisscholen.

Wat de maatregelen met betrekking tot het speciale onderwijs betreft, zijn onze bedenkingen niet minder. Dat in deze tijd van terugloop van het aantal leerlingen en van bezuinigingen — de 32-schaal en de aftrekverhoging van 5 naar 9% — toch nog veel leerlingen worden verwezen naar het speciaal onderwijs, geeft ernstig te denken. Men doet dit bepaald niet uit weelde, want men verliest langs deze weg erg gemakkelijk een leerkracht of een deel van een formatieplaats. Het moet dus wel pure bittere noodzaak zijn dat het aantal leerlingen bij het speciaal onderwijs nog steeds groeit.

Bij de voorgestelde maatregelen zijn de nodige kanttekeningen te maken. De tijd ontbreekt om volledig te zijn, maar behalve hetgeen

hiervoor is gesteld merk ik nog het volgende op.

1. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs, terwijl de problematiek van de niet direct verklaarbare groei zich juist voordoet in het voortgezet speciaal onderwijs.

2. Bij de behandeling van de begroting 1986 is door onze fractie sterk benadrukt dat eerst diepgaand de oorzaken van de groei van het voortgezet speciaal onderwijs dienen te worden onderzocht, alvorens men met maatregelen kan komen om die groei te beperken.

3. Dat het aantal leerlingen bij de afdelingen "in hun ontwikkeling bedreigde kleuters" sterk is toegenomen, is nogal begrijpelijk. Enige jaren terug hadden alleen de LOM-scholen deze afdelingen. Nu hebben ook MLK- en ZMOK-scholen ze, dank zij de wet die per 1 augustus 1985 is ingegaan.

4. Er wordt inderdaad — ik verwijs naar het advies van de Onderwijsraad — een soort numerus fixus ingevoerd, en dat bij leerplichtelijke leerlingen die lichamenlijk, geestelijk of zintuigelijk gehandicapt zijn. Dat is zeer curieus. Oh ja, het omgekeerde is ook waar: men mag het aantal leerlingen wel toelaten. Het openbaar onderwijs is dat zelfs verplicht. De groei wordt dus niet verboden, maar dan dient men de verhogingen van de groepsgrootte, die niet meer reëel zijn te noemen, te accepteren.

Op onderwerpen als flankerend beleid, het onmogelijk maken van het stichten en bouwen van scholen en het vaste opslagpercentage van de ambulante begeleiding ga ik verder maar niet meer in. Ook bij deze onderwerpen is het advies van de Raad van State belangrijk en het advies van de Onderwijsraad erg duidelijk. Ook hier hebben de VVD- en de CDA-fractie alternatieven bedacht en daarvoor amendementen opgesteld.

Ook deze amendementen zijn aanvechtbaar en zullen pijn doen, maar ze zijn beter te verdedigen dan de voorstellen van de regering. Er is wel eens meer sprake geweest van het invoeren van drie teldata bij het speciaal onderwijs, zoals ook bij het basisonderwijs gebruikelijk is. De keuze voor toch één datum, 16 januari, heeft hetzelfde effect voor het vaststellen van de formatie. Het is om administratieve redenen eenvoudiger. Daarom is voor die ene

datum gekozen. Ook mag verwacht worden dat met het nieuwe bekostigingssysteem à la Londo voor het speciaal onderwijs een bezuiniging van f 30 mln. gerealiseerd kan worden, terwijl het ook begrijpelijk is dat waar sprake is van overformatie, omdat bepaalde categorieën van onderwijsgegenden bij het speciaal onderwijs in het geven van lessen elkaar overlappen, er enige ruimte wordt weggenomen. Dat is niet alles, maar ongeveer 30 à 40%.

Bij het speciaal onderwijs hebben wij nu eenmaal te maken met de groepsleraars, de vakleerkrachten en de technische assistenten, waardoor een zekere extra formatie aanwezig is, die op zichzelf wel nodig is, maar waarvan de omvang in zekere zin beperkt kan worden. Dat verder voor een bepaald onderdeel van de materiële uitgaven van het basisonderwijs de afschrijvingstermijnen enigszins verlengd moeten worden, behoeft ook niet op onoverkomelijke bezwaren te stuiten. Het is echter wel belangrijk dat wij bij deze amendementen enige afspraken kunnen maken.

De fracties van CDA en VVD denken aan de volgende afspraken. De eerste is dat wij denken aan de opbrengst van een accountantscontrole door de schoolbesturen, waarmee in de komende jaren, op een later tijdstip, zeven miljoen is gemoeid. Voorts denken wij aan de eventuele opbrengst van de maatregelen die ter beperking van de groei van het speciaal onderwijs naar aanleiding van het alsnog te verrichten onderzoek kunnen worden genomen. Ik denk aan de uitvoering van de motie-De Vries/Voorhoeve. Die opbrengsten zullen in de hierna te noemen volgorde van prioriteit voor de volgende alternatieven moeten kunnen worden aangewend:

1. medewerking ingevolge artikel 15 lid 4 van de Wet op het basisonderwijs aan scholen die toch nog problemen hebben met de uitvoering van de vierjarigen-maatregel;

2. het niet volledig door laten gaan van de maatregel van de verlenging van de afschrijvingstermijnen in het basisonderwijs;

3. het niet volledig door laten gaan van de maatregel met betrekking tot de korting overlappende formatie in het speciaal onderwijs.

De tweede afspraak moet zijn dat het plafond dat voor de financiering van het speciaal onderwijs met het

ministerie van Financiën is overeengekomen wordt aanvaard, omdat:

- a. het een tijdelijke maatregel betreft, dat wil zeggen tot 1990;
- b. het altijd mogelijk is in zeer bijzondere omstandigheden op grond van buitengewone argumenten het plafond nader ter discussie te stellen.

De derde afspraak is, dat voor de uitvoering van de korting van de overlappende formatie in het speciaal onderwijs zal nog nader overleg plaatsvinden.

Wij vernemen gaarne van de minister of hij zich met deze plannen en afspraken, indien de amendementen worden aanvaard, kan verenigen en wil meewerken aan de realisering van deze afspraken.

Over het onderzoek naar de oorzaken van de groei in het speciaal onderwijs wil ik nog een enkele opmerking maken. Met alle waardering voor het stuk dat wij ontvangen hebben, moet ik zeggen dat het toch niet het onderzoek is dat in de motie werd bedoeld. Het gaat ons in de eerste plaats om een literatuuronderzoek.

Minister Deetman: Er is bij de algemene politieke beschouwingen gevraagd naar inzicht in het onderzoek dat reeds is verricht. Dat is in die brief geschetst. De Kamer weet dat er tegelijkertijd overleg plaatsvindt over het aanvullend onderzoek. De brief is dus geen antwoord op de motie-De Vries/Voorhoeve. Het leek mij passend, de gevraagde informatie voor de begrotingsbehandeling te verschaffen.

De heer Hermes (CDA): Dat betekent dat wij nog een aanvullend onderzoek gaan krijgen, hetgeen ik ook heb begrepen uit de bij de stukken gevoegde brief. Toch wil ik hierover nog een enkele opmerking maken. Het gaat ons in de eerste plaats om feitelijke informatie van de scholen, om leerlingstromen, zoals ook in de memorie van toelichting staat vermeld op bladzijde 51. Er staat overigens ook, dat de resultaten in 1987 zullen worden gepubliceerd; die zouden dus mooi meegenomen kunnen worden. Maar misschien is het verstandig, dat wij later nog eens van gedachten wisselen over de aard van het gewenste onderzoek. In ieder geval hebben wij begrip voor de brief van de vier koepelorganisaties, zoals wij ook begrip hebben voor de wijze

waarop de minister overleg heeft gevoerd over de regeling voor de vervanging van leerkrachten en voor de resultaten van dat overleg.

De heer Wallage (PvdA): Ik begrijp iets niet. De heer Hermes zegt, dat hij nader onderzoek met betrekking tot het speciaal onderwijs nodig acht. Toch zitten er in zijn amendementen tenminste twee voorstellen om behoorlijke bedragen in het speciaal onderwijs te bezuinigen. Waarom wacht hij niet op de resultaten van dat onderzoek?

De heer Hermes (CDA): In de eerste plaats is het nog maar de vraag of het onderzoek voor het volgend jaar gereed kan komen. In de tweede plaats moeten de begroting en de meerjarenramingen dekkend zijn. In de derde plaats is uitdrukkelijk in de afspraken tussen beide fracties vastgelegd — en wij vragen de regering of zij daaraan wil meewerken — dat wanneer de maatregelen, voortvloeiende uit het onderzoek, tot effect leiden bepaalde bezuinigingsmaatregelen achterwege kunnen blijven.

De heer Wallage (PvdA): Uw fractie heeft bij de algemene beschouwingen om een nader onderzoek gevraagd naar de oorzaken van de groei van het speciaal onderwijs. De resultaten van dat onderzoek zijn nog niet bekend, maar toch neemt u vrij diep ingrijpende maatregelen in het speciaal voor uw rekening.

De heer Hermes (CDA): Jazeker, want de zaak moet gedekt worden. Ik moet er overigens op wijzen, dat onze suggesties en voorstellen pas in latere jaren behoeven te worden gerealiseerd. Er zitten maatregelen in voor 1987, maar ook voor latere jaren. Die kunnen achterwege blijven als uit het onderzoek bepaalde resultaten naar voren komen. Daarom zijn die afspraken ook zo belangrijk.

De heer Lilipaly (PvdA): Trekt de heer Hermes zijn amendementen in als de minister niet kan instemmen met de afspraken?

De heer Hermes (CDA): De minister moet zijn oordeel nog geven over de amendementen. Ik ben benieuwd naar de reactie van de minister op het totale pakket.

De heer Lilipaly (PvdA): Kunnen wij hier spreken van voorwaarden of niet?

De heer Hermes (CDA): Ongeveer, maar laten wij eerst de reactie van de minister maar eens afwachten. Wij willen graag die afspraken met de minister maken, omdat het bij de plannen behoort die wij hebben ingediend. Overigens behoeven niet alle plannen en voorstellen in 1987 te worden gerealiseerd. Sommige kunnen ook later worden gerealiseerd.

Ik heb waardering uitgesproken voor de resultaten van het overleg betreffende de vervangingsregeling. Wij maken ons echter zorgen over het beschikbare bedrag. Dat is op een of andere manier begrensd. Waar kunnen wij de bedragen vinden waaruit die begrenzing blijkt? Betekent dit dat, wanneer door welke oorzaak dan ook het ziekteverlof toeneemt het aantal wachtdagen moet worden verhoogd?

Hiermee ben ik op een ander financieel probleem gekomen. Het is opvallend dat de laatste tijd meer en meer onderdelen van de onderwijsbegroting de twijfelachtige eer te beurt valt, te worden "gezegend" met een plafond in de financiering. Ook spreekt men wel van budgetfinanciering. Wij denken onder andere aan de reeds genoemde vervangingsregeling voor verlof van leerkrachten. Ook zijn er de maatregelen met betrekking tot het speciaal onderwijs. Ook bij de volwasseneneducatie is er sprake van budgetfinanciering. Bij de bouw van scholen voor het voortgezet onderwijs kent men reeds geruime tijd, zo niet de jure, dan toch de facto het budgetsysteem. Ook andere onderdelen worden wel eens genoemd, zoals bij voorbeeld de bekostiging van de verzorgingsstructuur. Wij kennen allen nog de discussie over het teveel aan leerkrachten in het basisonderwijs, waardoor een aftrek van 9% moest worden toegepast en de niet-exogene financiering als een loden last op de discussie drukte.

Tegen dit soort maatregelen op ad hoc-basis hebben wij ernstige bezwaren. In de eerste plaats kan op deze wijze sluipend, zonder nadere afwegingen en zonder nader overleg, een ander financieringsstelsel dan het huidige stelsel met exogene financiering tussen Onderwijs en Wetenschappen en Financiën worden ingevoerd. Op de tweede

plaats is het op deze wijze niet uitgesloten dat meer moet worden bezuinigd bij Onderwijs en Wetenschappen dan de afgesproken 1 mld. Immers, er zullen dan verkapt extra bezuinigingen moeten plaatsvinden, omdat door het instellen van een plafond de groei er uit moet. Dat is nog altijd een concrete, structurele bezuiniging. Echter, 1 mld is afgesproken en geen cent meer. Op de derde plaats dreigt een ontwikkeling waarbij tegelijk twee soorten spelregels worden gehanteerd, namelijk die van de exogene financiering en die van budgetfinanciering. Dit is op zichzelf al niet bevorderlijk voor een duidelijk en inzichtelijk beleid. Het geeft alleen maar rotzooi. Het is echter nog bedenkelijker dat, indien budgetfinanciering wordt toegepast op groeiende onderdelen en exogene financiering gehandhaafd blijft voor onderdelen die door vermindering van het aantal leerlingen teruglopen, de nadelige gevolgen volledig voor rekening van Onderwijs en Wetenschappen komen. In de vierde plaats hebben wij met het accepteren van de 1 mld. bezuinigingen ook geaccepteerd dat een bedrag van 200 mln. als onderdeel van die 1 mld. alsnog moest worden ingeleverd in verband met het teruglopen van het aantal leerlingen. Dat is consequente exogene financiering. Welnu, dan ook alle bezuinigingen op basis van exogene financiering. Als vijfde reden kan nog worden genoemd, het karakter en de systematiek van de onderwijswetgeving. er is hier meestal sprake van anterieure wetgeving, waarbij in de wet verkregen rechten zijn vastgelegd. Daar kan niet zomaar van worden afgeweken. In onderwijswetten komt geen artikel voor dat tot strekking heeft dat bekostiging slechts mogelijk is, voor zover de begrotingswetgever gelden op de begroting heeft vastgesteld. Onder de gegeven omstandigheden is een en ander nog wel te accepteren, omdat wij nog kunnen spreken van enkele uitzonderingen die de regel bevestigen en omdat er sprake is van een tijdelijke regeling, zoals bij het speciaal onderwijs. Bovendien, als zich ontwikkelingen voordoen die niet voorzien waren, moet heroverweging van het plafond mogelijk zijn. Per slot van rekening heeft de Kamer ook nog het budgetrecht. Voorshands gaan wij er dan ook van uit, daarbij verwijzende naar de uitspraken van

de minister-president bij de algemene beschouwingen, dat de exogene financiering het heersende financiële regime voor Onderwijs en Wetenschappen is. Het is wel belangrijk dat de regering dit vraagstuk eens ten principale ter discussie stelt, omdat inmiddels de grenzen van de aanvaarding wel zijn bereikt. Nader overleg is dus geboden.

Met betrekking tot de adviesstructuur is het opvallend dat er in de memorie van toelichting steeds sprake is van een wettelijke regeling, terwijl in het regeerakkoord in het geheel niet van een dergelijke regeling wordt gerept. Daarin is slechts sprake van het beperken van het aantal adviescolleges tot één adviesraad per sector. Dat is opmerkelijk. Het is echter de vraag, of de tijd wel rijp is voor een wettelijke regeling. Moet de samenstelling van die adviesraden niet van tijd tot tijd gewijzigd worden? Nog belangrijker is de vraag, of die adviesraden, al is er maar één per sector, wel permanent moeten worden. Komt er nimmer een moment waarop ook deze adviesraden opgeheven moeten worden? De gehele adviesstructuur is nog niet uitgekristalliseerd. Dat moge ook blijken uit het feit dat de structuur volgens het regeerakkoord ingekrompen moet worden, maar ook de wijze van adviseren, de relatie met het onderwijsoverleg en het functioneren van het constructief onderwijsbeleid zijn nog onvoldoende uitgebalanceerd. Ik raad de bewindslieden aan, een en ander nog eens goed te overwegen en te bedenken, dat een permanente adviesgroep op den duur een stuurgroep wordt. Het lijkt mij een goede gedachte om de ARBO-adviezen met de bijbehorende beleidsnotities van de staatssecretaris inzake het speciaal onderwijs nog eens met de vaste kamercommissie te bespreken, zoals ook op het gebied van het basisonderwijs is gebeurd. Wij vertrouwen erop dat de regering dan niet vooruit zal lopen op deze maatregelen. Maar op 27 oktober 1986 verscheen er een brief van de staatssecretaris over invoeringsprogramma's voor het speciaal onderwijs. Op blz. 3 van deze brief komt een zeer merkwaardige zin voor: "Voordat de produkten worden verspreid, zal ik mij laten adviseren over de kwaliteit van het materiaal." Maar welke bedoelingen heeft de staatssecretaris daarmee? Gaat zij keurmerken afgeven voor onderwijs-

materiaal? Misschien is het de staatssecretaris bekend dat de overheid zich tot nu toe altijd heeft onthouden van een oordeel over leermiddelen, leermethoden en dergelijke. Gaat daar verandering in komen? Wie zich nog herinnert hoe wij destijds met de nodige omzichtigheid de centrale registratie voor leermiddelen als afdeling van SLO in het leven hebben geroepen, zal begrijpen dat wij wat kritisch tegen deze passage aankijken. Maar misschien kan de staatssecretaris voor opheldering zorgen.

Ook voor het innovatiebeleid is het van zeer grote betekenis, enige verduidelijking aan te brengen van de bedoelingen van het begrip "eindtermen" in het regeerakkoord. De regering maakt zich er iets te gemakkelijk van af door deze problematiek vrij ongenueanceerd te benaderen. Eindtermen zijn eindtermen, nietwaar? Maar zo is het toevallig niet. In het regeerakkoord staat op blz. 24 duidelijk: "In de Wet op het basisonderwijs worden minimumeindtermen opgenomen die de leerstof vastleggen en geen examenregeling voor de leerlingen tot gevolg hebben. In de Wet op het voortgezet onderwijs worden eindtermen en daarop afgestemde exameneisen opgenomen." De gedachte die aan dit verschil ten grondslag ligt, is dat het bij het basisonderwijs gaat om het aanbod van de leerstof, om het vastleggen van de onderwerpen die minimaal behandeld moeten worden en niet om de prestatie of de selectie van de leerling. Dit laatste is wel het geval als het gaat om de eindtermen voor de basisvorming in het voortgezet onderwijs. Met deze verduidelijking dient de regering rekening te houden.

Als laatste onderwerp op het gebied van innovatie heb ik het oog op een nieuw fenomeen dat de laatste tijd meer en meer een instrument vormt dat wordt gehanteerd bij onderwijsoperaties. Ik zet daar echter de nodige vraagtekens bij en er zijn ook bezwaren te noemen. Op blz. 7 van de memorie van toelichting is vermeld dat er voor de SVM-operatie een beroep zal worden gedaan op externe managementdeskundigheid. Bij de nascholing in het beroepsonderwijs is er sprake van het inschakelen van Twijnstra en Gudde. Buiten INSP is er het management van Bakkenist, terwijl door de opheffing van de landelijke

projectgroep BKE Berenschot een intermediaire rol vervult tussen veld en ministerie. Zo te zien een reeks van overeenkomstige activiteiten, die bij de CDA-fractie de vraag doet rijzen, of er sprake is van beleid. Het is niet meer incidenteel, het is te systematisch om te veronderstellen dat hieraan geen beleid ten grondslag zou liggen. Maar wat zijn dan de achtergronden? Op welke argumenten berust het nieuwe beleid? Wie de structuurnota, de roze nota van Van Kemenade, kent, zal zich herinneren, welke discussies er toen in het parlement hebben plaatsgevonden. Aangezien deze problematiek uitermate gevoelig is en een en ander bovendien onduidelijk is — immers, ook de positie van de schoolbesturen en de verzorgingsinstellingen is in het gedrang, terwijl ook de vraag van de doelmatigheid onder ogen moet worden gezien — zal het niemand verwonderen dat wij de regering op dit punt om een beleidsnotitie vragen. Ook op dit terrein dient beleid door goed overleg tussen regering en parlement tot stand te komen. En dat vraagt om een verdere en nadere uiteenzetting van de regering.

In de memorie van toelichting lezen wij op bladzijde 53: met inachtneming van dit oogmerk (bedoeld wordt dat het beleid gericht blijft op het behoud van een evenwichtige spreiding) wordt gestreefd naar de verwezenlijking van een meerjarige, stimulerende fusieregeling, die zal overeenkomen met de systematiek van artikel E9 van de Overgangswet basisonderwijs. Op zichzelf is dit prima, maar in het regeerakkoord staat: de instandhoudingsnormen in de Wet op het basisonderwijs bieden afdoende aanknopingspunten om kleine scholen ontheffing te verlenen in bijzondere omstandigheden, waarbij de spreiding geen geweld behoeft te worden aangedaan indien aan de te nemen beslissingen geobjectiveerde criteria ten grondslag liggen, waarbij met inachtneming van het grondwettelijk voorschrift ten aanzien van voldoende openbaar onderwijs, openbaar en bijzonder onderwijs naar dezelfde geobjectiveerde maatstaven beoordeeld dienen te worden.

Wanneer zijn die geobjectiveerde maatstaven te verwachten? Wordt de Kamer hierover nog nader ingelicht? Ik neem overigens aan dat de tot nu toe gevolgde planmatige aanpak, waarvan in de memorie van toelich-

ting sprake is, zich beperkt tot de afronding van de HOB-operatie.

Tot slot wil ik graag nog iets opmerken over de basisvorming in het voortgezet onderwijs. Ik plaats slechts een enkele kanttekening, omdat wij er later nog wel uitgebreid over komen te spreken. Op de eerste plaats noem ik de problematiek inzake de LBO-nota. Het regeerakkoord zegt dat de voorstellen uit deze nota in overeenstemming moeten worden gebracht met de voorziene invoering van de basisvorming. Dit is een niet onbelangrijke aanwijzing. Deze problematiek zal dus in samenhang met de invoering van de basisvorming moeten worden bestudeerd. Ik beveel de bewindslieden dan ook sterk aan, de indiening van de voorstellen voor regelingen inzake de basisvorming in het voortgezet onderwijs gepaard te laten gaan met aangepaste voorstellen van de LBO-nota. Wij mogen aannemen dat hieraan inmiddels ook wordt gewerkt.

Op de tweede plaats dient er bij de voorbereiding van de regelingen voor de invoering van de basisvorming in het voortgezet onderwijs uitvoerig en indringend aandacht geschonken te worden aan de positie van het LBO en het MAVO in het algemeen en het vierde leerjaar van deze soorten van onderwijs in het bijzonder. Een goede afsluiting van het lager beroeps-onderwijs en het middelbaar algemeen voortgezet onderwijs blijft noodzakelijk. Leerlingen dienen na de basisvorming alsnog hun LBO- of MAVO-diploma te kunnen halen. In dit verband is het dan ook beslist voorbarig om te concluderen dat in verband met de SVM-operatie het extra vierde leerjaar bij het LBO (het herprofilingsjaar) gemist kan worden. Eerder kan gedacht worden aan een soortgelijke regeling voor het MAVO.

Op de derde plaats is er bij de CDA-fractie begrip voor het standpunt van de minister dat hij een voorontwerp van wet, in dit geval over de basisvorming in het voortgezet onderwijs, niet in de CCOO kan behandelen. De reglementen voor het centrale overleg verzetten zich er ook tegen. Dat neemt niet weg dat het belangrijk is, alsook aan te bevelen dat de overige procedures ter voorbereiding van een wetsvoorstel zo goed mogelijk worden uitgevoerd. Het horen van de artikel-3-organisaties dient uitvoerig en ruimhartig te geschieden.

Uiteraard zal ook het georganiseerd overleg plaats gehad dienen te hebben. Het is belangrijk voor de bewindslieden om voor de indiening van het wetsvoorstel te weten welke opvattingen er in de samenleving bestaan over deze zeer ingrijpende regelgeving. Zij zouden er wijs aan doen, ook met deze opvattingen rekening te houden. Aldus kan er een glanzend voorstel van wet bij de Kamer worden ingediend, dat later als een parel kan worden toegevoegd aan de vele activiteiten van deze twee bewindslieden.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb natuurlijk uiterst zorgvuldig naar collega Hermes geluisterd. Daarbij is mij één ding opgevallen. De afgelopen maanden was er sprake van een ware stormloop door het openbaar en bijzonder onderwijs op het regeringsbeleid. Ik heb de PCO geciteerd, die dit een kil en onbarmhartig beleid vindt. Behalve een paar heel vriendelijke opmerkingen aan het begin van uw toespraak aan het adres van de minister hebt u de minister op geen enkele manier verdedigd tegen die aanvallen. Er zijn twee mogelijkheden: of u bent het eigenlijk eens met de grondtoon van die kritiek uit het onderwijs en dan moeten wij uw amendementen vooral zien in het licht van het wegnemen van die kritiek; of u weigert om de minister hier echt te verdedigen. Ik nodig u uit om daarover toch duidelijkheid te verschaffen. Ik vind het namelijk onbestaanbaar, na alles wat er de afgelopen maanden is gebeurd, dat u over de relatie van de minister met de onderwijspraktijk en over de bestaande vertrouwensbreuk met geen woord hebt gesproken.

De heer **Hermes** (CDA): Ik kan mij voorstellen, dat de heer Wallage dat niet begrijpt. Ik ga de minister niet hard vallen over de bezuinigingen. Die 1 miljard hebben wij aanvaard, ook de CDA-fractie. Ik kan de minister geen enkel verwijt maken — en dat doe ik ook niet — dat hij tracht de zaak in te vullen. Ik heb zojuist al aangegeven, hoe je dat 1 miljard moet verklaren. Ik zal daar nu verder niet op ingaan.

Ik heb wel kritiek op de wijze waarop de minister sommige onderdelen heeft ingevuld. Die kritiek heb ik wel gelegd naar voren gebracht. Daarom hebben wij ook amendementen ingediend voor andere oplossingen. De minister

heeft dus wel kritiek gekregen op de wijze waarop hij dat bedrag van 1 miljard op enkele onderdelen heeft ingevuld. Ik ben de minister daar ook niet al te hard over gevallen. Hij heeft het ook niet zo gemakkelijk gehad. Hij moest toch snel alternatieven op tafel leggen. U zult echter begrijpen, als ik met alternatieven kom en met amendementen, waarvan ik wil weten of de minister er begrip voor kan hebben, dat ik dan op een gegeven moment met belangstelling afwacht hoe de minister zal reageren op onze voorstellen? En ik weet dat de minister heeft gezegd, dat er met hem valt te praten over andere mogelijkheden.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat doet iedereen hier. De vraag blijft echter overeind. Als u nu de PCO hoort zeggen dat het een kil en onbarmhartig beleid is, zijn er echt twee mogelijkheden. U bent het ermee eens en dan moet u het amendement in dat licht zien, of u vindt het een niet terecht verwijt tegenover een partijgenoot-minister van u en dan behoort u de minister tegen dat soort verwijten te beschermen. Ik stel vast, dat u geen van beide doet. U beschermt de minister in feite niet. U kritiseert hem ook niet echt, als het gaat om de wezenlijke hoofdlijnen van het beleid. Dat is een interessante stellingname.

De heer **Hermes** (CDA): Nee, ik kies de meest wijze weg. In de eerste plaats houd ik staande — en daarom kan ik de minister niet hard vallen — dat die bezuiniging van 1 miljard nodig is. Dit is ook afgesproken. Men zal daaraan misschien een bepaalde kwalificatie willen geven, maar die geeft men dan ook aan de CDA-fractie. In de tweede plaats heb ik wel bezwaren en kritiek op de minister, op de wijze waarop hij sommige zaken heeft ingevuld. Die kritiek is ook onverbloemd naar voren gekomen.

□

De heer **Van de Camp** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! In aansluiting op het betoog van de heer Hermes, wil ik spreken over het reguliere voortgezet onderwijs. In dat verband mag ik u een citaat voorlezen uit het CDA-verkiezingsprogramma "Uitzicht": "Het onderwijs is voor een gemeenschap niet alleen en zelfs niet primair een kostbaar consump-

De heer Van de Camp (CDA)

tie-artikel. Het is bovenal een belangrijk middel voor overdracht en verdere ontwikkeling van de cultuur, alsmede voor de vorming van een verantwoorde eigen visie op het leven en op de waarde van de menselijke persoon. Daarnaast bepaalt de sociale en economische betekenis van het onderwijs mede de positie en rol van ons land."

De memorie van toelichting bij deze begroting opent met de drie hoofdfuncties van het onderwijs, de persoonlijke ontplooiing, de maatschappelijke en culturele vorming en de voorbereiding op het beroepsmatig functioneren. Terecht wordt vervolgens geconstateerd, dat goed onderwijs en goed onderwijsbeleid zorgen voor een evenwichtige benadering van deze drie hoofdfuncties. De discussie over taak en functie van het voortgezet onderwijs in de jaren '70 werd vooral bepaald door het aspect zelfontplooiing, persoonlijke ontplooiing van het kind. Volgens velen kreeg dit aspect te veel aandacht.

Bij lezing van de memorie van toelichting bij deze begroting ontstaat bij mijn fractie de indruk, dat wij nu op een ander aspect erg veel nadruk gaan leggen. Dat andere de tijdgeest met zich brengt, dat de voorbereiding op beroepsmatig functioneren meer en meer centraal komt te staan, mag zeker niet betekenen dat het evenwicht

met de twee andere aspecten wellicht opnieuw verloren gaat. Ook wanneer een algehele verhoging van het onderwijspeil in het voortgezet onderwijs wordt nagestreefd, zal dit over de gehele linie voor de drie hoofdfuncties moeten geschieden. Scholen voor voortgezet onderwijs op dit moment voorzien van computers en informaticalessen mag dan als zodanig het beroepsmatig functioneren in de toekomst ten goede komen, de kwaliteit van het onderwijs in zijn geheel is daar niet automatisch mee gediend.

Een zelfde opmerking zou ik willen maken over de kwaliteit van het voortgezet onderwijs. Kwaliteitsmeting door middel van periodieke onderzoeken en zelfevaluatie van onderwijsprestatie lijkt onze fractie een goede zaak. Dat het kwaliteitsbegrip weer volop aandacht krijgt, achten wij zelfs een heel goede ontwikkeling. Maar ook hier moet de nadruk niet alleen liggen op het toekomstig, beroepsmatig kunnen functioneren.

Vanuit een te bewaken nieuw evenwicht tussen de drie hoofdfuncties van het onderwijs zal ik mijn verdere bijdrage aan dit debat leveren. Het uitgangspunt dat er op dit moment voldoende materiaal is om wat het voortgezet onderwijs betreft tot wet- en regelgeving over te gaan, deelt onze fractie. Wij onderschrijven de gedachte dat de

tijd van nota's, concept-wetten, en dergelijke voorbij is. En de werkwijze, grote delen van de te entameren wetgeving aan het begin van de kabinetsperiode bij deze Kamer in te dienen, wordt door onze fractie eveneens ondersteund. Dat een en ander niet mag leiden tot veronachtzaming van het overleg met het onderwijsveld, zal deze bewindslieden duidelijk zijn. Collega Hermes duidde daar reeds op.

De ontwikkelingen, in de memorie van toelichting geschetst voor het HAVO/VWO, spreken de CDA-fractie aan. Opvallend is echter, te constateren dat in het regeerakkoord wordt gesproken over een verbreding van de vakkenpakketten VWO, HAVO en MAVO. In de memorie van toelichting blijft de aandacht voor het MAVO achterwege. Is dit bewust gebeurd? Wij nemen aan dat de minister hierop terugkomt in de discussie over de basisvorming. Duidelijk is dat velen zich reeds nu zorgen maken over de toekomst van het MAVO. Is er al iets meer te zeggen over de verbreding van de eindexamenpakketten HAVO/VWO? In hoeverre wordt het advies van de APVO-II, "Op een breed spoor", bij onderhavige ontwikkelingen betrokken? Uit welke financiële middelen willen de bewindslieden deze verbreding betalen?

Bij de aangekondigde modulering in het AVO/VWO, conform het regeerakkoord, zal de CDA-fractie erop toezien dat modulering niet leidt tot een te grote verzakelijking, een te grote "doorstroomgerichtheid" van het AVO/VWO. Ruimte moet er blijven voor de persoonlijke ontplooiing en voor een zekere culturele vorming. Op welke wijze denkt de bewindsvrouw aandacht te besteden aan bijvoorbeeld de natuur- en milieu-educatie in het AVO/VWO?

Wederom kondigen de bewindslieden aan dat het bekostigingsstelsel AVO/VWO en LBO herzien zal worden. De CDA-fractie steunt dit beleidsinitiatief, maar is verbaasd over het tempo waarmee de bewindslieden een en ander denken te kunnen realiseren. Is de invoeringsstrategie, zoals geschetst op blz. 57 van de memorie van toelichting, niet erg ambitieus? Wij moeten waken voor slordig werk. Waarom is niet eenduidiger gekozen voor het doortrekken van het Londo-systeem? Ontwikkelen van het exploitatie/taken-model kost tijd en energie. Is dat niet dubbelop? Blijven bij het

exploitatie/taken-model andere bekostigingscomponenten, zoals salarissen, buiten beschouwing? Heeft dit model gevolgen voor het onderwijsondersteunend personeel? Zo ja, binnen welk perspectief wordt nu gewerkt aan de harmonisatie van de hoofdstuk I-S en I-T van het Rechtspositiebesluit Onderwijs?

In het verlengde van het vorige punt besteed ik kort aandacht aan de uniforme lesgeldheffing voor alle niet-leerplichtige leerlingen. De gedachte op zich zelf heeft onze instemming. Hebben de bewindslieden echter voldoende oog voor de uitvoeringsproblemen? Heeft bij de centrale inning de school nog een eigen verantwoordelijkheid? De ervaringen met centrale inning in het dag/avond-onderwijs en de recente ervaringen met de lesgeldheffing voor boven-17-jarigen zijn niet bepaald opbeurend. Wordt de inschrijving van de leerling afhankelijk gemaakt van de lesgeldbetaling? Zal deze lesgeldheffing ook gelden voor de partieel leerplichtigen?

De aangekondigde decentralisatie van het bevoegd gezag over de rijksscholen heeft in principe de instemming van de CDA-fractie. Om tal van uitvoeringsperikelen rond deze decentralisatie op een volwaardige wijze te kunnen bespreken — denk aan de rechtspositie van het personeel en de bevoegdheden van de medezeggenschapsraden — zal onze fractie de vaste kamercommissie voorstellen, een afzonderlijk mondeling overleg over dit onderwerp te houden. Alvorens over te gaan naar het beroepsonderwijs, mijnheer de Voorzitter, vraag ik de aandacht van de bewindslieden voor de positie van de allochtone jongeren in het voortgezet onderwijs. Hun participatie en kans van slagen in het LBO is gering. Over het AVO/VWO moeten wij helemaal zwijgen. Maar ook in de tweede fase van het voortgezet onderwijs en dan met name het beroepsonderwijs is de lage participatiegraad van de leden van etnische groepen een zorgelijk punt. Ook in deze begroting is daaraan weinig aandacht besteed. Komt die extra aandacht er nog? Onze fractie kijkt met grote belangstelling uit naar de notitie Inventarisatie en verbetering van de onderwijsmogelijkheden ten behoeve van buitenlandse jongeren.

Onze fractie staat positief ten opzichte van de modernisering van inventarissen en apparatuur in het

beroepsgericht voortgezet en hoger onderwijs. Wij hebben echter wel een aantal vragen in dezen.

Waar is de aandacht voor de inventarissen van het LBO? Een en ander blijkt niet duidelijk uit de memorie van toelichting. Wordt het woord beroepsonderwijs niet te smal richting MBO uitgelegd? Niet duidelijk is, op welke wijze de 300 mln. structureel in de komende begrotingen wordt opgenomen. Een bedrag van tweemaal 25 mln. ten behoeve van MBO en HBO op jaarbasis is immers nog geen 300 mln. structureel. Ook de beantwoording van de feitelijke vragen geeft naar de mening van onze fractie daarin geen helder inzicht. Komen de bewindslieden nog met extra maatregelen ten aanzien van de leerkrachten in het MBO? Mij is gebleken dat verschillende MTS-en problemen hebben met de vervulling van vacatures. Wordt er aandacht besteed aan nascholing van MBO-leerkrachten?

Ik kom dan bij de SVM-operatie: sectorvorming en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs. Deze aangekondigde operatie heeft reeds tal van reacties opgeroepen. Onze fractie is verheugd over het feit dat het departement op snelle wijze uitvoering heeft gegeven aan de afspraken in het regeerakkoord. Desalniettemin plaats ik de volgende kanttekeningen. Deze kanttekeningen vormen tevens de criteria waaraan onze fractie de SVM-operatie zal toetsten. Wij zijn onaangenaam getroffen door door het feit, dat de SVM-operatie gepaard moet gaan met een bezuinigingsdoelstelling van f 150 mln. Wij houden een grote vinger aan de pols.

Berichten over de beoogde schoolgrootte verontrusten ons. Let wel: uitgangspunt van de CDA-fractie is, dat de standaard MBO voorzieningen (dat wil zeggen MTO met drie afdelingen MEAO, MMO en MDGO) goed bereikbaar moeten blijven; goed bereikbaar in dagverkeer. MBO leerlingen moeten naar onze mening niet in kosthuizen noch in studentflats. In het verlengde hiervan gaat de aandacht van onze fractie uit naar het denominatieve aspect van deze sectorvorming. De STC-operatie heeft zorg gebracht ten aanzien van het bijzonder confessioneel onderwijs. De CDA-fractie wil een duidelijke relatie gelegd zien tussen deze operatie en de planprocedure zoals neergelegd in de Wet op het

voortgezet onderwijs. De implicaties van het voorgestelde bekostigingsprobleem voor de rechtspositie van het personeel en ook de relatie tussen schoolgrootte en bekostigingssysteem in minder dichtbevolkte gebieden hebben onze aandacht.

De toekomstige plaats en functie van de vak-MTS-en is een volgend punt, om maar niet te spreken over de verworvenheden van het KMBO, waarover wij ons op dit moment ernstige zorgen maken.

Tot slot is voor ons een van de criteria op welke wijze de verworvenheden van het prille MDGO in de sector-schoolvormingoperatie worden meegenomen.

Voorzitter! Ik kom nu aan het thema onderwijs-arbeid. In deze begroting wordt veel aandacht besteed aan de relatie tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt. De CDA-fractie onderschrijft deze gedachte. Wij vragen ons echter af, of wij niet te ver doorschieten. Reeds vorig jaar heeft onze fractie om criteria gevraagd. Het evenwicht tussen de drie hoofdfuncties van het onderwijs dreigt verloren te gaan. Ik noem drie voorbeelden.

1. Ik wijs op de wijziging van de partiële leerplicht. Jongeren van 16 jaar met een leervereenkomst krijgen ontheffing voor de tweede dag, veelal de dag vorming. Het bevreemdt de CDA-fractie dat in een tijd van algehele verhoging van het onderwijspeil – basisvorming – en een eventuele uitbreiding van de scholing voor jongeren tot en met 20 jaar zonder een baan – in het kader van het jeugdwerkgarantieplan – tot deze stap wordt overgegaan voor deze toch zeer jeugdige mensen. Wij vernemen graag een duidelijk antwoord van de bewindsvrouw op dit punt. De benadering uit de heroverwegingsrapporten lijkt achterhaald.

2. Het leggen van de nadruk op doorstroomgerichte vakken in de volwasseneneducatie – denk aan dag/avond-MAVO en dag/avond-HAVO – heeft eveneens onze zorg. Dreigen op deze wijze de aspecten persoonlijke ontplooiing en maatschappelijke en culturele vorming niet verloren te gaan? Om het plastisch te zeggen: waar blijft de moeder-MAVO? Heden is er een breed vormingsaanbod, in de toekomst komt er een enkel beroepsgericht volwassenenonderwijs.

3. Het contractonderwijs vormt ook een punt van zorg. Verschillende

malen wordt in de memorie van toelichting gesproken over vormen van contractonderwijs, maar liefst voor alle vormen van voortgezet onderwijs. Wat moeten wij ons hierbij voorstellen? Gaat het gymnasium voor de ouders van de leerlingen een cursus Engels verzorgen tegen betaling? Worden daarmee extra inkomsten verworven? Ik zie dat de staatssecretaris instemmend reageert! Vormen van contractonderwijs in het middelbaar beroepsonderwijs kunnen wij ons voorstellen. Maar hoe verhoudt zich een MDGO afdeling SA tot een school voor middelbaar technisch onderwijs, zeker als het om die extra inkomsten gaat? Nadere duidelijkheid hieromtrent is gewenst.

Meer in het algemeen vraag ik de aandacht van de bewindslieden voor de onderwijssoorten die niet direct in de commerciële sectoren van de arbeidsmarkt kunnen opereren. Ook hun positie dient gewaarborgd te blijven.

Ten slotte wil ik nog enkele losse punten bespreken. Allereerst sta ik stil bij het jeugdwerkgarantieplan. Vanavond zal mijn collega mevrouw Doelman bij de behandeling van de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid spreken over het jeugdwerkgarantieplan. Zij zal met name de wenselijkheid van een scholingscomponent in dit plan aan de orde stellen. Op welke wijze denkt de minister via zijn departement dit plan van zijn collega De Koning te kunnen ondersteunen?

Vorige week is in dit huis aandacht besteed aan de basiseducatie in relatie tot probleem cumulatieve gebieden. Collega Lilipaly wees er reeds op. Door de minister is toegezegd dat ten behoeve van deze PCG's een bedrag van 11,4 miljoen gulden geoormerkt zal worden voor basiseducatieve activiteiten. Nu bereiken mij echter berichten dat deze gelden over meer gemeenten dan de 30 PCG-wijken verdeeld zullen worden. Graag verkrijg ik duidelijkheid hierover. Indien bijstelling noodzakelijk is, komen wij er in tweede termijn op terug.

In het verlengde van het vorige punt wil ik een opmerking maken over de huishoudelijke voorlichting ten plattelande. Hoe staat het overleg over de afbouw van deze huishoudelijke voorlichting ten plattelande?

Hoe is het gesteld met de subsidie-regeling beroepskeuzewerk? Kan

deze op tijd worden ingevoerd en kunnen de bewindslieden een garantie geven voor de arbeidsplaatsen in het particuliere beroepskeuzewerk, met name gedurende de overgangperiode?

Vervolgens vraag ik de staatssecretaris of zij informatie kan verstrekken over de opleiding randgroepjungenwerker in Zwolle. Zij zal weten waarop ik doel!

De laatste opmerking die ik maak, wordt door de CDA-fractie bij iedere begrotingsbehandeling naar voren gebracht. De regering heeft toegezegd dat overheidsinstellingen en ook departementen het voorbeeld zouden kunnen geven bij personeelsbeleid in het kader van de Wet arbeid gehandicapte werknemers. Ik vraag ook van deze bewindslieden aandacht hiervoor.

Voorzitter! Wij wachten met belangstelling de antwoorden van de regering af.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De heer **Nuis** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag beginnen met de heer Van de Camp geluk te wensen met zijn maidenspeech. Ik heb hem al leren kennen als een collega wiens opmerkelijke blijmoedigheid hem ook in moeilijke omstandigheden niet in de steek laat. Dat klonk ook nu weer even door. Ik wens hem toe dat hij die eigenschap in zijn kamerloopbaan ongeschonden mag bewaren.

Mijn eigen blijmoedigheid is vandaag beperkt, want er hangt een molensteen van 1 miljard om deze begroting. Alle beleidsvoornemens die de regering erin heeft neergelegd, zijn ermee bezwaard. De fundamentele discussie die hier gevoerd zou moeten worden over de beleidsvoornemens, wordt er genadeloos door naar beneden getrokken. Wat zal er terecht komen van de basisvorming en van het ideaal van gelijke kansen dat daaraan ten grondslag ligt? Zullen wij een manier vinden om de last van nodeloos centralisme van het onderwijs af te schudden? Kunnen wij de vrijheid van onderwijs en inrichting zuiveren van het institutionele roest van de verzuiling en weer direct in contact brengen met de verwachtingen van de afnemers van het onderwijs zelf? Lukt het ons de

kwaliteit en het aanpassingsvermogen van het onderwijs werkelijk te garanderen, nu de druk zo groot is? Daarover lees ik te weinig. Wat ik lees, staat te veel in het teken van het plussen en minnen rond dat miljard. Boekhouderstaal in kwaliteitssaus!

Het zou minder erg zijn geweest, als de regering en de regeringspartijen in hun akkoord de indruk hadden gevestigd dat dit miljard de optelsom was van een aantal stuk voor stuk zorgvuldig overwogen bezuinigingsvoorstellen. Dat 85e zorgvuldigheid bij de regeringspartijen toen heeft ontbroken, is inmiddels pijnlijk gebleken. Zij deelden namelijk op belangrijke punten de kritiek van de oppositie, maar zij trokken daar geen consequenties uit voor de hoogte van het totaalbedrag, evenmin als de minister die er kort te voren bij testamentaire beschikking nog zo heel anders over had gedacht. Alternatieve voorstellen hebben de regeringspartijen zorgvuldig voor zich gehouden, zelfs toen de minister voorstelde om met de kamercommissie te praten. Vandaag is dus de dag van de grote onthulling. Dat is een gang van zaken die, als ik het vriendelijk uitdruk, niet heeft geprikkeld tot constructief meedenken door de oppositie. Wij blijven erbij dat de aanslag voor onderwijs blijkbaar te hoog was. Wat er nu uit de bus is gekomen, is inhoudelijk te zwak om die overtuiging aan het wankelen te brengen. Bovendien heeft dat door het lange getreuzel in elk geval het karakter van een overval. Dat is op zichzelf al niet aanvaardbaar. Ik vrees dat behalve het onderwijs ook ons 56steem van besluitvorming deze week weer een flinke deuk zal oplopen.

Over de drie meest omstreden maatregelen zeg ik in het kort nog het volgende. Voor de vervangingsregeling is een minder onbevredigend alternatief gevonden. Wij zijn de minister erkentelijk dat hij op ons verzoek is ingegaan om alsnog met de vakorganisaties te gaan praten, in dit opzicht met succes. Wij maken ons nog wel zorgen over het elastiek dat de minister in handen heeft gehouden met betrekking tot het aantal wachtdagen. Is de rek in dat elastiek eigenlijk onbeperkt?

Ten aanzien van de kleutermaatregel heeft het gepuzzel met uren en toelatingsmomenten blijkbaar tot een anders doorgeknipte halve maatregel geleid. De basisscholen zien zelf

maar wat zij doen met halfgeld voor hun deeltijdkleuters. Onze fractie ziet in dit gefröbel geen heil. Nog steeds geldt dat het achterstanden zal vergroten, bij voorbeeld voor allochtone kleuters, en dat er nieuwe kandidaten voor het speciaal onderwijs door bijkomen. Uiteraard wacht ik de alles verhelderende toelichting van collega Franssen met belangstelling af.

Ten aanzien van het speciaal onderwijs heeft de minister ons zeer onlangs verrast met een brief met een eerste samenvatting van onderzoek naar de oorzaken van die groei. Daar blijkt uit dat nader onderzoek nodig is. Dat is een conclusie die mij boven alle twijfel verheven lijkt, maar dat is, merkwaardig genoeg, voor de minister geen beletsel om nu vast vergaande conclusies te trekken.

Minister Deetman: Ik wil het nog eens herhalen. Dit stond misschien al in het verhaal. De informatie die bij die brief gegeven is, is desgevraagd gegeven. Het leek mij gepast om dit voor de behandeling van de onderwijsbegroting te doen. Daarmee wordt niet gezegd dat uitvoering is gegeven aan de motie van de heren De Vries en Voorhoeve.

De heer **Nuis** (D66): Ik sprak over de conclusies van dat onderzoek, die waren niet in deze vorm gevraagd. Het waren de conclusies van de bewindsman zelf. Wat moet ik bij voorbeeld denken van deze conclusie: "uitstel van de groeibeperkende maatregelen voor het (voortgezet) speciaal onderwijs zal nauwelijks bijdragen tot vermindering van de problematiek van leerlingen die geheel of gedeeltelijk zijn aangewezen op een orthopedagogische benadering"? Dat is de vraag natuurlijk niet. De vraag is of de invoering van die maatregelen de problematiek voor die leerlingen zal vergroten en dat lijkt mij zonneklaar. Het gevolg van die maatregelen is praktisch gesproken een leerlingenslop, lange wachtlijsten en/of grotere klassen en een overbelaste staf in het speciaal onderwijs.

Pas als de stroom kan worden teruggebogen naar het reguliere onderwijs, door verbetering van de zorg daar, is het mogelijk de groei van het speciaal onderwijs te beperken, zonder wezenlijke schade voor de kinderen om wie het gaat. Op die mogelijkheid dient het

onderzoek zich te richten en zolang die uitkomst niet bevredigend is, dienen de beperkende maatregelen die, zoals inmiddels is gebleken, zelfs 180 mln. moeten opleveren, niet te worden uitgevoerd. De herschikking van de bezuinigingen, die ons vanmorgen per ijlbode heeft bereikt en zojuist door de heer Hermes is verdedigd, ziet er op het eerste gezicht niet als de verlossing uit. Wat mij vooral teleurstelt, is dat de maatregelen ter verbetering van de zorgbreedte zijn verdwenen, terwijl daar nu juist de enig aanvaardbare mogelijkheid lijkt te liggen om de groei van het speciaal onderwijs echt in te dammen.

Van de zorgbreedte moet het dus komen: remedial teaching op korte termijn, de opleidingen moet worden aangepakt, her- en bijscholing, de eerstelijnsvoorzieningen. Ik begrijp in dat verband dan ook niet dat de minister zo zorgeloos lijkt om te springen met de opleiding tot en de erkenning van de remedial teacher. Het lijkt mij heel goed dat zo veel mogelijk onderwijsgevenden iets van de eerste beginselen van dat vak meekrijgen, al kan dat in beginsel het beste via de schoolbegeleidingsdiensten. Het lijkt mij echter heel onverstandig, de bestaande tweejarige cursussen aan vier PABO's, die een veel grondiger aanpak mogelijk maken, te beëindigen. Ik verzoek de minister van dat laatste voornemen af te zien. Daarnaast verzoek ik hem enigerlei vorm van beroepserkenning in overweging te nemen.

In het voortgezet onderwijs zijn de belangrijkste veranderingen op til. Dat er een barst loopt door de regeringsvoornemens voor de basisvorming — beginnen bij de inhoud, maar de vorm ligt vast — hebben wij al bij een eerdere gelegenheid opgemerkt en wij komen er zeker op terug als die vaas straks echt wordt uitgepakt.

Waar de vaas in elk geval gebarsten is, is op het terrein van HAVO/VWO. Zoals bekend, is de lyceumnota politiek verleden tijd. Het wachten is nu op nieuw beleid om het huidige HAVO/VWO-onderwijs nieuwe inhoud en koers te geven. Wij hebben de regering daar enkele vragen over gesteld. Maar de antwoorden, de nrs. 4 en 234, bieden weinig duidelijkheid. Vandaar de volgende aanvullende vragen.

Wanneer zijn de plannen voor het nieuwe ontwikkelingsbeleid te verwachten? Denkt de minister

werkelijk de geraamde 22 mln. van artikel 76, dit begrotingsjaar uit te geven? Ontwikkelt het departement zelf weer nieuwe plannen of wordt, in het kader van de deregulering, ingespeeld op het in juni uitgebrachte ontwikkelingsplan "Op breed spoor" van de Adviesgroep projecten tweede fase, dat overigens niet meer dan zo'n 5 mln. op jaarbasis zou gaan kosten?

Gisteren hebben wij de hoofdlijnennotitie over de SVM-operatie ontvangen. Die vaas is dus uitgepakt. Helaas wat te laat voor een serieuze behandeling vandaag, de houtwol zit er nog aan. Toch wil ik alvast een paar vragen stellen. Het is me niet geheel duidelijk in hoeverre de deur van sectoraal naar intersectoraal hier open blijft. Dat is tenslotte de weg die het meest belooft voor de toekomst, zowel wat geëmancipeerde ontplooiingskansen, als wat flexibele aanpassing bij de eisen van de arbeidsmarkt betreft. Het is ook elders in het beroepsonderwijs de gekozen route, van HBO tot streekscholen. Ik neem tenminste aan dat wij ook met het LBO nog steeds op die route zitten, anders hoor ik dat graag. Er lijkt dus geen enkele reden te bestaan om het MBO voor eeuwig in die vier sectoren in te vriezen.

In dat verband vraagt de positie van het volle tijd kort-MBO de aandacht. De verworvenheden daarvan — die moeten blijven bestaan — bestaan voor een niet onbelangrijk deel juist uit hun intersectorale aanpak. Die hoeft toch hoop ik niet te worden teruggedraaid? Een vorm van regionale samenwerking, waarbij ook het intersectorale deeltijd kort-MBO en de streekscholen betrokken blijven, lijkt ons heel goed mogelijk, uitgaande van de stelling dat de ontwikkelingsrichting naar meer verwevenheid van sectoren gaat en niet terug naar aparte hokken.

Wat de SVM-operatie betreft nog één vraag: waar zit precies die 150 mln. bezuinigingen in? In het concentratie-element of is het eenvoudig de herziening van de bekostiging, het afbouwen van ontwikkelingsuren, in het KMBO bij voorbeeld, die dat geld al opleveren zonder herschikking? Graag had ik wat meer inzicht in die toch niet geringe bezuinigingspost, die in omvang bij voorbeeld de hele krimp in het wetenschappelijk onderwijs overtreft.

Met instemming hebben we kennis

genomen van de extra impulsen die de regering wil geven aan de uitrusting van het beroepsonderwijs in al zijn geledingen. Wij vragen ons af of het LBO daar wel voldoende in meedeelt. Juist daar klinken de meeste klachten over sterk verouderde inventarissen die soms zelfs gevaar opleveren. Toch zie ik in artikel 67 van de begroting, waaruit deze zaken betaald moeten worden, dit jaar een aanzienlijke daling van het toch al bescheiden bedrag. Kan de minister mij in dit opzicht geruistellen?

De nadruk die de minister bij de vernieuwing op informatietechniek legt lijkt ons juist. Het moet echter wel evenwichtig gebeuren. Meer investering in software en meer kennis van zaken bij docenten is nodig om te voorkomen dat de aangeschafte hardware praktisch in de kast blijft staan. Dat laatste hoor je onrustbarend vaak beweren. Zou de minister dat eens willen uitzoeken?

De post bouwzaken is dit jaar niet onaanzienlijk gestegen, maar wij geloven niet dat de thans beschikbare 375 miljoen ook maar bij benadering voldoende is. Gezien het belang van overheidsinvesteringen in de infrastructuur, ook uit macro-economisch oogpunt, lijkt een impuls van Economische Zaken hier alleszins op zijn plaats. Heeft de minister daarop aangedrongen? Zo nee, of zo ja, wil hij dat opnieuw doen in het licht van de mogelijkheden die zich daartoe bij de behandeling van de EZ-begroting volgens de factfinding-procedure hebben geopenbaard? Nog even terug naar onze molensteen. Er is één onderdeel van de bezuinigingen waarover de begroting nogal terughoudend is en dat betreft het departement zelf. De plaatsen die daar het komend jaar weg moeten, zullen met de kaasschaaf worden verwijderd, lees ik in het antwoord op mijn vraag. Dat noem ik nu een slecht voorbeeld geven. Hier kan toch ook gekozen worden? Het versoepelen van het bekostigingsstelsel, het verminderen van regels en dergelijke moet maken dat er minder uitvoerend werk komt in het centrum, een ander management. Is de minister bereid parallel aan de dereguleringsmaatregel een onafhankelijk onderzoek te doen instellen naar de noodzakelijke omvang en aard van het departementale takenpakket?

Deregulering is niet alleen een technisch-financiële operatie en

discussie. Het roept vragen op over de rol van de overheid en het verwijst naar fundamentele zaken met betrekking tot het grondwetsartikel over het onderwijs. De kwestie van de richtingsvrijheid, die zich momenteel concentreert rond het begrip "directe meting", gaat mijn fractie zeer ter harte. Maar de regering houdt de boot af. Dat is betreurenswaardig omdat het grondwetsartikel in de kern een emancipatie-artikel is bedoeld om pluriformiteit te garanderen en het samenspel tussen overheid en onderwijs te ordenen. Helaas is de discussie daarvoor zo vastgelopen dat iedereen in galop de bekende slagorden en loopgraven opzoekt zodra de gevreesde wachtwoorden klinken. Dat veroorzaakt een steeds diepere kloof tussen wet en werkelijkheid. Onderzoek naar de werkelijke situatie is het enige dat op den duur die discussie kan doorbreken, juist op dit terrein. Het verheugt ons daarom dat de SVO zelf het initiatief heeft genomen in de vorm van een onderzoeksprogramma. Ik verzoek de minister een snelle uitvoering van dat programma te bevorderen. Daarvan kan niemand slechter worden, zeker het onderwijs niet.

□

De heer **Franssen** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De VVD heeft voor en na 21 mei hetzelfde geluid laten horen. In een nieuw kabinet met de VVD zou opnieuw op de onderwijsbegroting moeten worden bezuinigd. Het leerlingental daalt in deze kabinetsperiode met ongeveer 8%. Bij gelijkblijvende kosten per leerling houdt dit, volgens berekeningen van het Centraal Planbureau, een bezuiniging van anderhalf miljard in. De effecten van de leerlingendaling zijn in de meerjarencijfers verdisconteerd. Echter, tegenover uitgavenvermindering in de ene sector staan meer uitgaven in andere sectoren. Per saldo wordt de met de effecten van de leerlingendaling samenhangende mogelijke uitgavenvermindering niet volledig bereikt. Dan zijn ombuigingen in het beleid nodig. Deze ombuigingen worden overigens maar voor een deel doorgevoerd om onderwijs als ontplooiings- en investeringsinstrument zoveel mogelijk te ontzien. Bovendien wordt, om vanuit het onderwijs bij te dragen aan de maatschappelijke vooruitgang, geld uitgetrokken voor nieuw

beleid. Ombuigingen vinden plaats door middel van het schrappen van taken, doelmatigheidsverbetering en schaalvergroting om de kwalitatieve inhoud van het onderwijsaanbod te behouden.

Ziehier: de verantwoording van de door de VVD gemaakte keuzes. Schaamlapjes hebben wij niet nodig. Wegkruipen voor de verantwoordelijkheid doen wij evenmin.

Daarom beginnen wij met overtuiging aan een nieuwe periode. Wij heten de bewindslieden opnieuw welkom. Wij willen met hen samenwerken; ieder vanuit de eigen verantwoordelijkheid. Wij zoeken dialoog, geen confrontatie, maar wij gaan deze, zo nodig, niet uit de weg.

Mijnheer de Voorzitter! De VVD steunt de bewindslieden in hun streven, bij de eerste begroting in deze kabinetsperiode de volledige ombuigingstaakstelling in te vullen. Het is niet goed, dat er lange tijd onzekerheid blijft. Het onderwijs zelf is met snelle duidelijkheid gediend. Wij vinden beleidsombuigingen nodig. De maatschappij van morgen is anders dan die van gisteren. De tijd van het aardgassocialisme is definitief voorbij. Met minder middelen staan wij voor nieuwe uitdagingen. De samenleving ontgroent, vergrijsst en wordt tegelijkertijd veel kleuriger, in letterlijke en figuurlijke zin. Economisch drogen oude bronnen op, nieuwe moeten worden geëxploreerd.

De technologische ontwikkeling sleurt ons mee. Daarnaast zien wij dit: het aantal echtscheidingen neemt toe. Kinderen worden eerder dan vroeger zelfstandig gelaten. De criminaliteit en het vandalisme onder jongeren nemen toe. De ene onderzoeker vertelt ons dat meer en meer jongeren het niet zien zitten, de andere verhaalt over toenemende tevredenheid en optimisme onder de jeugd.

Economische aanpassingen en maatschappelijke veranderingen wachten niet op elkaar. Met beide worden wij geconfronteerd. Al deze ontwikkelingen gaan niet aan de schooldeur voorbij. Leerkrachten worden er dagelijks mee geconfronteerd. Overal hoor je dat kinderen drukker worden, moeilijkheden hebben om zich te concentreren. Huiselijke spanningen laat je niet achter op de stoep voor de schooldeur. Het onderwijs kan die problemen niet oplossen. Een school is er

primair om kennis en vaardigheden over te dragen. Onderwijsgeevenden moeten leerlingen wel leren de problemen de baas te worden. Dit brengt ongetwijfeld een taakverzwaring mee, waarover niet licht moet worden gedacht. Bij taakverzwaring door de invloed van maatschappelijke factoren op het onderwijs en de noodzaak het onderwijs steeds opnieuw aan te passen aan inhoudelijke vernieuwingen, treedt extra spanning op als er bezuinigd moet worden.

Wilma Cornelissen zegt in het Weekblad van 20 november: "Het verzet in het onderwijs is daarom ook zo begrijpelijk, omdat onderwijs lange tijd groeisector was en in de goede jaren werd niet in de eerste plaats naar efficiency gekeken".

Efficiencyverbetering, doelmatigheidsverhoging en schaalvergroting zijn nog steeds de belangrijkste instrumenten om de ombuigingen te realiseren. Minder scholen, faculteiten van een bepaald type met daarnaast behoud van de inhoudelijke opleidingsmogelijkheden en op sommige plaatsen zelfs nog vernieuwingen, tasten de kwaliteit van het onderwijs als zodanig niet aan.

Maatschappelijk is er draagvlak voor het kabinetsbeleid, ook op onderwijsgebied. Wij zeggen daarmee niet alle voorstellen die gedaan zijn ongewijzigd te willen of te zullen accepteren. Ook wij vinden de argumentatie op sommige punten ontoereikend en niet overtuigend. Niemand heeft tot nu toe een echt alternatief op tafel gelegd, ook de Partij van de Arbeid niet. Wie onderwijsbeleid verengt tot het antwoord op de vraag of er meer of minder geld kan worden uitgegeven, miskent de meervoudige doelstelling ervan. Daarom stel ik de vraag: Was de Partij van de Arbeid tegen schaalvergroting, taakverdeling en concentratie in het hoger beroeps-onderwijs? Verwierp de Partij van de Arbeid herschikking en fusie in het voortgezet onderwijs als zodanig? Zal de Partij van de Arbeid tegen schaalvergroting en vernieuwing in het middelbaar beroepsonderwijs zijn? De Partij van de Arbeid was niet tegen selectieve krimp en groei. Wel was er kritiek op de procedure. Daarom vraag ik de Partij van de Arbeid, ook uit een oogpunt van dialoog: leg uw alternatief beleid op tafel, kom zelf achter uw schaamlap vandaan.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Ik behoef op de laatste opmerking niet te reageren. Ik heb dit in mijn speech gedaan. Alle vragen die collega Franssen zojuist afvuurde met veel pathos heb ik daar exact beantwoord. Ik wil even teruggaan naar een eerder moment in zijn speech.

De heer **Franssen** (VVD): Als de heer Wallage vindt dat hij een antwoord heeft gegeven op het door mij gemaakte verwijt, dan zou hij zijn speech eens concreet punt voor punt moeten nagaan en aangeven, waar hij andere voorstellen heeft gedaan.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Op iedere concrete vraag door de heer Franssen zojuist gesteld, heb ik exact antwoord gegeven. Ik kom daarop straks terug. Ik wil nu even teruggaan naar het moment in de speech van de heer Franssen, waarop hij zei, dat je eigenlijk vooral moest bezuinigen door schaalvergroting en efficiencyverbetering. Dat zou de fatsoenlijke manier zijn volgens hem om te bezuinigen. Het interessante is dat er nu alternatieven komen als klassevergroting, bezuinigingen op voorzieningen, en het wegnemen van extra leerkrachten. Wat bent u nu aan het doen?

De heer **Franssen** (VVD): Waar mogelijk zullen vergroting van de efficiency, verbetering van de doelmatigheid en schaalvergroting het middel bij uitstek zijn om bezuinigingen te realiseren. Soms kom je op een punt waarop de mogelijkheden ophouden. Er zit overigens voor ruim f 300 mln. aan ombuigingen in de maatregelen die hierop betrekking hebben. Ik wijs nog op een ander punt, dat ik de collega's van de oppositie voorhoud.

Brief nr. 19 bevat het antwoord op vragen van de heer Voorhoeve tijdens de algemene beschouwingen gesteld. De regering geeft een overzicht van de groei van de uitgaven in de periode van 1970 tot de beginjaren '80 in het basisonderwijs. De feitelijke uitgavenstijging voor deze subsector was 54%. Zij wijkt nauwelijks af van de onderwijssector als geheel. Even verder staat, dat de uitgaven per leerling fors zijn toegenomen, met 63%. Deze toename is het gevolg van de verkleining van de klassen, de extra personeelsinzet voor bijzondere groepen en de ontwikkeling van de

reële loonkosten per arbeidsjaar. Als ik dat percentage voor de stijging in de afgelopen tien jaar zie en afzet tegen de noodzakelijke uitgavenvermindering en de aanpassingen die de overheid moet plegen omdat de inkomsten afnemen, zeg ik dat na hetgeen in de vorige kabinetsperiode is gedaan om het basisonderwijs, afgezien van de vergroting van groepsgrootten, te ontzien, niet kan worden volgehouden dat er een onverantwoord beleid wordt gevoerd.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik confronteer u met uw eigen uitspraak van zojuist, dat je door middel van verbetering van de efficiency en schaalvergroting zou moeten bezuinigen. Ik stel vast dat de voorstellen die u doet daar haaks op staan.

De heer **Franssen** (VVD): Neen, zij zijn een deel daarvan!

De heer **Wallage** (PvdA): Zij zijn een deel daarvan, maar een substantieel deel op de verkeerde manier. U pakt vooral de kwaliteitsverbetering. Als u nu zegt dat het basisonderwijs in Nederland zo duur is geworden, komt dat doordat wij met elkaar de kwaliteit in de afgelopen jaren hebben verbeterd. Nu breekt u de extra voorzieningen af! U mag dat wel beleid noemen, maar het heeft er niets mee te maken.

De heer **Franssen** (VVD): Nu wilt u weglopen, maar blijft u nog even staan. Of er sprake is van kwaliteitsverbetering is nu net de hamvraag. Een ieder constateert, dat de kennis van de kinderen die van de basisschool af komen niet is toegenomen, ondanks de extra personeelsinzet. De uitval in het voortgezet onderwijs is niet substantieel omlaaggegaan. Het aantal kinderen dat zonder een goede beroepsopleiding de samenleving ingaat is nog steeds te hoog. U kunt dan niet volhouden dat zuiver en alleen extra geld in het onderwijs kwaliteitsverbetering met zich brengt. Dan kom ik opnieuw bij het punt dat wij hebben genoemd: dat de kwaliteit van de man of de vrouw voor de klas speerpunt van het onderwijsbeleid is. Ik kom daar straks op terug, omdat op dat punt de PvdA ons continu in de steek heeft gelaten.

De heer **Wallage** (PvdA): Nog één keer! U mag dat allemaal zeggen en over kwaliteitsverbetering spreken. U

kunt allerlei problemen noemen: de uitval van leerlingen, leerstoornissen, nog steeds niet genoeg prestaties, enz. Het helpt u echter niet de route terug te vinden als u de voorzieningen afbreekt. Dat is de kern van de discussie.

De heer **Franssen** (PvdA): De vraag moet worden gesteld of alleen het brengen van meer voorzieningen in het onderwijs de kwaliteitsverbetering van het onderwijs zelf en de verbetering van toekomstkansen van kinderen dichterbij brengt. Als u bereid zou zijn met ons te discussiëren over de vraag hoe effectief de inzet van middelen in het onderwijs is geweest en of wellicht de inzet van middelen als zodanig niet zou moeten worden heroverwogen, om vervolgens de vraag te beantwoorden of misschien een heroriëntatie, met wellicht minder geld door nieuwe economische omstandigheden, tot een vergroting van de kwaliteit kan leiden, dan zij wij op een heel reële manier met onderwijsbeleid bezig in dit Huis. Als u echter met schaamlapjes aankomt en alleen zegt dat het om meer of minder geld gaat, verengt u de discussie over onderwijsbeleid tot de centen. Die discussie tast ik in het hart aan.

De heer **Nuis** (D66): Ik zit met het probleem dat de heer Franssen in plaats van meer geld voor kwaliteitsverbetering voorstelt het met minder geld te proberen. De vraag hoe dat inhoudelijk moet, wordt door hem niet aan de orde gesteld. In feite zegt hij dat het met meer geld niet kan, maar met minder geld wel.

De heer **Franssen** (VVD): Het spijt mij, maar ik was nog maar aan het begin van mijn betoog. Als de heer Nuis de gelegenheid te baat wil nemen om de rest van mijn betoog te volgen, wil ik graag aan het eind van mijn betoog die vraag met hem beantwoorden.

De heer **Wallage** (PvdA): De heer Franssen heeft mij gevraagd of ik bereid ben, met hem te discussiëren over een effectievere inzet van middelen. Het antwoord is, dat de PvdA bereid is, daarover te discussiëren. Het wordt echter alleen een zinnige discussie als de regeringscoalitie bereid is, een te diep ingrijpende aanslag ter discussie te stellen. U vraagt aan anderen met u mee te denken, maar uw bereidheid

om een miljard ter discussie te stellen, is altijd afwezig. U wilt alleen maar praten over alternatieven, die in uw kraam te pas komen. Dat is de politieke werkelijkheid van dit kabinet!

De heer **Franssen** (VVD): Wij kunnen pas met elkaar gaan praten, als er alternatieven zijn die met elkaar kunnen worden vergeleken. U roept hier van alles, maar ik hoor niet wat u precies wilt. Ik wil best in de kranten van de afgelopen maanden zoeken om dat bewuste citaat te vinden. Maar ik ben ook niet gek en ik heb heel duidelijk in de krant gelezen dat u vond, dat de PvdA met alternatieven moest komen. Dat is niet gebeurd, maar ik laat dat geheel voor verantwoordelijkheid van de oppositie, want het hoeft niet. Het mag! Maar als er geen alternatieven worden gepresenteerd kan er geen reële discussie worden gevoerd. Alleen roepen "Nee, tegen!" helpt niets.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb een drietal terreinen aangegeven waar geld vrijgemaakt kan worden voor die kwaliteitsverbetering. U was daar waarschijnlijk niet op bedacht, want in uw tekst staat dat wij dat niet hebben gedaan. Als u alternatieven wilt zien voor de invulling van dat bedrag van 1 miljard, heb ik een heel simpel antwoord voor u: Wij zijn geen alternatief sloopbedrijf voor de firma Deetman en Co!

De heer **Franssen** (VVD): Naarmate het debat vordert, windt de heer Wallage zich steeds meer op en komt hij met steeds oubolliger teksten aan het adres van de regering en de regeringspartijen. Hij gaat zijn gang maar.

Mijnheer de Voorzitter! Wij staan achter de ombuigingstaakstelling. Op onderdelen wil ik commentaar geven. De door de minister voorgestelde vierjarigen-maatregel is door ons reeds eerder afgewezen. De maatregel staat haaks op uitgangspunten van de Wet op het basisonderwijs als individualisering en differentiatie. Collectieve instroom verkleint de kans op een kindgerichte benadering en vergroot vroeg of laat de kans op doorverwijzen naar het speciaal onderwijs, terwijl de groei in die sector nu juist moet worden afgeremd. In plaats van het voorstel van de minister willen wij als uitgangspunt nemen de gedachte het aantal

te bekostigen uren voor vierjarigen terug te brengen van 22 tot 12 uur. Minder uren voor vierjarigen sluit aan bij de ervaring van veel ouders. Een hele schooldag is voor deze kinderen te zwaar. Toch willen wij de school niet opzadelen met een onwrikbaar besluit. Door de urenvermindering in de formatiesleutel te verdisconteren, willen wij de scholen vervolgens zelf de ruimte bieden, die formatievmin-dering op een bij de eigen schoolsituatie passende wijze zo goed mogelijk vorm te geven. Daardoor kan het beeld ontstaan, dat de ene school vierjarigen minder onderwijs aanbiedt, terwijl de andere wellicht vier- en vijfjarigen een aantal uren minder onderwijs geeft. Weer een andere school kan de vermindering vorm geven door een generieke groeps-grootte-maatregel te nemen. Wij schrijven op dit punt niets voor.

De heer Wallage (PvdA): U schrijft wel de volgende keuze voor: kinderen een aantal uren naar huis sturen of de klassen groter maken. Dat is de grote keuzevrijheid, die u vandaag aan het Nederlands onderwijs aanbiedt!

De heer Franssen (VVD): Wij schrijven op dit punt niets voor! In veel protesten is doorgelopen, dat met name in het basisonderwijs niet verder mag worden bezuinigd. Nogal demagogisch wordt gemeld, dat Nederland op Ierland na de hoogste leerlingenschaal van alle landen in de EG heeft. Die vergelijking is vals. Bij de overgang van het kleuter- en lager onderwijs naar het basisonderwijs is de 32-schaal omgewerkt in een nieuwe basisformatie, die neerkomt op een gebroken 28-schaal. In het cursusjaar 1986-1987 kent Nederland een gemiddelde groeps-grootte in het basisonderwijs van 26,7. De werkelijkheid is tenminste genuanceerder.

Hiermee wil ik bepaald niet gezegd hebben, dat de VVD de ogen sluit voor de problemen die de invoering van het basisonderwijs met zich meebrengt. Maar is er inmiddels wel voldoende hard materiaal voorhanden om die problemen helder in kaart te brengen? Wat is het oordeel van de staatssecretaris over het rapport van de KOV "Inventarisatie knelpunten basisschool?". Kan de Kamer in de tweede helft van deze kabinetsperiode een evaluatierapport tegemoet zien waarin de feitelijke ontwikkelingen op het gebied van de realisering

van de doelstellingen van de basisschool in kaart worden gebracht? Wij zouden dat op prijs stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sprak over gebroken leerlingenschalen in het basisonderwijs. Onomstotelijk staat vast, dat de problematiek in het basisonderwijs niet overall even groot is. Op de ene plaats zijn meer mensen en middelen nodig om de onderwijsmogelijkheden van velen te verbeteren. De huidige formatieregeling differentieert wel, maar niet bevredigend. Hoe staat het met het onderzoek naar de objectivering van de onderwijsachterstanden bij kinderen om die door te kunnen vertellen naar de formatieregeling? Eigenlijk moeten wij met een nog gedifferentieerder leerlingenschaal werken. Is de staatssecretaris bereid, de mogelijkheden hiervan nader te onderzoeken en de Kamer hierover op een nader te bepalen moment in een notitie te rapporteren? Of de nieuwe basisschool een succes wordt of niet, hangt mede af van de betekenis en inhoud die aan de eindtermen worden gegeven. Naar het oordeel van mijn fractie gaat het daarbij niet om een opsomming van de kennis en de vaardigheden die moeten worden aangeboden, maar om beheersing van wat moet worden gekund en gekend. Deelt de staatssecretaris die mening en gaat zij op die weg verder?

De heer Nuis (D66): Het grote bezwaar tegen de oorspronkelijke kleutermaatregel was, dat daardoor achterstanden zouden kunnen worden verscherpt. Ik heb de indruk dat deze bezwaren door uw alternatieve maatregel niet worden weggenomen. Integendeel, door de keuzemogelijkheid zouden die misschien zelfs kunnen worden versterkt. Als dit niet zo is, hoor ik graag van de heer Franssen wat zijn verdediging tegen dit bezwaar is.

De heer Franssen (VVD): Wij hebben ook op dit punt onvoldoende onderzoeksmateriaal voorhanden om deze stelling hard te maken. Wij hebben gekozen voor een benadering waarin leerlingen van vier jaar wel direct naar school kunnen gaan, zij het minder uren — om redenen die ik heb aangegeven — waardoor bij de individuele instroom het onderzoek naar mogelijke achterstanden bij kinderen zo vroeg mogelijk kan worden verricht. Daarna kan een

handelingsplan worden gemaakt om de achterstanden zo goed mogelijk te verhelpen, of bij de oplossing ervan een zo goed mogelijke begeleiding mogelijk te maken. Tussen het model dat wij voorstaan en uw signalering zie ik geen spanning.

De heer Lilipaly (PvdA): Ik begrijp dat schoolbesturen dit naar believen zelf mogen invullen. Wat betekent dit voor zesjarigen? Houdt dit wetswijziging in?

De heer Franssen (VVD): Schoolbesturen hebben uiteindelijk het laatste woord, maar ik ga ervan uit dat zij de invulling van datgene wat wij voorstaan, zullen laten plaatsvinden in goed overleg met de leerkrachten en de ouders. De ouders zullen terecht invloed willen hebben op de effectivering van de maatregel. Als uitvloeisel van de regeringsmaatregel krijgen wij naar ik heb begrepen een wetsvoorstel. Bij de behandeling daarvan kunnen wij zien hoe wij ons alternatief in wetgeving kunnen neerleggen.

de heer Lilipaly (PvdA): Ik vroeg uw oordeel over uw eigen voorstel. U betreft de zesjarigen erbij.

De heer Franssen (VVD): Dat zou eventueel kunnen als de school daarvoor in onderling overleg ruimte wil bieden. In dat geval zal in ieder geval voor zesjarigen wetswijziging het gevolg zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Veel commotie is ontstaan over de voorgestelde bezuinigingen op het speciaal onderwijs. De fractie van de VVD heeft daar begrip voor. De door de regering voorgestelde maatregelen zijn naar ons oordeel teveel gebaseerd op een puur cijfermatige analyse. De onderwijs-inhoudelijke motivering is onvolledig. Om die reden is hier de motie-De Vries/Voorhoeve aangenomen. Nederland heeft in de loop der jaren een uitstekend stelsel van voorzieningen in het speciaal onderwijs opgebouwd. Daar moeten wij trots op zijn. Collega Wallage zei onlangs: "Het in stand houden van dit stelsel is een kwestie van beschaving." De VVD deelt die mening. Uit de voorstellen van de regering leiden wij geenszins af dat zij daar anders over zou denken. Wij zijn het erover eens dat de groei van het speciaal onderwijs zorgen baart. Daarom moeten maatregelen ter beperking van die

groei worden genomen. Dan moeten wij echter eerst goed weten waardoor die groei wordt veroorzaakt. Dan kom je niet veel verder met het alleen laten uitvoeren van een al dan niet extern geverifieerd literatuuronderzoek. Daar is empirisch onderzoek voor nodig, waarbij tevens moet worden gekeken naar verwijzingsbevorderende en verblijfsduurverlengende oorzaken buiten het speciaal onderwijs. De inhoud van de brief van 18 november jl. vormt naar onze overtuiging vooralsnog geen goed uitgangspunt voor het nader te verrichten onderzoek. Daarom willen wij de inhoud van de brief nog voor het kerstreces in een mondeling overleg met de regering nader bespreken. Hoe de groei van het speciaal onderwijs kan worden beperkt, kan het best worden bediscussieerd zonder de druk van de bezuinigingstaakstelling. Om die reden heeft de fractie van de VVD het noodzakelijk gevonden, reeds nu de bezuinigingstaakstelling concreet in te vullen, waarbij een zorgvuldig evenwicht is gezocht tussen de beperkingen in de materiële en de personele sfeer.

De heer **Wallage** (PvdA): Het is juist: als je over de vraag, waarom het speciaal onderwijs zo groot geworden is, een discussie wilt, dan moet er niet de druk van financiële bezuinigingen zijn. Maar intussen stelt de VVD-fractie wel voor, tot het einde van deze periode 40 miljoen te bezuinigen, bij voorbeeld op vakleerkrachten in de gevallen waarin er ook een groepsleerkracht is. Dat is een regelrechte verschraling van het speciaal onderwijs. Het is uw goed recht, dit voor te stellen, maar u moet dan toch eens toelichten, hoe u die verschraling kunt verdedigen terwijl u tegelijkertijd een open discussie wil over de toekomst van het speciaal onderwijs.

De heer **Franssen** (VVD): Als u ons alternatief tegenover de plannen van de regering zet, blijkt dat de taakstelling is teruggebracht van 125 miljoen tot 90,5 miljoen en dat daarvan 2/3 in de sfeer van de formatie wordt gezocht en 1/3 in de sfeer van de materiële kosten. Als je dan in aanmerking neemt dat wij in de afgelopen kabinetsperiode het speciaal onderwijs zo veel mogelijk hebben ontzien bij het nemen van bezuinigingsmaatregelen, dan kun men bij een noodzakelijke aanvullen-

de ombuigingstaakstelling van 1 miljard niet volhouden, dat het gedeelte dat door CDA en VVD is aangeduid om formatieve beperkingen aan te brengen, onredelijk is. Daarbij komt dat het een maatregel is die overlappende formatie beperkt, dus als zodanig de mogelijkheden voor het geven van onderwijs niet behoeft te beperken. Ten slotte geldt dat het een alternatief is dat ons is aangereikt na contacten met het onderwijsveld zelf.

De heer **Wallage** (PvdA): Tegen dat laatste heb ik bezwaar zolang u niet exact aangeeft, wie dat alternatief geboden heeft.

De heer **Franssen** (VVD): Dat wil ik u graag melden. Wij hebben verschillende gesprekken gehad met werkverbanden van scholen voor speciaal onderwijs. En in die gesprekken zijn stelselmatig series alternatieven ter tafel gekomen.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb er bezwaar tegen dat u, terwijl dit onderdeel ongetwijfeld hard zal aankomen, doet alsof dit u door de mensen uit de praktijk is ingefluisterd. Dat is, gelet op de onderlinge verhoudingen in het veld, niet zo zinvol.

Belangrijker vind ik echter dat u met uw eigen redenering, die erop neerkomt dat er eerst onderzoek moet worden ingesteld, dat we eerst moeten weten waar we aan toe zijn — waar komt de groei vandaan, hoe kunnen we een en ander fatsoenlijk oplossen? — één bepaalde lijn volgt: u stelt een korting van 40 miljoen voor op dit soort belangrijke extra voorzieningen — er zijn inderdaad twee leerkrachten op een bepaald uur in het speciaal onderwijs, juist omdat het zo hard nodig is — maar tegelijkertijd wenst u een open discussie over de herkomst van de groei. Dat botst toch?

De heer **Franssen** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De heer Wallage wandelt wat al te gemakkelijk over die eerste stellingname heen. Ik maak bezwaar tegen zijn eerste veronderstelling, namelijk alsof voordat er onderzoek wordt uitgevoerd, niet zorgvuldig de mogelijkheden van beperking van de voorzieningen in het speciaal onderwijs bekeken zouden kunnen worden. Al mijn gesprekken met mensen uit het speciaal onderwijs hebben mij tot de

conclusie gebracht dat men de redelijkheid van een geringe beperking in financiële zin in deze sector wel degelijk inziet. Men heeft alleen bezwaar gehad tegen de wijze waarop de regering te werk is gegaan, maar men heeft wel van meet af aan de bereidheid getoond om met ons te zoeken naar een manier waarop een beperking zou kunnen worden aangebracht. Men realiseert zich dat men, nu er in de afgelopen kabinetsperiode op vrijwel geen enkel punt in het speciaal onderwijs is bezuinigd, ter wille van het grotere geheel een bijdrage moet leveren.

Mijnheer de Voorzitter! Op het punt van de vervangingsregeling accepteert mijn fractie vooralsnog het akkoord dat de bonden met de minister gesloten hebben. Een positief element van dit akkoord is de verbetering van de rechtspositie van de vervanger. Dat mag ook wel eens genoemd worden. Hoe houden wij overigens de vinger aan de pols als het gaat om het zorgen voor voldoende vervangers? Ik vraag de minister, daarop alert te zijn. Het kan natuurlijk niet zo zijn dat er enerzijds sprake is van werkloosheid onder onderwijsgeevenden, terwijl er anderzijds geen vervangers te vinden zouden zijn. Welke actie onderneemt de minister op dit punt?

Toch hebben wij ook zorgen over deze maatregel, met name als het gaat om het risico van het uitvallen van meer lessen, met alle nadelen van dien. Daarom willen wij na een jaar een zorgvuldige analyse van de werking van die maatregel, die zo nodig moet kunnen leiden tot bijstelling van de maatregel. Er is optisch een groot verschil tussen het eerste voorstel en het nadere voorstel van de minister. Kan hij de Kamer een nadere berekening verschaffen waaruit blijkt dat de eerste en de laatste maatregel precies hetzelfde budgettaire effect hebben? Op de lesgeldmaatregel komen wij bij de behandeling van het betreffende voorstel terug. Op het eerste gezicht levert die weinig problemen op.

Mijnheer de Voorzitter! Nederland heeft behoefte aan een nieuwe invulling van de betekenis van welvaart en welzijn. Waar vroeger welvaart vandaan kwam, daar zit nu op vele plaatsen de klad in. Nieuwe initiatieven en uitdagingen zijn nodig. In de kennis-intensieve sectoren zit de sterkte van Nederland. De

dienstverlenende beroepen zijn onverminderd van stuwend belang. De lopende en aangekondigde herstructureringsoperaties, zoals STC, SKG en nu ook SVM, moeten aan de realisering van die doelstelling bijdragen. Onderwijsbeleid is deel van onder andere het economische beleid. Is de betrokkenheid van de bewindslieden bij de formulering en de totstandkoming van het sociaal-economische beleid nu wel voldoende gegarandeerd? Graag een duidelijke reactie hierop van de minister.

Verhoging van het niveau voor alle leerlingen is nog steeds de belangrijkste opdracht uit het WRR-rapport. Over het WRR-rapport spreken wij nader als de voorstellen van de regering ons hebben bereikt. Maar wij kunnen bij dit debat niet heen om de onrust die met name in LBO- en MAVO-kringen is ontstaan. Voor de VVD staat vast dat beide schooltypen moeten blijven bestaan en versterking behoeven. De MAVO-opleiding is voor veel leerlingen een uitstekende schakelende en oriënterende onderwijsvorm. Wil de aansluiting naar vervolgonderwijs gewaarborgd blijven, dan is uitbreiding van het aantal examenvakken nodig.

Een duidelijke profilering van het MAVO, los van de vraag of het MAVO voorkomt in LBO/MAVO- of MAVO/HAVO/VWO-scholengemeenschappen, kan elke discussie over de tweedeling van het voortgezet onderwijs in de kiem smoren. De staatssecretaris vraag ik, een duidelijk signaal aan het MAVO te geven.

Het LBO verkeert in moeilijke omstandigheden. De leerlingensroom neemt af. Sommigen lijken het LBO al te hebben opgegeven. De VVD niet. De LBO-nota kan binnen de in het regeerakkoord gemaakte afspraken worden uitgevoerd. Ik vraag de staatssecretaris, daarmee spoed te betrachten. Het LBO, ook wanneer de basisvorming daarin op passende wijze wordt vervlecht, is voor veel kinderen de aangewezen opleiding om de gaven van hoofd en hand op evenwichtige wijze te ontplooien. Het LBO heeft bij voorbeeld voor het midden- en kleinbedrijf een duidelijke functie. Het LBO is deel van het beroepsonderwijs en moet daarom evenals de andere onderdelen profiteren van de extra bestedingsimpuls van 300 miljoen. Hoe staat het daar overigens mee? Hoe wordt de Kamer bij de invulling betrokken? Hoe staat het

met de bijzondere aandacht voor leerplanvernieuwing en bijscholing van leerkrachten?

Ik vraag de staatssecretaris om een niet voor tweeërlei uitleg vatbare reactie op de vraag wat zij met het LBO gaat doen. Het beroepsonderwijs — ik herhaal dat met klem — moet naast de kwaliteitsverbetering van de opleiding van onderwijsgeevenden het tweede speerpunt van het onderwijsbeleid van dit kabinet zijn.

Ik kom nu toe aan de operatie-SVM. Wij spreken daarover nader als wij de hoofdlijnennotitie hebben kunnen bestuderen. Van SVM moet naar onze overtuiging de meest krachtige impuls uitgaan ter versterking en vernieuwing van ons beroepsonderwijs. Daarom pleiten wij voor een zo breed mogelijke bundeling van allerlei vormen van beroepsonderwijs in krachtige regionale centra. Pas dan is gebruik van gebouwen, inventaris en goed geschoold personeel mogelijk. Ook het stagebeleid en de relatie met het regionaal bedrijfsleven, ook als het gaat om contractgebonden activiteiten, komen dan het best tot ontwikkeling. Antwoorden op vragen hebben ons op dit punt niet gerustgesteld. De overheid moet een stimulerend en enthousiasmerend beroepsonderwijsbeleid voeren. De tijd is er meer dan rijp voor. Het beroepsonderwijs kan zich alleen goed ontwikkelen indien de effecten van de technologische vernieuwing zo goed en zo snel mogelijk in het onderwijs worden verwerkt.

Over de voortgang van het INSP spreken wij begin 1987. De effecten die de informatietechnologie in bredere zin voor het onderwijs kan krijgen, worden nog te weinig gezien. De ontwikkeling van software loopt spaak wanneer daaraan niet met man en macht wordt gewerkt. Overal hoor ik de mensen hun zorgen uiten op dit punt. Waarom zou het niet mogelijk zijn, in goed overleg een kleine groep deskundigen gedurende een nader te bepalen periode alleen en zeer intensief aan de ontwikkeling van software te zetten? Ook aan de computer als "teaching machine", die een geïndividualiseerder onderwijsleerproces mogelijk maakt, moet harder worden gewerkt. De technologische ontwikkeling kan invloed hebben op het benodigde aantal onderwijsgeevenden en de zich wijzigende taak van de leerkracht.

De opvoedkundige taak van de

leerkracht blijft onverminderd van belang, maar verandert. De leerling-begeleidende taak zal een zwaarder accent krijgen. De regering moet wat dit betreft onderzoek stimuleren, de resultaten ervan bespreekbaar maken en nieuw beleid initiëren. Haast is nodig. Sommigen spreken al van de dreiging van een omgekeerde generatiekloof. De uitdaging van de komende tijd zal zijn om hoog onderwijs op maat te bieden, sterk beïnvloed door technologische vernieuwing. Dit kan alleen wanneer in een aantal sectoren de personeelslast vermindert. Daarom is schaalvergroting onontbeerlijk en zeker in het hoger onderwijs, taakverdeling essentieel. Hoe bevordert de minister in dit verband de T van STC?

Die ontwikkelingen dienen zich te voltrekken tegen de achtergrond van een herziening op de positie en taak van de overheid. Ze past in de liberale visie op de vormgeving en organisatie van het onderwijsbeleid, waarin het niet de overheid is die de dienst uitmaakt. In onze visie stoelt onderwijsbeleid op wederkerigheid. Aan de ene kant is er de overheid die ruimte laat voor nieuwe ontwikkelingen, randvoorwaarden stelt voor de kwaliteit van de opleidingen, de te bereiken eindtermen, de benodigde personele en materiële voorzieningen en die bovendien kritisch blijft door beleidsevaluatie en onafhankelijk onderzoek. Aan de andere kant is er het onderwijsveld, dat steunt op de grondwettelijke gedachte van vrijheid van opvoeding en vorming, van ruimte scheppen en eigenstandige verantwoordelijkheid.

Deze herbezinning op een nieuw evenwicht tussen overheid en onderwijs is niet eenvoudig. Wij zijn ons bewust van het feit, dat het onze politieke taak is voortdurend af te wegen wat wij onder deugdelijk onderwijs en onder deugdelijk onderwijsbeleid moeten verstaan. In de recente SVO-studie "Deugdelijk onderwijsbeleid", van de heren Mentink en Akkermans, is onder andere een indringende analyse te vinden over grondwettelijke thema's als deugdelijkheidseisen, regelgeving en schooltoezicht. De slotconclusie is, dat de overheid zowel te veel als te weinig doet. Deze studie met het daarbij behorende onderzoeksprogramma kan naar onze mening een belangrijke stimulans geven in de richting van de door ons bepleite herziening. Intussen heeft SVO een begin gemaakt met het uitvoeren van

het onderzoeksprogramma. Op zichzelf is dat toe te juichen, maar er moet meer gebeuren.

In dit verband wil ik de minister vragen of hij als uitvloeisel van de DAP-nota wil veilig stellen dat het bedoelde SVO-programma "Juridisch-bestuurlijke problemen op het terrein van het onderwijsbeleid" de komende jaren in volle omvang wordt uitgevoerd. De VVD-fractie wil overigens de DAP-nota in een aparte UCV bespreken, te zamen met de voor het departement van Onderwijs en Wetenschappen relevante resultaten van de besluitvorming in het kabinet over de afslanking van de rijksdienst.

Bij een terugtrekkende overheid en een vergroting van de autonomie van de school wordt de rol van de inspectie belangrijk. Scholen moeten zelf worden toegerust om hun onderwijskundig handelen te doordenken en in concreet handelen om te zetten. Ook daar moet een verbetering van de opleiding op de bij- en nascholing op worden gericht. De inspectie heeft naast de controlerende en evaluerende taak ook in begeleidende zin een nadrukkelijke functie. Om die reden wil ik de minister vragen, te bezien of bij de personeelsvermindering de inspectie kan worden ontzien. Ik hoor daarover graag zijn oordeel.

De terugtrekkende overheid komt in deze begroting nadrukkelijk naar voren in het beleidsvoornemen om de rijkscholen af te stoten. Hieromtrent zijn geen afspraken in het regeerakkoord gemaakt. Niettemin is de VVD-fractie bereid, met de regering dit vraagstuk nader onder ogen te zien. De rijkscholen hebben soms niet alleen een lange traditie, maar zij zijn veelal ook opgericht omdat anderen hun taak verzuimden, in voldoende openbaar onderwijs te voorzien. Als de regering de overdracht van rijkscholen wil stimuleren, is daarover te praten. Maar wetswijzigingen waarbij het Rijk als bevoegd gezag als veiligheidsklep uit de wet wordt verwijderd, stuiten bij ons voornamelijk op bezwaren.

Voordat de regering een wetsvoorstel indient, willen wij aan de hand van een notitie een discussie met de staatssecretaris over verschillende modellen als mogelijkheid voor overdracht. Ons uitgangspunt is daarbij drieledig:

a. rijksonderwijs dient zo enigszins mogelijk openbaar onderwijs te blijven;

b. geen enkele oplossing is op voorhand onbespreekbaar;

c. voor iedere school wordt een voor die school passende oplossing gezocht, waarbij ook de mening van de medezeggenschapsraden gewicht in de schaal moet leggen.

Is de staatssecretaris hiertoe bereid?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik denk dat iedereen open staat voor een dergelijke discussie. Het verbaast mij echter dat u zo omzichtig omgaat met één van de weinige concrete maatregelen, als het gaat om het weghalen bij het Rijk van bestuurlijke verantwoordelijkheid. Ik kan mij voorstellen, dat u wilt overleggen over de vraag of aan het eind van de rit op alle plaatsen rijkscholen een gedecentraliseerd bestuur moeten krijgen. Ik hoor echter graag van u — en ik vind het merkwaardig dat u dit niet expliciet uitspreekt — dat de route terug naar de lokale en decentrale besturen een route is die uw instemming heeft.

De heer **Franssen** (VVD): Op zichzelf zijn wij best bereid om die discussie te voeren. Wij hebben echter ook, gelet op de belangen van de mensen in het rijksonderwijs zelve, te kijken naar het verleden. Dan zien wij dat in heel veel gevallen rijkscholen zijn ontstaan in situaties, waarin onder andere gemeentelijke overheden hun plicht hebben verzaakt. Ik kan mij dan ook goed voorstellen dat in het rijksonderwijs in ieder geval enige twijfel aanwezig is over de vraag, met welke waarborgen een mogelijke operatie is omgeven, als men over moet gaan naar de gemeente. Daarom vind ik dat het onze taak als controleur van het bevoegd gezag van de rijkscholen is om de belangen van die mensen hier te verdedigen. Wij moeten dan zeggen: laten wij dat zorgvuldig doen. Ik heb geen principiële blokkade opgeworpen. Als zodanig hoeft de heer Wallage er niet bevreesd voor te zijn dat wij de discussie niet met open vizier ingaan.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik stelde mijn vraag om de volgende reden. De waarborgen lijken mij correct. Daarover moet gesproken worden. Ik heb de reacties echter ook gelezen. De reacties lijken voor een deel erg veel op de reacties die je altijd hoort bij decentralisatie, namelijk dat men liever een bestuur heeft dat verder

weg zit en zich wat minder gedetailleerd met de zaak bemoeit dan een schoolbestuur dat er met de neus bovenop zit. In die zin zou ik er beducht voor zijn, de principiële keuze van het naar beneden brengen van de bestuursverantwoordelijkheid tussen haakjes te plaatsen. Ik heb echter goed begrepen dat u dat niet doet en dat u vindt dat het in beginsel moet, maar dan wel zorgvuldig.

De heer **Franssen** (VVD): Weet u wat mij opvalt? Dat u mij op dit punt interrumpeert. Toen u zojuist interrumpeerde op het punt van de bezuinigingsmaatregel voor de vierjarigen en de gevolgen daarvan voor de mensen in de concrete situatie, zei u: wat een keuze, dat kan helemaal niet!

De heer **Wallage** (PvdA): Omdat ik vind dat u daar het beeld van eigen vrijheid en eigen keuze wel op een heel ongelukkige wijze hanteert. De keuze die u de mensen op dat punt biedt, is niet echt het vorm geven aan eigen verantwoordelijkheid. Nee, u kiest voor een bezuiniging op dat punt en u zegt dat het 220 miljoen gulden moet opbrengen. Verder moet men het maar zien te redden. Dat is niet mijn idee over de eigen verantwoordelijkheid van mensen. Daarom heb ik die reactie toen gegeven.

De heer **Franssen** (VVD): Ja, maar eigen verantwoordelijkheid moet zowel in situaties van groei als in situaties van krimp gelden. Het vervelende is dat de mensen het liefst verantwoordelijkheid willen dragen in situaties van groei en veel minder in situaties van krimp. Dat is begrijpelijk, maar daarom kunnen wij die probleemstelling nog niet uit de weg gaan.

Ik hoor overigens nu reeds geluiden dat van departementszijde op de overdracht vooruit wordt gelopen. Dat mag naar onze smaak niet het geval zijn. Gisteren kreeg ik bericht dat op drie rijkscholen, te weten Goes, Woerden en Gouda, verbouwingswerkzaamheden op het laatste moment zijn afgeblazen. De werkzaamheden zouden moeten starten, want de voorbereiding was rond en de gelden waren beschikbaar. Wil de staatssecretaris er in overleg met de minister van VROM voor zorg dragen dat, zolang deze Kamer geen beslissing heeft

genomen, ook op dit punt correct wordt gehandeld?

Staatssecretaris **Ginjaar-Maas**: Een en ander staat geheel los van de overdracht. Het heeft meer te maken met de begrotingsproblematiek bij VROM. Ik beveel dit onderwerp in uw aandacht aan, als de begroting van VROM wordt behandeld.

De heer **Franssen** (VVD): Die begroting is in behandeling. De rectoren van de scholen die mij hebben gebeld, hebben mij meegedeeld dat hen was verteld dat de verbouwingwerkzaamheden waren afgeblazen in verband met de overdracht van rijksscholen. Als het niet zo is, kunnen wij hen op dat punt geruststellen. Ik vind dat duidelijkheid moet worden geboden.

Staatssecretaris **Ginjaar-Maas**: Ik heb gezegd: wendt u tot de bewindsvan van VROM. Wij hebben niks afgeremd.

De heer **Franssen** (VVD): Het gaat mij te ver, dat te zeggen. Ik vind dat u dit als bevoegd gezag van de rijksscholen heeft te regelen, in overleg met de minister die verantwoordelijk is voor de Rijksgebouwendienst. Zo nodig moet u hier beiden verschijnen. U moet ons echter niet zeggen dat wij het even met de minister van VROM moeten regelen. Het is mede uw verantwoordelijkheid.

Leerlingen op weg naar zelfstandigheid hebben ook recht op toenemende betrokkenheid bij het schoolgebeuren en op bescherming tegen hen rechtstreeks benadelend optreden van onderwijsgevend. De discussies over een leerlingenstatuut worden steeds verwarrender. Eerdere toezeggingen van de staatssecretaris zijn nog niet gehonoreerd. Wij willen aan de hand van een nadere notitie van haar hand nog voor de zomer een nieuw gesprek over dit onderwerp. Kan zij dat toezeggen?

Ik sprak reeds over de lerarenopleiding. De evaluatie van de PABO's verwachten wij in '87. Dan komt ook de verhouding tussen groepsonderwijs en vakonderwijs nader in discussie. De VVD-fractie houdt het streven staande om vroeg of laat verplicht vakonderwijs in de lichamelijke opvoeding door bevoegde vakdocenten in het basisonderwijs te introduceren. Minder video, meer bewegen en gezonder gedrag moeten ons aanspreken. Ik heb laten

nagaan wat de gevolgen zouden zijn wanneer voor al het onderwijs in de lichamelijke opvoeding aan de basisschool verplicht vakonderwijzers zouden worden aangesteld. Deze berekening, als voorbereiding op de komende discussie, zou ik graag als noot aan de Handelingen toegevoegd zien.

De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat tegen het opnemen van een noot in de Handelingen geen bezwaren bestaan.

(De noot is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.)²

De heer **Franssen** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Op het gebied van de lichamelijke opvoeding liggen twee belangrijke rapporten op tafel, namelijk het ACHODLO-rapport en het binnenkort uit te brengen rapport van de commissie-Van Doorn. Over beide rapporten, vergezeld van een regeringsstandpunt, willen wij nader overleg, alvorens beleid wordt geïnitieerd. Kan de minister dit toezeggen?

Voorzitter! Ik rond mijn bijdrage af. Wij kunnen in deze Kamer van mening verschillen over de af te leggen marsroute. Maar als collega Wallage in de Volkskrant van vrijdag jongstleden zegt, dat het bij dit beleid gaat om "een klassiek gevecht tussen het selectieve, rangerende onderwijs dat de mensen er uitpikt die gebruikt kunnen worden en het onderwijs dat er op gericht is om iedereen op een behoorlijk peil te brengen", dan grieft ons dit diep.

Liberalen willen ontplooiing voor iedereen, onderwijs voor velen. Daarom zijn wij ons er zo goed van bewust, dat wij de bakens moeten verzetten om de mensen adequaat toe te rusten voor hun functioneren als burgers op weg naar en in de 21e eeuw. Dat is de uitdaging van de jaren tachtig!

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! Doelmatigheid, soberheid en kwaliteit zijn lofwaardige beginselen. De kardinale vraag bij deze doelstellingen in het onderwijs is echter, hoe zij zo adequaat mogelijk op elkaar kunnen worden afgestemd. Verschuivingen kunnen binnen deze tere verhouding zeer gemakkelijk leiden tot overschrijdingen, waardoor de onderlinge doelstellingen elkaar

geweld aandoen en de samenhang een broos geheel blijkt te zijn. Overduidelijk blijkt uit deze begroting dat het snoeiemes van de bezuinigingen weer niet is geschuwd. Waar en wie hoorde ik ook al weer spreken over rust in het onderwijs?

Nu moet ik zeggen, dat mijn fractie zich in dit opzicht niet onverdeeld positief opstelt. Dat er moet worden bezuinigd staat buiten kijf. Toch heeft het onderwijs onze bijzondere zorg. Die zorg geldt in het bijzonder de essentiële levensbeschouwelijke kanten van het onderwijs, dat altijd gegeven behoort te worden bij een opengeslagen Bijbel. Het gaat immers om onze jeugd.

Het spanningsveld tussen enerzijds de bitterharde noodzaak tot bezuiniging en anderzijds de honorering van kwalitatieve voorzieningen die de afgelopen jaren een steeds hogere prioriteit hebben gekregen, naast een kwalitatief hoogwaardig personeelsbestand, staat wel onder druk. Dat is nu eenmaal altijd het geval bij het stellen van prioriteiten.

Neem nu de bezuinigingsmaatregelen die ter discussie staan. Budgettair lijkt het een te verklaren kwestie. Alternatieve voorstellen worden op voorhand niet uitgesloten, maar keihard blijft de eis tot een evenredige invulling: geen geringe doelstelling voor een kleine fractie om daarin mee te denken. Toch waag ik enkele stapjes. De maatregelen ten aanzien van het speciaal onderwijs wees ik al eerder af. Ook wij willen eerst adequaat onderzoek.

Over de maatregel met betrekking tot de vierjarige denken wij wat genuanceerder. Ik sprak daarover bij de algemene politieke en financiële beschouwingen. Levert een koppeling tussen de schoolbegeleidingsdiensten en de PABO's geen aanzienlijke besparing op voor zowel de huisvestings- als personeelskosten? Is er ook aan gedacht een kritisch onderzoek te verrichten naar het onderwijsvoorrangsgebiedenbeleid, de bezuinigingen op SLO en CITO en dergelijke, bezuinigingen op het departement, budgettering van de scholen voor voortgezet onderwijs, enzovoorts? Ik zou daarover graag uitsluitel verkrijgen.

Hoe oordelen de bewindslieden over de mogelijke negatieve effecten van de voorgestelde maatregelen? Zeg: de individuele aanpak van de kleuters die plaats gaat maken voor een meer klassikale aanpak? Dezelfde vraag kun je stellen over het

speciaal onderwijs, over de verkorting van het schoolbezoek en het uitstel ook van het schoolbezoek in het basisonderwijs. Er zijn amendementen ingediend. Ik ben benieuwd naar de reactie van de zijde van het kabinet.

Zorgwekkend vindt mijn fractie het voornemen om in de Wet op het Basisonderwijs de bevoegdheid tot het stellen van eindtermen, door de overheid vast te leggen, op te gaan nemen. Vallen daartoe geen andere, reeds eerder aangegeven wegen te bewandelen? Ik denk daarbij aan het nog niet voldragen instrument van het schoolwerkplan en de zelf-evaluatie die daarin is ingebouwd.

Groot belang hecht mijn fractie aan de zorgverbreding in het reguliere onderwijs. Wij vinden die wat magertjes in de voorstellen terug. Kan het flankerend beleid ten aanzien van de reguliere sector niet nog wat nader worden toegelicht? Hoe oordelen de bewindslieden over de door sommigen wel geuite mening, dat het doen voorkomen dat het reguliere basis- en voortgezetonderwijs, met deze voorwaardenschepende maatregelen gericht op handhaving van leerlingen, wel in staat zouden zijn om de toeloo van leerlingen tot het speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs te beperken, een niet onderbouwde suggestie is?

In de huidige maatregel voor vervanging bij ziekte is de mogelijkheid voor de minister opgenomen om periodiek het aantal wachtdagen te wijzigen als er meer dan 295 mln. per jaar wordt uitgegeven aan vervanging gedurende de eerste acht weken van afwezigheid. Kan echter ook helderheid worden verschaft over de vraag binnen welke grenzen de minister aan het aantal wachtdagen kan sleutelen? Zijn er trouwens ontwikkelingen te melden over het terugdringen van school- en ziekteverzuim meer in het algemeen?

Het regeerakkoord voorziet in een zogenaamd instandhoudingsbeleid dat in de plaats treedt van de eerder aangekondigde herstructureringsoperatie scholenbestand basisonderwijs. Het instandhoudingsbeleid moet in ontwikkeling worden gebracht vanaf 1988. Kan mijn fractie erop aan dat een gelijke behandeling van openbaar en bijzonder onderwijs bij het instand houden van kleine scholen ook in de toekomst gewaarborgd blijft en dat niet a priori de laatste school in een kleine gemeente

of wijk van een gemeente een openbare school dient te zijn, zoals sommigen als standpunt huldigen?

Ik kom bij het beleid ten aanzien van het lager beroepsonderwijs. In het voorjaar van 1986 verscheen de nota Naar één LBO met afdelingen. Die nota kende twee hoofdlijnen: harmonisering van de onderbouw en verharding van de bovenbouw. Is het juist dat nu, met het nieuwe regeerakkoord, de harmonisatieplannen voor de onderbouw in overeenstemming worden gebracht met de invoering van de basisvorming conform het WRR-advies? Kan worden aangegeven wat dat precies zal gaan betekenen? Hoe zal de verharding van de bovenbouw — een belangrijke maatregel ter versterking van het maatschappelijk effect van het LBO — zich voltrekken? Over de basisvorming komen wij overigens binnenkort nog apart te spreken. Het WRR-advies geeft goede hoofdlijnen, zij het dat een en ander goed moet worden doordacht en toegepast. Allerlei knelpunten zijn gemeld. Ik denk aan de positie van categoriale scholen. Ik denk ook aan de invulling van vrije ruimte voor levensbeschouwelijke aspecten bij identiteitsscholen.

Over sectorschoolvorming en de vernieuwing in het MBO — de SVM-operatie — is onlangs een notitie verschenen, die binnenkort besproken zal worden. Wij zouden nu bevestigd willen zien dat inderdaad een evenwichtig geheel van onderwijsvoorzieningen naar levensbeschouwelijke richting, soort en bereikbaarheid wordt nagestreefd. In dit verband denk ik speciaal aan een evenwichtige denominatieve spreiding. Verder zijn er bij deze operatie straks de knelpunten van de financiële randvoorwaarden en de planprocedure plus de huisvestingsproblematiek meer algemeen.

Hoe oordeelt de staatssecretaris over de opvatting dat slechts dan verandering of beperking mag worden aangebracht in de functie van het extra vierde leerjaar LBO, wanneer op toereikende schaal alternatieven voorhanden zijn? Het LBO en de deeltijdvariant van het kort-MBO zullen niet bij de sectorvorming worden betrokken. Op welke wijze zal wel worden geregeld dat deze scholen samenwerkingsverbanden kunnen aangaan met nieuwe MBO-scholen?

Er wordt een verbreding voorgesteld van het eindexamenpakket

HAVO en VWO. Zal dit de doorstroming van de huidige MAVO-leerling naar het HAVO niet bemoeilijken? Waarom komt er niet tevens een verbreding van het vakkenpakket in het MAVO, als dat dan toch allemaal moet gebeuren? Zal bij de taakverdeling in het HBO, voorgenomen voor na 1988, ook rekening worden gehouden met de denominatieve verscheidenheid in het HBO-veld, waarin nu trouwens ook veel aan de hand is. Het eindplaatje van de STC-operatie zullen wij straks kennen.

Er moet een mogelijkheid blijven voor zelfstandig vormingswerk. De memorie van toelichting zwijgt hierover echter in alle talen. Waar blijft het ontwikkelingsplan? Duidelijkheid is zo langzamerhand geboden. Hiermee in verband staat een eventuele handhaving van de partiële leerplicht voor jongeren met en zonder leerovereenkomst. Concrete plannen? Wij zijn er al jaren over in discussie. Al vaak werden ons nota's en notities toegezegd. Naar het idee van mijn fractie stagneert de voortgang van de ontwikkeling van plannen in deze sector heel nadrukkelijk. Dat betreuren wij zeer. Hetzelfde geldt in feite — ik zal niet alles herhalen — voor het deeltijd-KMBO.

□

De heer **Lankhorst** (PPR): Hoe gaat het onderwijs er in de toekomst uitzien, mijnheer de Voorzitter? Gaat het zorgen voor het verbeteren van de kansen voor de minder kansrijken? Levert het onderwijs een bijdrage aan de terugdringing van de werkloosheid? Wat is de bijdrage aan de algemene vorming in een samenleving met diverse culturele veranderingen? Zal het onderwijs een beroep leren of ook een leerhouding bijbrengen en de flexibiliteit om te blijven bijleren? Zal het onderwijs een bijdrage leveren aan de terugdringing van de kleine criminaliteit of, positief gesteld, aan het in stand houden en ontwikkelen van waarden en normen?

Vandaag overheerst helaas de vraag welke bijdrage de onderwijsbegroting levert aan de terugdringing van het financieringstekort. De vraag gaat niet over een visie op onderwijs, maar over de verdeling van de bezuinigingen. De PPR-fractie vindt de bezuinigingen op onderwijs onwenselijk hoog en zal, zoals het er nu uitziet, niet voor deze begroting kunnen

stemmen. Het bedrag is nooit onderbouwd of gemotiveerd. Dat kan ook niet, denk ik. Ik vraag mij af waarom, als wij dan toch zoveel bezuinigen, dan niet ook de kosten van de verzuiling in de afweging meegenomen worden

De PPR vreest vooral dat het klimaat op de scholen door de bezuinigingen nog verder zal verslechteren. Een goed schoolklimaat is een stimulans voor de motivatie van leerlingen en leraren. Die motivatie moet elkaar versterken. Als dat niet gebeurt, is het resultaat inderdaad spijbelen, ziekteverzuim, onafgemaakte opleidingen en uiteindelijk weggegooid geld. Alle onderwijsmaatregelen moeten streng beoordeeld worden op de gevolgen voor het schoolklimaat.

Ten aanzien van het speciaal onderwijs zijn wij het eens met de conclusie dat het kritisch bekeken moet worden op de groei. De minister heeft ons een aantal conclusies uit onderzoek gestuurd. Eén van de conclusies is dat de groei mede veroorzaakt wordt door de aanwezigheid van scholen voor speciaal onderwijs. Daaruit mag dan vervolgens niet geconcludeerd worden dat er gekort kan worden. Dan wordt de huid verkocht, voordat de beer geschoten is. De opvang in het regulier onderwijs is op dit moment onvoldoende. Zo lang dat het geval is, kan er niet op het speciaal onderwijs gekort worden. Is 50 miljoen extra voldoende, als er tegelijkertijd op het regulier onderwijs gekort wordt via de vervangingsmaatregel en de kleutermaatregel? De PPR-fractie kan die vraag op dit ogenblik onmogelijk positief beantwoorden. De bewindslieden blijken wel. Waarom? Kunnen zij dat eens uitleggen?

De maatregel om kleuters later toe te laten, ziet de PPR-fractie als een regelrechte verslechtering. Zijn de argumenten voor de toelating, zo vragen ook wij, zodra de kleuters vier jaar zijn, nu ineens niet meer geldig? Deze maatregel is inderdaad in strijd met de uitgangspunten van de basisschool. Hoe is overigens de samenhang van het kabinetsbeleid, als het ene departement probeert meer vrouwen aan het werk te helpen en het andere departement het vrouwen moeilijker maakt om te werken? De wachtlijsten voor kinderopvang zijn al groot genoeg en zullen door deze bezuinigingen extra groeien en ook nog eens door de

bezuinigingen bij WVC op het sociaal-cultureel werk.

De maatregelen om te bezuinigen op vervanging bij ziekte zijn een verbetering ten opzichte van de eerder voorgestelde maatregelen. In het voortgezet onderwijs is het zeker een verbetering dat na de vier dagen nu volledige bekostiging kan plaatsvinden. Maar nog steeds blijkt de maatregel nog hard aan te komen. Een directeur van een basisschool rekende voor dat op zijn school het afgelopen jaar door de oorspronkelijke maatregel 105 keer een groep zonder leerkracht zou hebben gezeten en door de nieuwe maatregel 102 keer. Dat blijft dus een zeer pijnlijke ingreep. Ik hoor hier graag een reactie van de bewindslieden op.

Een belangrijk voorstel voor vernieuwing is de invoering van de basisvorming in het onderwijs. De regering reageert positief op het rapport van de WRR. Daarbij wordt al uitgegaan van handhaving van de huidige structuur. Daarmee wordt een deur dichtgedaan die deze raad juist probeert te openen. De WRR pleit in zijn rapport voor ontwikkelingen vanuit de bestaande structuur op weg naar vereenvoudiging van de huidige structuur. De eerste reactie van het kabinet is daarmee al weer een teleurstellende stap terug. Overigens wordt bij invoering van de basisvorming uitgegaan van budgettaire neutraliteit. Moet dat gezien worden als budgettaire neutraliteit na tien jaar of mag het ook bij de invoering niets extra's kosten?

Kan de staatssecretaris zeggen wat er volgend jaar gaat gebeuren met de lopende projecten randgroepjongeren? Blijven de projecten buiten de MBO-operatie? Wat is er eigenlijk gebeurd met het advies van december 1985 over vormingsinstituten nieuwe stijl? De grootschalige MBO-operatie zal weer voor veel onrust zorgen. De PPR-fractie hoopt dat die operatie zo beperkt mogelijk blijft en dat daarbij vooral oog is voor een verbetering van — daar heb je het weer — het schoolklimaat.

Hoe beoordeelt de minister op dit punt de HBO-operatie? En hoe beoordelen de bewindslieden het feit dat bij fusies en concentraties kleinere steden hun onderwijsvoorzieningen vaak kwijtraken?

Ten slotte wil ik nog aandacht vragen voor de positie van het humanistisch vormingsonderwijs. Geruime tijd is de vraag daarnaar groeiende. Daarmee wordt de vraag

om een landelijke bekostigingsregeling ook steeds dringender. Nu zijn de ouders afhankelijk van de gemeenten. Zijn de bewindslieden bereid, bij een verder toenemende vraag, opnieuw een landelijke regeling te overwegen?

□

Mevrouw **Van Es** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Bij het debat over de algemene beschouwingen vroeg ik de regering wat zij zich voorstelde na vier jaar aan een toekomstige generatie achter te laten. Met een mooi woord: wat haar intellectuele nalenschap zou zijn. Een echt antwoord heb ik bij die gelegenheid niet gekregen. Daarom stel ik de vraag vandaag aan de bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen. Welk onderwijs staat hun voor ogen? Op dat punt is het debat tussen hen en de oppositie, tussen hen en vrijwel het gehele onderwijsveld, nu aangeland.

Ik zou het kunnen hebben over de 1,6 mln. handtekeningen tegen de voorstellen van Onderwijs. Ik zou de bewindslieden kunnen vertellen dat ik zo onvoorstelbaar veel bezorgde brieven van ouders en leerkrachten krijg, dat ik niet weet hoe ik ze moet beantwoorden. Maar dat wisten of althans vermoeden zij waarschijnlijk al. Net zo goed als zij het oordeel kennen van het de Onderwijsraad en van de Adviesraad voor het basisonderwijs en de mening van didactisch en orthopedagogisch deskundigen over de voorgestelde begrotingsmaatregelen. Maar wat antwoorden zij daarop? Wat is het weerwoord van de minister als prof. Dumont over de uitspraak van de minister over het te gemakkelijk verwijzen van kinderen naar LOM-scholen, in Vrij Nederland van 4 oktober 1984, zegt: zonder zijn functie had de uitspraak van de minister niet meer gewicht dan dat van zijn buurman.

De bewindslieden hebben ons een onderzoek gestuurd over de oorzaken van de groei van het speciaal onderwijs. De uitkomst is van alle kanten al te mager genoemd. De oorzaken voor de algemeen als zorgeling beschouwde toename van leerlingen in dit onderwijs zouden veelvuldiger zijn. Maar hoe stelt de minister zich het speciaal onderwijs dan uiteindelijk wel voor en welke plaats zou het moeten innemen ten opzichte van het andere basis- en voortgezet onderwijs?

Kennelijk bang voor een nieuwe storm van protesten, dienen CDA en VVD op de valreep hun wijzigingsvoorstellen in, te laat voor een fatsoenlijke discussie met de betrokkenen. En met een zwaarwichtige precisie, alsof het uitkeringspercentages betreft, wordt onderhandeld over de schooluren van kleuters. Wordt het de minister niet treurig te moede om dit aan te zien? Zou het niet zijn taak zijn om te waken dat een debat over onderwijs nog over onderwijskundige argumenten gaat?

De slepende kwestie van het voortgezet onderwijs, lijkt nu haar oplossing gevonden te hebben in het WRR-rapport over de basisvorming. Dat lijkt mij toch wel erg mager. De uitkomst van dat rapport is een zeer traditioneel onderwijspakket en staat haaks op de experimenten met het voortgezet basisonderwijs. Het heeft eigenlijk niets te maken met onderwijsvernieuwing. Hoe wil de minister voorkomen dat na meer dan 10 jaar discussie, er — in de woorden van de APVO I — alleen een papieren innovatie plaats zal vinden?

Een alternatief voor de kleutermaatregel was het kostendekkend maken van het dag/avond-onderwijs. In een interview in NRC/Handelsblad van 25 september 1986, heeft de minister duidelijk gemaakt, dat dat voor hem onaanvaardbaar was, omdat dat gelijk zou staan aan het opheffen van dit onderwijs. Hij heeft daar natuurlijk gelijk in, maar juist daarom begrijp ik de maatregelen die hij voor het dag/avond-onderwijs voorstelt. Wat bedoelt hij met het beperken van de "niet-doorstroomrelevante" vakken? Wat zijn dat eigenlijk? Uit het antwoord op vraag 160 word ik niet veel wijzer. Zijn dat algemeen vormende vakken? Zo ja, dat zijn toch precies de vakken waar de meeste leerlingen in het volwassen-onderwijs behoefte aan hebben? Als ik dat lees en als ik de plannen voor een gebruiksrechtregeling en budgetfinanciering probeer te beoordelen, dan vraag ik mij af wat in de voorstelling van de minister ten slotte van dit onderwijs zal overblijven. Blijf het algemeen vormend tweedekans-onderwijs of toch een instelling voor snelle ad hoc-cursussen? Is hij het op deze manier niet stilletjes, beetje bij beetje, aan het privatiseren?

Ik ben niet verbaasd als de minister de partieel leerplichtigen een dag minder onderwijs wil laten volgen omdat het bedrijfsleven twee dagen

wat onhandig vindt. Wat doet hij echter als ze straks zeggen dat helemaal geen vormingswerk hen wel zo prettig uitkomt? Ziet hij dan ook maar verder af van de doelstellingen van de partiële leerplicht?

Het onderwijsemancipatiebeleid bestaat tien jaar. De staatssecretaris schrijft ons dat zij geen vierde onderwijsemancipatienota zal uitbrengen omdat het emancipatiebeleid facetbeleid is geworden. Bovendien zal voortaan elk beleidsvoornemen van de regering worden getoetst op de gevolgen voor vrouwen en meisjes. Als dat zo is, dan ben ik benieuwd hoe de vierjarigenmaatregel is gewogen en getoetst. Dat de kleutermaatregel van een zeldzaam anti-emancipatoir karakter is, hoef ik hier niet verder uit te leggen. Hetzelfde geldt voor het voorgestelde alternatief om een soort parttime kleuter in te voeren. De Emancipatieraad was dan ook ondubbelzinnig in haar afwijzing. Zijn er andere adviesorganen gehoord? Wat gebeurt er vervolgens met zo'n reactie? Is het ook aan minister De Koning voorgelegd? Wat zei hij dan wel? Kan de staatssecretaris wat concreter mededelen hoe dat facetbeleid er in het onderwijsbeleid precies gaat uitzien? Wat is haar reactie op het rapport "Tien jaar verder", waarin wordt gesteld dat emancipatie als facetbeleid tot uitdrukking moet komen in regelgeving rond het onderwijs? Ik zou ook graag het oordeel van de staatssecretaris horen over de stand van zaken rond de emancipatie in het onderwijs na tien jaar. Hoe gaat zij er, bij voorbeeld, zorg voor dragen dat de kleine stapjes die op dit gebied op de rijksscholen zijn gezet, behouden blijven als deze scholen onder het bevoegd gezag van de gemeenten zullen vallen?

Ik zou een reactie willen op de aanbevelingen van de conferentie die de stichting Handen thuis organiseerde over ongewenste intimiteiten in het onderwijs, waar gepleit werd voor duidelijke regelingen.

Ik vind het voorstel van de staatssecretaris voor het verplicht stellen van één exact vak best een discussie waard. Is zij dan wel bereid het aan de Kamer bekend te maken. Nu leidt het nog tot veel onduidelijkheid, ook op de scholen zelf.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de

Voorzitter! Het heeft er de laatste maanden soms een beetje op geleken alsof de begroting van Onderwijs voor 1987 uitsluitend uit bezuinigingen bestond. De toelichting op de begroting corrigeert dit beeld gelukkig. De regelmatig weerkerende kwalificatie van de minister als een soort onderwijsboekhouder doet toch geen recht aan het onderwijsactieprogramma dat in de begrotingstoelichting is neergelegd. De minister en zijn staatssecretaris zijn niet alleen dynamisch als het gaat om bezuinigen, maar ook in het op gang brengen van nieuw onderwijsbeleid. De toonzetting daarbij is zakelijk, misschien wel eens iets te zakelijk. Een sterk accent wordt gelegd op de sociaal-economische vernieuwing van onze samenleving, nieuwe wetenschappelijke verschijnselen en een geavanceerde technologie. De indruk wordt soms gewekt alsof onze zorg vooral moet uitgaan naar de wijze waarop de mens zich aanpast aan de snel komende informaticultuur. De voorbereiding op het beroepsmatig functioneren krijgt alle aandacht, waarbij de persoonlijke ontplooiing en de maatschappelijke en culturele vorming als hoofdfuncties van het onderwijs enigszins onderbelicht raken. Pedagogische idealen lijken sterk ondergeschikt te worden gemaakt aan de dwingende macht van de technologie.

In navolging van het WRR-rapport is in het regeerakkoord neergelegd dat de basisvorming in de Wet op het voortgezet onderwijs zal worden ingevoerd met behoud van de structuur van het onderwijs. De discussie daarover gaan wij later aan, maar ik wil nu toch de hoop uitspreken dat de minister bij de uitwerking van zijn plannen de vrijheid van richting en inrichting als leidende beginselen zal laten meegelden. Dat geldt zowel voor het beslag dat de verplicht voorgeschreven vakken op de lestijd zullen leggen, als ook voor het centraal vaststellen van eindtermen voor basisonderwijs en basisvorming. Bij de algemene politieke en financiële beschouwingen heb ik mij niet verzet tegen een bezuinigings-taakstelling voor de komende jaren van één miljard voor het onderwijs-terrein. Vaststaat in elk geval dat de minister de bezwaren die werden aangevoerd tegen de vervangingsregeling voor onderwijzend personeel behoorlijk heeft ondervangen. Wat de vierjarigenmaatregel betreft, blijf

ik bij mijn eerder uitgesproken voorkeur om die maatregel zo aan te passen, dat kleuters toegelaten blijven tot het basisonderwijs, maar dan voor minder uren per week. Ik begrijp dat het amendement op stuk nr. 26 daarin wil voorzien. Het door collega Franssen eerder gedane voorstel om het onderwijsvoorrangsbeleid bij de bezuinigingen te betrekken, heeft nog steeds mijn instemming.

Onduidelijk is de stand van zaken met betrekking tot de bezuinigingen in het speciaal onderwijs. Vorige week konden wij vernemen dat de staatssecretaris een nieuw onafhankelijk literatuuronderzoek zal laten uitvoeren naar de oorzaak van de groei van het speciaal onderwijs. Welke consequenties heeft dit voor de bezuinigingsstaakstelling van 1987? Ter versoepeling van de bezuinigingsmaatregel voor het speciaal onderwijs is door de minister 50 miljoen uitgetrokken voor een flankerend beleid. Hoe werkt dit door naar de scholen? Het stopzetten van de planprocedure is een paardemiddel. Vooral de richtingen die tot nu toe sterk onderbedeeld waren met voorzieningen voor speciaal onderwijs, kunnen daarvan de dupe worden. Wil de staatssecretaris daarmee rekening houden?

De aanvankelijk voorgestelde deeltijdse scholingsplicht in het kader van het Jeugdwerkgarantieplan is geschrapt. Wat blijft nu nog over van de scholing van de desbetreffende jongeren tot en met 20 jaar? Een hiermee samenhangende vraag is die naar de toekomst van het vormingswerk voor jongeren. In het regeerakkoord staat dat er een mogelijkheid blijft voor zelfstandig vormingswerk. Maar in de begrotingstoelichting wordt gesproken over een beperking van de partiële leerplicht voor jongeren met een leer/arbeidsovereenkomst. Betekent dit op termijn het einde van het vormingswerk?

Ik vind het een goede zaak dat de staatssecretaris heeft afgezien van het opstellen van een planningswet voor het voortgezet onderwijs. De staatssecretaris herinnert zich eerdere vragen in die richting. Het ons zo vertrouwde plan van scholen blijft dus gehandhaafd. Hier en daar ontwikkelen zich echter nieuwe methoden om de behoefte aan voortgezet onderwijs te peilen. Ik doel op het verschijnsel van de enquête als vorm van indirecte meting. Het is bekend dat de

Onderwijsraad daartegen enkele principiële en constitutionele bezwaren heeft opgeworpen. Vooral de vrijheid van richting is daarbij in het geding. Wat is het standpunt van de bewindslieden ter zake?

De staatssecretaris heeft onlangs een advies gehad van de Onderwijsraad over de examenprogramma's klassieke talen. Destijds bij de aanbieding van de voorstellen van de Werkgroep heroverweging examens klassieke talen, heeft de staatssecretaris er volkomen terecht op gewezen dat leerlingen aan het eind van hun opleiding een tekst goed moeten kunnen vertalen. In haar voetspoor bepleit de Onderwijsraad om de vertaalopdracht in het centraal schriftelijk examen een groter gewicht toe te kennen. Dat pleidooi spoort met de geluiden uit het veld. Daar leeft de vrees dat, na invoering van het door de Werkgroep voorgestelde programma geen sprake meer zal zijn van onderwijs in de klassieke talen maar van onderwijs in de "klassieken". Wil de staatssecretaris daarom het zelfstandig kunnen vertalen als substantiële doelstelling in het program opnemen?

Voortbordurend op het thema van de taal vraag ik aandacht voor een recent voorstel van de Nederlandse Taalunie om meer prioriteit te geven aan het moedertaalonderwijs. Voorgesteld wordt onder meer, een onderzoekscommissie in te stellen, vergelijkbaar met de commissie die destijds in Engeland, onder leiding van Sir Alan Bullock, de stand van zaken op het gebied van onderwijs in het engels heeft onderzocht. Een dergelijk voorstel is in 1981 reeds door minister Pais gedaan. Mag ik hierop een reactie horen van de bewindslieden?

De 54 rijksscholen voor voortgezet onderwijs zullen worden overgedragen aan besturen ter plaatse op het niveau van de gemeentelijke overheden. Ik heb daartegen geen bezwaar, maar ik wil hierover twee vragen stellen.

Ten eerste. Wordt er rekening gehouden met medezeggenschapsstatuten, waarin aan medezeggenschapsraden ter zake soms een instemmingsbevoegdheid is verleend?

Ten tweede. Wordt de mogelijkheid opgehouden dat deze scholen zullen worden voortgezet als scholen voor bijzonder onderwijs?

In het kader van de deregulering past de beslissing van de staatsse-

cretaris om niet te gaan werken aan een wettelijke regeling voor een leerlingenstatuut. Ik denk dat daaraan op dit moment geen echte behoefte bestaat. Ik heb begrepen dat het ministerie wel voorlichting zal geven aan scholen om een democratiseringsproces op gang te brengen. Wat moet ik mij bij deze voorlichtingscampagne voorstellen en ligt hier wel een taak voor het ministerie?

Voorzitter! Alle aandacht in het hoger onderwijs voor de verlegging van geldstromen van de zachte sectoren naar technologie en informatica, mag er niet toe leiden dat de recente vernieuwing van het hoger onderwijs aan onze aandacht ontsnapt. In het afgelopen jaar zijn de eerste lichten eerste-fase-arbituriënten op de arbeidsmarkt verschenen. De verwachtingen daaromtrent waren nogal divers. Gevreesd werd dat deze eerste lichten niet zou kunnen concurreren met de doctorandi oude stijl, ook al omdat deze mensen vanwege de jonge leeftijd minder aantrekkelijk zouden zijn. Anderen meenden dat velen hun maximale inschrijvingsduur van zes jaar zouden benutten om zo de beste kansen op de arbeidsmarkt te hebben. Dat zou betekenen, dat zij die theoretisch klaar zouden kunnen zijn dit jaar, nog steeds ingeschreven zouden staan. Hoe zijn de ervaringen tot op dit moment?

Met belangstelling heb ik kennis genomen van het ontwerpbesluit Rechtspositieregeling wetenschappelijk onderwijs. Het is een aanmerkelijke verbetering dat de mogelijkheid voor tijdelijke aanstelling is uitgebreid. Toch vraag ik mij af of er niet nog ingrijpender voorstellen nodig zijn. De benoeming van kroondocenten is nu een bevoegdheid van het college van bestuur. De HOAK-nota tendeeft in de richting van meer vrijheid voor het universitaire bestuur. Een soepeler ontslagbeleid van hen die een vaste benoeming hebben zou daar mijns inziens ook toe kunnen behoren. Nu is slechts tijdelijke benoeming voor vijf jaar mogelijk van zogenaamde fellows en buitengewone hoogleraren. Maar zou die mogelijkheid niet kunnen worden uitgebreid?

De HBO-raad had forse kritiek op het voorlopige HBO-plan. Het zou te mager zijn, want het is een weergave van het lopende beleid. Ik kan die kritiek wel begrijpen. In de volgende plannen zou de functie van kaderstelling voor het overleg beter tot

uitdrukking moeten komen volgens de HBO-raad. Hoe oordeelt de minister daarover?

Hoe ziet de minister het verdere verloop van het STC-proces? Vooral rond 1990 zal de ruimtelijke concentratie tot een hoogtepunt komen. Dat zal nogal wat investeringsuitgaven vergen. In hoeverre is daarmee gerekend? Welke prioriteiten zullen bij de beslissingen tot nieuwbouw worden gesteld? Wil men tegen die tijd beginnen, dan moeten nu de plannen al worden gemaakt. Moet daarom niet nu al duidelijk worden gemaakt wie waar straks investeringen kan gaan doen?

Een laatste vraag betreft het sociaal beleidsplan, waarin de mogelijkheid van deeltijdontslag is uitgesloten. Ik heb de indruk dat dit toch in een aantal gevallen tot moeilijkheden leidt. Hoe absoluut is het verbod van deeltijdontslag? Zijn er geen ontsnappingsmogelijkheden voor scholen die echt in de problemen komen?

□

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! De begroting van Onderwijs en Wetenschappen voor 1987 heeft, om het maar heel eufemistisch uit te drukken, niet op voorhand ieders instemming. Reeds ver voordat de begroting op Prinsjesdag officieel bekend werd gemaakt, was de storm van kritiek en hier en daar zelfs verontwaardiging al opgestoken. Waarom haalde de minister zich die onrust al in zo'n vroeg stadium op de hals? Hoewel zeker niet alle bezwaren uit het onderwijsveld onterecht waren en op enkele punten al tot beleidsbijstellingen hebben geleid, moet het mij toch van het hart dat lang niet elke gebruikte methode de toets van de kritiek kan weerstaan. Het inschakelen van leerlingen van basisscholen om kamerleden brieven te schrijven en zelfs zwartboeken samen te stellen, doet bij mijn fractie vragen rijzen. Hoe oordeelt de minister over de genoemde aanpak? Zijn wij zo niet met elkaar bezig een demonstrerend en protesterend volkje te kweken, dat zonder zelfs het flauwste benul te hebben van wat er gaande is wordt ingeschakeld om beslissingen van het kabinet, dat gecontroleerd wordt door de Staten-Generaal, af te kraken? Hebben de dames en heren onderwijzers dan echt niets beters te doen of menen zij werkelijk dat in het

onderwijs het water tot aan de lippen is gestegen? Dat lijkt mijn fractie een tikkeltje overdreven.

De fractie van de RPF steunt de minister in zijn streven om in deze kabinetsperiode tot een kostenbesparing van één miljard gulden te komen. Hier en daar willen wij qua invulling wel wat andere accenten leggen, maar gelet op de gigantische staatsschuld die wij hebben, valt er in lengte van jaren niet aan een sober rijksuitgavenbeleid te ontkomen. Op een hoge uitgavenpost als onderwijs nog altijd is, zal daarom nominaal een forse veer moeten worden gelaten. Dat moet in het belang trouwens van de jongeren die nu lager onderwijs ontvangen en die bij ongewijzigd beleid in een samenleving terecht komen die gebukt gaat onder de lasten die wij nu voor hen opbouwen.

Veel kritiek op de bezuinigingssplannen werd gemotiveerd met het argument, dat de onderwijskwaliteit door de bezuinigingen zou worden aangetast. Mijn fractie gelooft daar niets van. Die bewering is trouwens net zo dubieus als de bewering, dat door de voortdurende herstructurering en schaalvergroting de kwaliteit van het onderwijs wordt vergroot. Dit laatste kan slechts achteraf na een evaluatie globaal worden aangetoond. Welke ervaringen zijn de bewindslieden op dit moment ter zake van de schaalvergroting in het HBO bekend?

Sprekend over kwaliteitsverlies in het onderwijs rijst bij ons wel eens de vraag, of demotivatie bij leraar en leerling niet een veel grotere dreiging vormt. Is het grote ziekteverzuim bij leraren verklaarbaar? Zou de massaliteit van vele scholengemeenschappen en hogere instellingen er niet toe bijdragen, dat men zich minder snel persoonlijk verantwoordelijk weet? Ik denk hierbij ook aan de wetenschappelijke medewerkers op universiteiten, die naar insiders beweren ook niet in alle gevallen een optimale arbeidsprestatie leveren. Daarnaast is er niet zelden sprake van gebrek aan motivatie en verantwoordelijkheidsgevoel bij de leerling. Spijbelen en voortijdige schoolverlating wijzen in die richting. Het wegvallen van gezag en ontzag in brede kringen van onze samenleving en niet in de laatste plaats in het ouderlijk gezin maakt lesgeven er niet gemakkelijker op. Zij die wel geconcentreerd en plichtsgetrouw hun schoolwerk doen lijden onder hen die

er met de pet naar gooien en er in de klas niet zelden een bende van maken. Over kwaliteit gesproken! Wat betreft de mogelijkheden tot bezuinigingen moet worden geconstateerd, dat onze onderwijsinstellingen nog in een dusdanige positie verkeren, dat men vele malen beter is geoutilleerd dan zo'n dertig jaar geleden. En toen ging het toch ook? Zou het een haalbare kaart zijn als de bekostiging van rijkswege zich zou beperken tot de basiskosten waarna de instellingen zelf met behulp van ouders voorzieningen in de secundaire sfeer bekostigen uit eigen middelen? Ik stel een reactie op prijs.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom toe aan enkele beleidsvoornemens. De minister wil zijn taakstelling met name bereiken door de vierjarigenmaatregel, een nieuwe vervangingsregeling, het stoppen van de groei van het speciaal onderwijs, de SVM-operatie en inkrimping van enkele faculteiten. Maar wat heeft hij voor de komende jaren nog meer in petto? Hij is immers nog niet aan zijn volledige taakstelling toe. Een enkel idee. Hoe denkt de minister over het verhogen van de eigen bijdrage in het volwassenonderwijs? Tot welke besparingen zou een beter beheer van schoolgebouwen — zoals het plegen van regelmatig onderhoud en spoedige herbezetting van leegstaande panden — kunnen leiden? Eenzelfde vraag geldt het achterwege laten van wiskunde als verplicht vak voor meisjes in het AVO en het VVO vanwege gebrek aan belangstelling. Het spijt mij voor de staatssecretaris! Ter illustratie: op de computerhobbybeurs bestond 99% van het publiek uit mannen. Wil de minister voorts ingaan op de mogelijkheden om de bekostiging van onderwijsverzorgingsinstututen af te stemmen op afname van hun produkten door scholen?

De vierjarigenmaatregel in de huidige vorm spreekt mijn fractie niet aan vanwege het willen behouden van de verworvenheden van het kleuteronderwijs. Zou het een passend alternatief kunnen zijn als er ook voor leerlingen tussen 12 en 16 jaar schoolgeld zou worden geheven?

Het bereikte compromis inzake de vervangingsregeling heeft onze instemming, zij het dat wij de bewindslieden de vraag willen voorhouden of het geen aanbeveling verdient scherper te gaan toezien op de motieven die aan het verzuim van leraren ten grondslag liggen. Kan de

minister voorts uitleggen waarom het niet mogelijk is tijdens de wachtdagen wachtgelders in te schakelen? Immers, lesuitval en herhaalde afwezigheid van docenten brengen storingen in het les- en leerimpe en het concentratievermogen van leerlingen teweeg.

De staatssecretaris heeft onlangs laten weten geen voorstander te zijn van een leerlingstatuut voor middelbare scholieren. Wij onderschrijven haar standpunt, maar vragen ons wel af of het geen tijd wordt dat het recht van leerlingen op goed en ongestoord onderwijs op enigerlei wijze wordt vastgelegd. Ziet de bewindsvrouw daartoe aanleiding en mogelijkheden?

Mijnheer de Voorzitter! Er wordt gesproken over het vastleggen door de overheid van eindtermen in het basisonderwijs? Kan de minister toelichten waarom dit nu al nodig zou zijn terwijl pas in 1988 de Wet op het basisonderwijs zal worden geëvalueerd en thans is gekozen voor verplichte zelfevaluatie en periodiek peilonderzoek?

Mijnheer de Voorzitter! Het voornemen om de groei van het speciaal onderwijs af te remmen, heeft de instemming van mijn fractie, mits de oorzaken structureel worden aangepakt. Welke conclusie trekt de minister in dit verband uit het feit, dat uit onderzoek gebleken is dat affectief gerichte welzijnsscholen in niet geringe mate bijdragen aan schooluitval? In de ministeriële brief van 18 november worden met name institutionele oorzaken van de groei van het speciaal onderwijs genoemd. Daargelaten of dit werkelijk de belangrijkste oorzaken vormen en de toegenomen individuele problematiek nauwelijks een rol speelt, lijkt het van belang binnen het basisonderwijs mogelijkheden te creëren voor een betere opvang. Waar deze ontbreken zal een volumemaatregel ertoe leiden, dat het niveau van het basisonderwijs relatief wordt verlaagd. Onderkent de minister dit probleem? Hoe wil hij voorkomen dat acute verwijzingen geen doorgang kunnen vinden? Wanneer de minister zoveel nadruk legt op het falen van het verwijzingsproces, waarom overweegt hij dan niet een toelatingscriterium voor het voortgezet speciaal onderwijs in te stellen? Welke gevolgen zal het buiten werking stellen van de planprocedure hebben voor de thans reeds aanhangige aanvragen voor renovatie?

Mijnheer de Voorzitter! Aanleiding tot de SVM-operatie vormt onder meer het lage rendement van het MBO. Maar hoe laag is dit rendement feitelijk? Kan de staatssecretaris tevens aangeven welke garantie er is, dat door de modulenopbouw het rendement zal verbeteren? Heeft de staatssecretaris overwogen om alleen tot modulering van de leerstof over te gaan, los van de sectorvormingsoperatie? Dat vooralsnog nog geen fusie-verplichting wordt voorgesteld, is een goede zaak. Toch doet de STC-operatie vrezen dat een aantal protestants-christelijke scholen noodgedwongen zal moeten opgaan in openbare instellingen. Erkent de staatssecretaris dit gevolg? Er wordt een minimum schoolomvang van 600 leerlingen voorgesteld. Is dit gelet op de verwachte 30 tot 40% daling van het leerlingenaantal over 8 jaar niet te rigoreus? Een omvang van hooguit 500 leerlingen en een zorgvuldige hantering van minimumnormen per afdelingen liggen eerder in de rede om een landelijke spreiding van schoolvestigingen naaar denominatie te handhaven. Is de staatssecretaris bereid, aan deze wens te gemeet te komen? Kan zij overigens meedelen hoeveel MDGO-scholen bij de voorgestelde norm zullen moeten verdwijnen, dan wel fuseren? Zal het er niet tevens toe leiden dat veel meer multi-sectorale scholen zullen ontstaan dan zij op dit moment verwacht? De staatssecretaris stelt een weektaak van 38 uur voor de uitvoerenden voor, naast versterking van het management. Op zichzelf is dit positief, maar zullen dat voldoende uren zijn om het karwei te klaren, gelet op de huidige vrijwillige overuren? Het KMBO moet binnen vier jaar in het MBO integreren. Welke basis heeft de staatssecretaris voor haar verwachting dat meer onderwijzers uit het KMBO naar het MBO zullen doorstromen? Om welke reden is het percentage nu zo laag?

De minister heeft zijn voornemens met betrekking tot de universiteiten bijgesteld. Toch is daarin opnieuw de kaasschaafmethode te herkennen. Is het niet beter om meer aandacht te besteden aan het alternatief om een volledige universiteit te sluiten, dan over vier jaar opnieuw met ad hoc-bezuinigingen, bij voorbeeld in de technische sector te worden geconfronteerd?

De **Voorzitter**: De regering zal morgen na de lunchpauze antwoorden.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 17.50 uur tot 19.30 uur geschorst.

Aan de orde is de behandeling van:

- **hoofdstuk XV (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) van de rijksbegroting voor 1987 (met uitzondering van het deel Emancipatiebeleid) (19 700-XV);**
- **de begroting van het Bezitsvormingsfonds voor 1987 (19 700-J);**
- het wetsvoorstel **Wijziging van hoofdstuk XV (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) van de begroting van de uitgaven van het Rijk voor het jaar 1984 (slotwet; tweede wijzigingsvoorstel) (19 503);**
- de **Financiële nota sociale zekerheid 1987 (19 708).**

De **Voorzitter**: Op verzoek van mevrouw Beckers-de Bruijn stel ik voor, haar motie op stuk nr. 24 (19 700) over de oververtegenwoordiging van migranten in de werkloosheidscijfers, ingediend in de vergadering van 9 oktober 1986, bij de behandeling van dit begrotingshoofdstuk te betrekken.

Daartoe wordt besloten.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Van Gelder** (PvdA): Voorzitter! Wij spreken vanavond over de begroting voor 1987 van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Volgens de bewindspersonen is het werkgelegenheidsvraagstuk voor het ministerie het belangrijkste beleidsvraagstuk in de afgelopen kabinetsperiode geweest. Voor ons rijst de vraag, waaruit dat zou moeten blijken. Ook wij erkennen dat het voor de overheid moeilijk is, werkgelegenheid in het bedrijfsleven te creëren. Aan de activiteiten van het ministerie op dat vlak ligt echter geen enkel beleidsplan ten grondslag, en eigenlijk amper een visie. Het ministerie staat op afstand bij het

werkgelegenheidsbeleid in algemene zin, maar ook bij het arbeidsvoorzieningsbeleid. Dat er bij de uitvoering van dat beleid wordt vooruitgelopen op de besluitvorming hierover, is nog tot daaraan toe. Ernstiger is het echter dat plannen vaak veel minder effect hadden dan men hoopte, met name omdat de relatie tussen het doel dat bereikt moest worden en het gehanteerde middel niet goed onderzocht was, noch vooraf, noch achteraf. Het ministerie zou continu moeten werken aan een evaluatie van de interventies op de markt. Dan kan ook blijken dat er bij het plaatsen van werkzoekenden veel meer problemen zijn dan alleen financiële.

Verder rijst de vraag, of er wel voldoende ideeën zijn. Voor 1987 is op kasbasis 250 miljoen aan te wenden voor voortzetting van het beleid; 390 miljoen is nodig om de oude programma's te voltooien. Het is niet duidelijk, of er in de komende vier jaar 2 miljard op transactiebasis uitgetrokken zal worden, maar dan nog geldt dat er eigenlijk niets extra's wordt gedaan, want ook in de afgelopen periode was 500 miljoen per jaar op transactiebasis beschikbaar. Eigenlijk was het zelfs 600 miljoen, rekening houdend met het bedrag van 100 miljoen voor het leerlingwezen.

Voor ons is het van meer belang wat er bij de fact-finding ter zake van ARBVO bekend werd. Volgens de minister van Financiën had de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid geld genoeg om te besteden, in casu 250 miljoen voor nieuwe activiteiten. De minister zou er zelfs niet in slagen, meer geld te besteden. En niet alleen op kasbasis, hij zou er zelfs een hoop werk aan hebben, meer te committeren om in volgende jaren te besteden. Voorzitter! Voor ons is er wat dit betreft eigenlijk maar één conclusie mogelijk: er wordt onvoldoende structureel omgegaan met het arbeidsvoorzieningsbeleid. Dat is na alle jaren waarin het werkgelegenheidsbeleid zo zeer centraal leek te staan in het beleid van het ministerie, een teleurstellende constatering.

Voorzitter! Het zijn in het bijzonder de sociale partners geweest die ervoor gezorgd hebben dat aan de afbraak van werkgelegenheid een halt is toegeroepen. Afspraken over matiging en arbeidstijdverkorting zijn daarbij van wezenlijk belang geweest. De overheid heeft dit laatste proces in onvoldoende mate door middel

van bij voorbeeld een flankerend premiebeleid ondersteund. Toch blijft ook de minister van mening dat verdergaande arbeidstijdverkorting noodzakelijk is. Mede door het afstandelijk opereren van het ministerie dreigt de animo van de leden van de vakorganisaties voor arbeidstijdverkorting af te nemen. Dat mogen wij niet over onze kant laten gaan. Daarom rijst de vraag, hoe de regering sneller een vermindering van de werkloosheid wil bewerkstelligen.

Voorzitter! Een sociaal-economische ontwikkeling, gericht op herstel en bestendiging van de economische groei, is inderdaad een belangrijke voorwaarde voor blijvend herstel van de werkgelegenheid. Om de werkloosheid terug te dringen tot 500.000 personen dient het algemeen sociaal-economisch beleid te worden aangevuld met enkele specifieke maatregelen. Over die maatregelen komen we nog te spreken. En als we in 1990 op 500.000 werklozen uitkomen, dan zijn we er nog niet. Verdergaande maatregelen zijn nodig om ervoor te zorgen dat de velen die zich ontmoeid hebben teruggetrokken van de arbeidsmarkt, zich weer melden en tevens om de deeltijdwerkers die thans niet zoveel werken als ze verkieszen, meer keuzemogelijkheden te bieden. Daarbij gaat het om een kwart van de deeltijdwerkers. En dan heb ik het nog niet over de categorie werkneemsters in de marginale, geflexibiliseerde banen. Niet in de laatste plaats zijn extra maatregelen nodig om de echt langdurig werklozen weer in het arbeidsproces te betrekken. Voor hen is de kans om na drie jaar werkloosheid weer een baan te vinden, wel tot een zeer laag peil gedaald. Kortom, er zijn talloze activiteiten van de overheid nodig. De maatregelen van de overheid mogen daarom niet alleen maar complementair aan het door de sociale partners gevoerde beleid zijn. De overheid heeft een eigen en specifieke verantwoordelijkheid voor een te voeren werkgelegenheidsbeleid en zal deze hebben waar te maken, zeker als een van de partners bij monde van de heer Van Lede opmerkt, dat er op het vlak van de langdurig werklozen en de bestrijding van de langdurige werkloosheid geen taak is weggelegd voor het bedrijfsleven.

Het streven van de overheid om de overheid op afstand te plaatsen,

komt in de memorie van toelichting ook op andere plaatsen naar voren, zoals ten aanzien van het arbeidsvoorzieningsbeleid en de uitvoering van de sociale-zekerheidsmaatregelen. Over dit laatste rijst toch weer een vraag: hoe is het op afstand plaatsen te rijmen met het toch weer gedetailleerd willen ingrijpen in het arbeidsvoorwaardenoverleg voor werknemers bij de bedrijfsverenigingen? Kan de minister die relatie verduidelijken?

Voor de komende vier jaar gaat het erom, 450.000 arbeidsplaatsen te scheppen voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt en om het werkloosheidscijfer met zo'n 200.000 terug te brengen. Wij hebben er overigens goede nota van genomen dat dit een doelstelling is die gerealiseerd dient te worden zonder rekening te houden met de registratie-effecten. Gezien de opvatting van de minister over het te voeren beleid, was het bereiken van een sociaal convenant een nogal essentiële voorwaarde. Het overleg in de Stichting van de Arbeid heeft echter vrijwel niets opgeleverd. De meeste deelnemers hadden van tevoren al weinig verwachtingen; en de uitkomsten van het overleg bevestigden hun in hun mening.

Wanneer er geen centrale afspraken gemaakt worden, rijst het gevaar van een loonontwikkeling die eigenlijk ongewenst is, met het oog op de doelstellingen die wij allen willen bereiken. De vakbeweging heeft zich tot nu toe en voor 1987 gematigd opgesteld. Zij moet dan wel de kans krijgen om over de te rechtvaardigen wensen en verlangens van hun leden te onderhandelen, zonder dat dit het gewenste sociaal-economische beleid belemmert. Het kabinet heeft voor dat gewenste sociaal-economische beleid de hulp van de sociale partners hard nodig. Maar wat had het kabinet de sociale partners te bieden in het overleg in de Stichting van de Arbeid? Is er bij voorbeeld nog nagedacht over vermogensaanwasmeling of winstdelingsregelingen juist ten behoeve van die sectoren en bedrijven waar de vermogensgroei en/of de winstontwikkeling het stellen van hogere looneisen lijken te rechtvaardigen?

Het afgelopen weekeinde heeft ons een brief bereikt over de vermindering van de werkloosheid in 1987. Het vertrekpunt voor het beleid is de verwachting dat de werkgelegenheid in vier jaar met

300.000 kan toenemen. Voor 1987 zou een werkloosheidsdaling van 40.000 te verwachten zijn. Is dat uitgangspunt nog reëel, nu de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de werkloosheid de laatste maanden minder lijkt te sporen met de prognoses? Wat stelt de overheid zich vervolgens nog voor bij het proces van herverdeling van arbeid, nu het overleg in de Stichting van de Arbeid op niets is uitgelopen? Opvallend is voorts, dat er thans geen streefcijfer meer genoemd wordt voor de bestrijding van de langdurig werkloosheid. In de brief aan de Stichting van de Arbeid van 2 oktober jongstleden werd nog uitgegaan van ongeveer 40.000 te plaatsen werkzoekenden. Is dit cijfer wellicht bijgesteld? Is het dan desalniettemin een reëel vertrekpunt om via het jeugdwerkgarantieplan en het plan-Vermeend/Moor respectievelijk het JOB-programma 14.000 langdurig werklozen in 1987 te plaatsen? Waarop zijn deze aantallen gebaseerd?

Het is noodzakelijk, bij voortdurend de vinger aan de pols te kunnen houden. Wij verzoeken de minister daarom, stelselmatig en zo mogelijk binnen twee à drie maanden over de voortgang van de programma's en het overleg daarover te rapporteren aan de Kamer.

Naast het werkgelegenheidsbeleid zijn het inkomensbeleid en de sociale zekerheid belangrijke taken van het ministerie. Hierover heb ik een tweetal opmerkingen. De minister stelde de Kamer voor, het minimumloon te bevriezen. De PvdA-fractie is van mening dat de ontwikkeling van de lonen in het bedrijfsleven maatgevend dient te zijn voor de ontwikkeling van het minimumloon. Dat is niet de realiteit. Maar dan nog; hoe kan de minister dan, vooruitlopend op het overleg over de arbeidsvoorwaarden van de ambtenaren ingevolge de motie-Eversdijk, toch reeds besluiten om bevroeringsvoorstellen te doen? Voor de gepremieerde en gesubsidieerde sector had de minister uiterlijk op 9 november jongstleden moeten aangeven welke uitgangspunten voor het arbeidsvoorwaardenoverleg in deze sector zouden gelden. De minister heeft de Kamer toen meegedeeld dat pas te zullen doen nadat bekend was wat er met de ambtenarensalarissen zou gebeuren. Hier werd in eerste instantie dus wel een koppeling gelegd tussen de ontwikkeling van de

ambtenarensalarissen en de uitgangspunten voor de gepremieerde sector. Onzes inziens is dat geen terechte koppeling, maar voor de minimumlonen wordt zelfs dat overleg niet afgewacht. De minister heeft de Kamer al een voorstel gedaan om de minimumlonen niet te verhogen in 1987. Kortom, hoe kunt u een en ander met elkaar rijmen.

In de maatschappij wordt op verschillende manieren gereageerd op het beleid of het gebrek daaraan. Wij zien allerlei vormen van sociale innovaties, die niet altijd even positief te waarderen zijn, zoals flexibilisering, informele economie, vrijwilligerswerk en werken met behoud van uitkering. De overheid holt hier hijgend achteraan, lijkt zich in feite bij deze ontwikkeling neer te leggen en stimuleert haar zelfs soms. De ongerichte manier waarop dit soort ontwikkelingen zich voltrekken, leidt er echter toe dat het bestaande stelsel van arbeidsverhoudingen uitgehold en ondergraven wordt. Dat is ongewenst. Dit kan forse consequenties hebben voor de maatschappij. Het zijn meestal niet de beter opgeleiden en beter betaalden die in de problemen komen. Op de lager opgeleiden en op de lager betaalden worden de risico's van de interne arbeidsmarkt afgewenteld; dus op de mensen die geen vaste of volledige dienstverbanden hebben. Het ministerie heeft over een aantal van die thema's informatieve nota's uitgebracht. Prima, maar er is beleid nodig. Juist op dit soort terreinen mag de overheid niet op afstand blijven staan. Collega Spieker zal daar straks nader op ingaan.

Ik wil nog een paar opmerkingen maken over één van de centrale thema's van dit moment, de rol van nieuwe technologie en in het bijzonder de informatietechnologie voor de werkgelegenheid en het te voeren sociaal-economisch beleid. Ook over de relatie tussen informatietechnologie en werkgelegenheid heeft het ministerie een aparte brochure uitgebracht. Het is wel duidelijk geworden, dat die relatie ingewikkelder is dan veelal wordt verondersteld. Toch staat voor ons vast, dat er minimaal twee problemen rijzen. Er zal werkgelegenheid kunnen ontstaan op basis van nieuwe producten en diensten. Maar voor wie en wanneer? De ervaring leert, dat er meestal een generatie overheen gaat, voordat bepaalde vernieuwingen, bij voorbeeld de

telefoon, zijn ingeburgerd. Dan zou dus over ongeveer 15 jaar pas sprake kunnen zijn van een dergelijke groei. Het is onzes inziens een taak van de overheid om dat proces op een verantwoorde wijze te versnellen. Daaraan in het bijzonder zullen wij de activiteiten van het ministerie van Economische Zaken toetsen. Voor alle duidelijkheid: ik denk dan aan bijvoorbeeld telematicaprojecten, zoals thans op beperkte schaal in Amsterdam en Zuid-Limburg in ontwikkeling zijn.

Voor Sociale Zaken is het eerste deel van de vraag relevant. Voor wie? De kennisintensiteit van de in het bedrijfsleven te verrichten functies stijgt, althans voor het personeel dat in vaste dienst is. Dat levert problemen op voor de lager opgeleiden. Ook uit het onderzoek van Bakkenist, Spits & co, waarover op bladzijde 82 van de Rapportage Arbeidsmarkt gewag werd gemaakt, blijkt dat. De vraag is welke de netto-effecten van alle verschuivingen binnen bedrijven zullen zijn. In welke mate ontstaat er werkgelegenheid voor de laagst opgeleiden? Op dit moment drukken hoger opgeleiden op niet altijd rechtvaardige gronden lager opgeleiden de bedrijven uit. Toch blijft de vraag of er, zij het op termijn, voldoende werkgelegenheid zal ontstaan voor die lager opgeleiden. Met scholing alleen, hoe nodig ook, zullen wij niet alle problemen kunnen oplossen. Voor ons betekent dit, dat wij op meer structurele wijze moeten nadenken over de perspectieven voor mensen met lagere en niet voltooide opleidingen. Te veel wordt onzes inziens thans naar ad hoc-oplossingen gezocht voor een probleem dat een veel verdergaande strekking heeft. Vandaar ons pleidooi om langdurig werklozen in arbeidspools onder te brengen. De vraag rijst, hoe de minister deze ontwikkeling voor de komende vijf tot tien jaar ziet, toegespitst op de werkgelegenheid voor vrouwen, minderheden en lager opgeleiden in het algemeen.

Ik wil ten slotte nader ingaan op een aantal aspecten, verbonden aan de invoering van nieuwe technologie. Nieuwe technologie is niet langer zomaar een kwestie van het aanschaffen van nieuwe produktiemiddelen. Vaak veronderstelt het een volledige herstructurering van productieprocessen. Het management worstelt ermee; de werknemers niet minder. In het ontwerp-beleidsplan sociaal-organisatorische

aspecten van introductie van nieuwe technologieën worden daarover een paar opmerkingen gemaakt. Vaak zijn het goede opmerkingen, maar toch. Waar worstelen wij nu echt mee? Wij worstelen onder andere met het opleidingsvraagstuk; niet alleen voor nieuwkomers, maar ook voor werknemers die reeds langere tijd werken en hun taken zien veranderen. Hiervoor moeten verschillende en flexibel aan te passen leerprogramma's ontwikkeld worden aan de hand van veranderende beroepsprofielen. Daarmee kan het overleg binnen het bedrijfsleven ondersteund worden. Dat is de opdracht voor het bedrijfsleven, ingevolge de resultaten van het open overleg-Wagner. Maar ze moeten ondersteuning krijgen bij de vraag wat voor soort leerplannen in de komende jaren nodig zijn en hoe wij deze kunnen ontwikkelen.

Het tweede thema waar wij mee worstelen, betreft de medezeggenschap, zowel via de ondernemingsraad en het werkoverleg als via de vakbeweging.

Het derde thema betreft de kwaliteit van de arbeid, waarbij de Arbeidsomstandighedenwet, het beroemde of beruchte artikel 3 en de subsidieregeling functieverbetering een rol kunnen spelen.

Op tal van terreinen is een opnieuw doordenken van bestaande regelingen en methoden van werken noodzakelijk. Ik wijs speciaal op de positie van de ondernemingsraad. Na de wetswijziging van 1979 leek deze verbeterd, maar door de aard van de problemen waarmee men thans geconfronteerd wordt, wordt dit evenwel steeds meer de vraag. Het blijkt voor ondernemingsraden steeds moeilijker te zijn, invloed te krijgen op de besluitvorming rond automatisering. Ondernemingsraden blijken niet in staat te zijn, tot een resultaatgerichte aanpak te komen. Daarnaast dient een betere infrastructuur ten behoeve van sociale innovatieprocessen binnen bedrijven tot stand te komen. Voor mijn fractie staat daarbij centraal dat het, vanwege het decentrale overleg dat daarbij aan de orde is, noodzakelijk is tot een wettelijke regeling van vakbondswerk in bedrijven te komen; niet te gedetailleerd, maar wel een raamwerk aangevend, zowel wat de rechtsbescherming als wat de faciliteiten voor werknemers-vakbondsleden betreft. Voorts moet er een betere deskundigheidsbevordering komen. Het voorstel voor een

technologie-adviespunt, dat nu aan de orde is, is onzes inziens nog maar een schaduw van hetgeen bedoeld werd. Ik vraag de minister, nog eens nadrukkelijk te bezien of het voorgestelde bedrag niet verhoogd kan worden. Voor de drie vakcentrales blijkt anderhalf miljoen gulden echt te weinig te zijn. Ten slotte is een verklaring noodzakelijk, zoals thans door de OESO is opgesteld. Hiernaar wordt verwezen in het antwoord op vraag 205.

Het ministerie van Economische Zaken heeft de commissie-Dekker opdracht gegeven, het technologiebeleid te beoordelen en voorstellen voor verbetering te doen. Is het niet noodzakelijk, ten behoeve van het sociale technologiebeleid, dat geïntegreerd met het meer traditionele tot de gewenste resultaten moet leiden, eveneens een adviescommissie in het leven te roepen? De opdracht ervan zou kunnen luiden: vraagstukken rond technologische vernieuwing, scholing, medezeggenschap, werkgelegenheid en kwaliteit van arbeid in samenhang bezien en consequenties daaruit trekken, opdat een fundamentele discussie gevoerd kan worden. Het resultaat zou wat ons betreft voor 1 mei 1987 aangeboden moeten worden, maar het mag ook op de eerste mei zelf. Ik nodig de minister uit, positief te reageren op dit voorstel.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De heer **Spieker** (PvdA): Voorzitter! Het zal de aanwezigen duidelijk zijn geworden dat ze van de heer Van Gelder in de komende jaren nog het een en ander te verwachten hebben! Dat verheugt mij, want nieuwe geluiden zijn zeer op hun plaats in dit huis.

Maar nu wat anders. De Partij van de Arbeid heeft de afgelopen jaren herhaaldelijk aangedrongen op een verbetering van de positie van kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Wij hebben daartoe voorstellen ingediend. Dat waren voorstellen tot stimulering van de werkgelegenheid. Wij hebben ook voorstellen ingediend om voor een goede arbeidsbemiddeling te zorgen. Wij hebben vooral ook voorstellen ingediend om de positie van de langdurig werklozen, de minderheden, de jeugdigen met achterstand of

zonder een goede opleiding, en herintredende vrouwen te verbeteren. Daarop hebben wij jaren aangedrongen. Wij hebben ons een paar jaar geleden niet verzet tegen de marktgerichte benadering van de arbeidsbureaus. Wij hebben er wel voor gewaarschuwd, dat dit niet ten koste mocht gaan van de zojuist door mij genoemde groepen. Vooral om die redenen hebben wij ons verzet tegen de voorstellen van een personele reductie. Dan mag de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid tijdens de fact finding wel zeggen, dat ik daarover hel en verdoemenis heb uitgesproken. Als ik echter nog eens nalees wat met name door de VVD gezegd is over de organisatie van de dienst arbeidsvoorziening en ook het commentaar van het CDA, dan denk ik dat ik mij de afgelopen tijd nog voorzichtig heb uitgedrukt.

Wanneer wij kijken naar de ontwikkeling van de werkloosheid, dan zien wij wel dat de omvang afneemt maar dat het aandeel van de door mij genoemde groepen toeneemt. Vooral ook het aantal langdurig werklozen neemt toe, zelfs fors en dat baart ons grote zorgen, omdat de kern steeds harder wordt.

Het was dan ook plezierig te vernemen dat de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in zijn politiek testament — ik had het haast niet voor mogelijk gehouden, maar je weet het nooit met deze minister — aangaf, dat hij meer geld nodig had met name voor het oplossen van het probleem van de langdurige werkloosheid. Ik dacht, potverdorie, ik heb toch nog een beetje succes. Ik heb daarop namelijk steeds namens mijn fractie aangedrongen. Eerder had deze minister al gezegd, dat het mogelijk was om aanzienlijk meer langdurige werklozen aan een baan te helpen als er wat meer bemiddelaars op de arbeidsbureaus ingezet konden worden. Ik heb daarover ook al eens iets gezegd.

Als de fractievoorzitter van het CDA, de heer Bert De Vries bij de algemene beschouwingen een goed pleidooi houdt voor extra inspanning in de sfeer van werkgelegenheid, vooral gericht op de 400.000 moeilijke plaatsbare werklozen, waarbij hij vooral aandacht vroeg voor een betere begeleiding, dan krijg ik toch weer enige hoop. Laten we wel wezen: in de afgelopen jaren is er toch maar bitter weinig voor deze

groepen gedaan. Maar aan het einde van de algemene beschouwingen werden de verwachtingen van de zijde van het kabinet alweer de bodem ingeslagen. Er werd wel een geweldige mist opgetrokken rond het bedrag dat voor het arbeidsvoorzieningsbeleid beschikbaar was; de heer Van Gelder heeft daarop reeds gewezen. Nu die mist is opgetrokken moeten wij vaststellen, dat het kabinet geen extra middelen beschikbaar heeft gesteld. Aanvullende middelen, die al jaren aan de begroting werden toegevoegd, zijn structureel gemaakt. Er is echter geen sprake van extra inspanningen voor de werkgelegenheid en de begeleiding van mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie.

Dan schrijft de minister in zijn begroting over intensivering van beleid voor langdurig werklozen, jeugdigen, herintredende vrouwen. In welke mate geeft het kabinet daaraan inhoud? Wat betekent het als de minister-president tijdens de algemene beschouwingen zegt, dat de bereidheid aanwezig moet zijn om ook mensen die tot nu toe geen kans kregen een kans te geven? De primaire verantwoordelijkheid legde de minister-president bij de sociale partners. Maar ook de regering heeft, zo sprak hij, een steentje bij te dragen. Waar vind ik die regeringsbijdrage nu terug? Waar is die extra inspanning?

Nu is mijn hoop nog gericht op de fractie van het CDA, want de woordvoerders van die fractie hebben bij herhaling gezegd dat zij er bij deze begroting op zouden terugkomen. Hoe belangrijk is het nu voor het CDA om tot een extra werkgelegenheidsinspanning te komen? Hoe belangrijk is een goede begeleiding waarover de heer De Vries sprak? In hoeverre gaat de CDA-fractie daaraan inhoud geven? Zij krijgt de kans.

Enige jaren geleden is gekozen voor de marktgerichte benadering. Arbeidsbureaus moesten een groter aandeel verkrijgen in de vacaturevervulling. De minister zette daarvoor zelfs een tijdpad uit. Nu wij een tussenbalans opmaken, is er van een groeiend aandeel nauwelijks sprake. Het aandeel is nog slechts 11%. Welke conclusies trekt de minister daaruit? De arbeidsbureaus geven aan dat dit vooral het gevolg is van te weinig personeel. De personele reductie van de afgelopen jaren stond haaks op het voorgestelde

beleid. Arbeidsbureaus hebben een keuze moeten maken. Die hebben zij ook gemaakt. Zij zijn zich vooral gaan richten op de specifieke bedrijfstakken die in hun werkgebied een sterke positie hebben. Zij erkennen dat alleen werkzoekers in aanmerking komen die een betere arbeidsmarktpositie hebben.

Veel minder aandacht gaat uit naar de bedrijven met een zwakkere marktpositie, naar het midden- en kleinbedrijf. Daarop is wel 40% van de werkzoekenden aangewezen! De minister zegt in zijn begroting dat de aandacht vooral dient uit te gaan naar het midden- en kleinbedrijf. Daar ligt veel ruimte voor arbeidsbemiddeling. Arbeidsbureaus moeten zelfs behulpzaam zijn bij de vacaturevervulling, omdat die bedrijven vaak geen eigen personeelsdienst hebben. Ik ben het met de minister eens dat de aandacht vooral dient uit te gaan naar de kleine bedrijfjes. In de eerste plaats zijn daar nog veel werkgelegenheidsmogelijkheden aanwezig en in de tweede plaats is er ruimte voor werkzoekenden die vaak niet geplaatst kunnen worden in de "primaire" bedrijven. Hoe wil de minister dat bereiken als er sprake is van een te geringe bezetting bij de arbeidsbureaus? Dat geeft hij zelf toch ook aan! Hij heeft zelf het signaal gegeven dat hij dit allemaal prima vindt en dat het in de beleidsplannen zal worden opgenomen, maar dat aan de uitvoering ervan waarschijnlijk niet wordt toegekomen. Vervolgens komt de minister met een hele riedel van argumenten om aan te geven waarom het niet mogelijk is. De minister kan goed luisteren en misschien zelfs nog beter lezen. Hij is dus van alles op de hoogte.

Tijdens de algemene beschouwingen is er van de zijde van de CDA-fractie nadrukkelijk op aangedrongen dat de regering alsnog in overleg treedt met de sociale partners over de vraag welke extra maatregelen nodig zijn om met name de langdurige werkloosheid in 1987 te bestrijden. Er is zelfs een motie ingediend. De minister heeft verslag gedaan van dit overleg. Daaruit moeten wij concluderen dat er in feite niets is geregeld. Er is geen sprake van extra inspanningen. Hoe gaat de minister nu verder? Laat hij het daarbij? Wacht hij op de uitkomst en besluit hij dan of er alsnog extra maatregelen genomen moeten worden? Als dat de bedoeling is, was

het overleg in de Stichting niet nodig geweest, want dat was al vastgelegd. Mag ik de minister uitnodigen om eens aan te geven hoe hij verder denkt te gaan? Wat denkt hij te doen? Mag ik de CDA-fractie vragen, nu de motie wel is uitgevoerd maar geen inhoud heeft gekregen, hoe zij tegen een verdere voortzetting van het beleid aankijkt?

Ik heb al gesteld dat er bij de Dienst Arbeidsvoorziening sprake is van te weinig menskracht. Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat dit ook kwalitatief het geval is. De dienstverlening kan steeds moeilijker waargemaakt worden. Dat is niet goed voor de mensen die op deze dienst zijn aangewezen en zeker niet voor de beeldvorming. Terwijl nieuwe taken zich aandienen — de arbeidsbureaus krijgen vooral te maken met nieuwe ontwikkelingen op de arbeidsmarkt — liggen er voorstellen om het personeelsbestand in 1987 met 3% te verminderen. Dat vinden wij echt van de gekke. Er is gewezen op de tekortkomingen. Dan nog durft het kabinet te komen met een personele reductie. Dat vinden wij ronduit slecht beleid. Wij zullen niet hiermee instemmen en zijn van plan een motie in te dienen.

Organisatorisch moet er veel bij de Dienst Arbeidsvoorziening verbeterd worden. Afstemming van beleid tussen de centrale dienst en de arbeidsbureaus vraagt om verbetering. Er wordt nog te veel centraal geregeld. Ook is meer aandacht voor de kwetsbare groepen nodig. Er moet vooral aandacht besteed worden aan scholing voor mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie. Het blijkt dat de scholing vooral is gericht op de directe vacaturevervulling, hetgeen aansluit bij de vraaggerichte benadering. Juist de mensen die de duw in de rug nodig hebben om in het arbeidsproces te worden opgenomen, komen onvoldoende in aanmerking.

Aangaande de personele reductie heb ik begrepen dat de minister overweegt om de arbeidsbureaus uit te zonderen van de reductie. Ik ben het daar niet mee eens. Dit zou betekenen dat de vermindering geheel ten laste komt van de centrale dienst. Ik ben benieuwd hoe de minister dit gaat invullen. De centrale dienst heeft namelijk nogal wat ingeleverd en heeft nogal wat taken uit te voeren in de komende tijd. Denk alleen maar aan de uitvoering

of invulling van de tripartisering, waar wij nog over te spreken komen. Denk alleen maar aan de organisatorische problemen die er zijn. Hoe denkt de minister een en ander in te vullen? Is het juist wat mij bereikt aan signalen, namelijk dat juist de afdelingen waar het gaat om het arbeidsmarktbeleid voor minderheden, vrouwen en schoolverlaters, een veel grotere taakreductie voorgeschoteld krijgen dan aanvankelijk de bedoeling was? Hoe verhoudt zich dit dan, als hiervan sprake is, tot intensivering van beleid voor juist deze groepen, waar zo vaak op gewezen wordt? Juist die groepen moeten meer ondersteuning krijgen. Naar verluidt, gaat de minister daar sterker op bezuinigen.

Ik wil nog een vraag stellen over de positie van de 600 WSW-ers die op de niet-formatieve arbeidsplaatsen zitten. De minister wil 300 van hen herplaatsen. Hoe denkt hij dat in te vullen? Bij dit punt vraag ik ook aandacht voor de 10%-regeling herintredende vrouwen. Wij zien dat bij een aantal arbeidsbureaus dat percentage wel is gehaald. Het resultaat is echter veelal afhankelijk van de aanwezigheid van en de samenwerking met vrouwengroepen en vrouwenwerkwinkels. De samenwerking van de gewestelijke arbeidsbureaus met deze vrouwenorganisaties zou verbeterd kunnen worden, bij voorbeeld door deze een eigen plek te geven in het arbeidsvoorzieningsbeleid. Vooral moet echter voorkomen worden dat deze goede regeling ondergesneeuwd wordt door nieuw beleid. De positie van de herintredende vrouwen op de arbeidsmarkt vraagt bijzondere aandacht. Dat moet goed zichtbaar zijn en blijven.

Ik maak nog een opmerking over de EAJ-projecten die nu in de WJW-regeling zitten. Er is 9,3 miljoen voor kinderopvangprojecten opgenomen in de begroting. Het bevreemdt ons echter dat er een aantal projecten wordt uitgesloten. Ik denk aan het project in Amersfoort. Ik denk aan het administratief ondersteuningsproject in Amsterdam. Ik denk ook aan het project in Wijchen. Ten aanzien van de eerste twee wil ik de minister voorstellen om daar toch weer de nodige middelen voor beschikbaar te stellen. Ten aanzien van het derde project merk ik op dat dit niet in één klap afgebouwd kan worden. Daar mag in het verleden wel iets te veel naar toe gestroomd zijn, maar je kunt niet van

de ene op de andere dag zeggen dat het project niets meer krijgt. Dan is de overgang veel te groot. Er moet dus een afbouwregeling gevonden worden voor dat project.

Ik kom op de flexibele arbeidsrelaties. Over de omvang zijn geen concrete gegevens bekend. Schattingen gaan uit naar 1,5 miljoen. De minister beoordeelt de flexibele arbeidsrelaties positief, maar hij heeft wel bedenkingen tegen de nul-urencontracten en de afroepcontracten. Zo heeft hij onlangs gezegd dat de arbeidsbureaus niet mogen bemiddelen bij de nul-urencontracten. Wij onderschrijven die bedenkingen van de minister. Wij stellen echter ook vast dat die contracten meestal buiten de arbeidsbureaus omgaan. Ik wil de minister dan ook voorstellen om stappen te ondernemen om in ieder geval de nul-urencontracten te verbieden. Het zou ook overwogen kunnen worden om de afroepcontracten te koppelen aan een minimum aantal uren. Ik wil de minister dan ook uitnodigen om verder aan te geven hoe hij met de flexibele arbeidsrelaties wil omgaan en hoe hij denkt de arbeidsvoorwaarden en de rechtspositie van de mensen die daarvoor aangewezen zijn, te gaan verbeteren.

De heer Nijhuis (VVD): De heer Spieker sprak over een minimum aantal uren. Kan hij aangeven welk aantal uren hij in zijn hoofd heeft zitten?

De heer Spieker (PvdA): Ik denk aan een aantal tussen de twaalf en de vijftien.

De heer Nijhuis (VVD): Met andere woorden, bij voorbeeld mijn vrouw die één dag in de week zou willen werken, mag dat volgens u dus niet meer doen. Dat zal zij leuk vinden.

De heer Spieker (PvdA): Zij misschien niet, maar een aantal anderen wellicht wel!

De heer Nijhuis (VVD): Al die vriendinnen hebben hetzelfde probleem.

De heer Spieker (PvdA): Maar goed, het gaat mij erom dat wij van de huidige situatie moeten afkomen. De nul-urencontracten zijn gewoon funest. Ook de afroepcontracten zijn een bron van ergernis voor heel veel mensen. Zij tasten de rechtspositie

van tal van mensen aan. Daar moet verbetering in aangebracht worden. Er valt best over te praten op welke manier dat het beste kan worden geregeld, als het maar goed wordt gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Waar mijn fractie ook grote zorgen over heeft, is het toenemend gebruik van tijdelijke arbeidskrachten in bepaalde sectoren. Ik zal, vanwege de tijd, één voorbeeld noemen. In de sierteelt — dat zal de minister wel bekend zijn — zien wij dat er heel veel gebruik wordt gemaakt van tijdelijke arbeidskrachten. Er komen zelfs op grote schaal mensen uit Polen naar dit land om hier tijdelijk te werk gesteld te worden. Die omvang neemt almaar toe. Wij erkennen dat er gigantische problemen zijn als het gaat om het vervullen van de arbeidsplaatsen. Wij kunnen echter niet toestaan dat er op grote schaal gebruik wordt gemaakt van tijdelijke arbeidskrachten die onder heel slechte omstandigheden moeten werken.

Ik wil nog een opmerking maken over de bestandsvervuiling van de werkloosheidsregistratie. Daarover is veel te doen geweest. De indruk is gewekt dat er veel minder werklozen zijn, dan de cijfers nu aangeven. Het zijn vooral de werkgeversorganisaties die dat verwoorden. Niet ontkend kan worden dat de bestanden een zuivere weergave moeten geven. Mijn fractie twijfelt er echter aan dat er sprake zou zijn van een geringer aantal werklozen. Wij veronderstellen dat het er meer zullen zijn. De effecten van de stelselherziening zullen een forse toename van het aantal geregistreerde werklozen laten zien. Het ophogen van de inschrijvingsplicht van 57,5 naar 60 jaar zal ook effect hebben. Maar daarnaast zullen wij ook de werkzoekenden die nog niet geregistreerd zijn in kaart moeten brengen. Kan de minister al een cijfermatig inzicht geven in de effecten van een en ander? Belangrijk is ook dat er sprake blijft van goede inzichten in de omvang van de werkloosheid. Volgens mijn fractie — ik meen dat de minister zelf al eens iets in die richting had gesuggereerd — valt te overwegen, een werkloosheidsmeting door het Centraal bureau voor de statistiek te doen uitvoeren, in de vorm van een maandelijks of tweemaandelijks mini-arbeidskrachtentelling. Ik hoor daarover graag de mening van de minister.

Ik wil nog aandacht vragen voor

een paar projecten. Ten eerste het project voorrang voor jongeren. Verleden jaar is, zowel in een mondeling overleg, als in de plenaire vergadering gesproken over voortzetting van dat project. Ondanks verzet van de zijde van de regering, die geen middelen beschikbaar stelde, heeft de Kamer bij een amendement van de heer Weijers 10 mln. beschikbaar gesteld. Dit punt is ook bij de behandeling van de begroting voor WVC aan de orde geweest. Het programma voldoet aan de verwachting en voorziet in een grote behoefte. De regering wil het project nu opnieuw doen beëindigen. Daar zijn wij tegen. Het gaat om een groep jongeren die moeilijk bereikbaar zijn en die juist via deze projecten weer toegang vinden tot scholingsprojecten. Derhalve vindt mijn fractie het verstandig, dit project voort te zetten. Daarom heb ik op dit punt een amendement ingediend, dat de Kamer spoedig zal bereiken.

Het tweede project is het project werk en welzijn. Dat dient naar onze mening voortgezet te worden. Ook hier is sprake van een goedlopend project, dat aan zijn doelstelling beantwoordt. Daarover zijn ook geen verschillen van mening in de Kamer. Het gaat ook hier om langdurige werklozen en dan vooral werklozen in de lagere functie- en opleidingscategorieën. Zo lang we nog geen goed antwoord hebben op dat vraagstuk, geven wij er de voorkeur aan dergelijke projecten voort te zetten. Ook hierover zal ik een amendement indienen.

Er was voor werkgelegenheidsprojecten voor woonwagengewoners f 300.000 beschikbaar gesteld. Dat bedrag konden wij terugvinden in het actieprogramma minderheden 1986. Voor 1987 tasten wij volledig in het duister. Het bedrag kunnen wij niet vinden. Indien er geen geld beschikbaar wordt gesteld, is het einde van de projecten die nu zijn gestart, snel in zicht. Dat vinden wij niet acceptabel. Ook op dat punt zullen wij een amendement indienen.

De afgelopen dagen is er veel voorlichting gegeven over de sociale zekerheid. Mijn grootvader heeft zijn kleinkinderen groepen om hem eens duidelijk te maken of een van die poppetjes ook betrekking op hen had. Er is veel verwarring over ontstaan. Er is één heel goede voorlichtingskrant, die in de Randstad verschijnt, namelijk MUG, maandblad voor uitkeringsgerechtig-

den, die goed informatie geeft. Naar onze opvatting verdient het aanbeveling om dat maandblad te steunen. Het vraagt om ongeveer zes ton, opdat het landelijk uitgebracht kan worden.

Mevrouw Doelman-Pel (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik mag eerst namens het CDA de heer Van Gelder van harte gelukwensen met zijn maidenspeech. Hij is mij een slag voor: ik moet mijn maidenspeech nog houden.

De behandeling van de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid biedt bij uitstek de gelegenheid kanttekeningen te plaatsen bij de actuele ontwikkelingen in de verzorgingsmaatschappij. Het beleidsterrein van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is daar immers zeer nauw mee verbonden. Daarmee wil ik dan ook graag mijn speech beginnen. Vervolgens wil ik enkele kanttekeningen plaatsen bij de hedendaagse problematiek rondom arbeid, het jeugdwerkgarantieplan, de inkomensontwikkeling en de sociale zekerheid. Mijn collega Wolters zal vervolgens ingaan op ontwikkelingen binnen het sociaal-economisch beleid en het overige arbeidsvoorzieningsbeleid.

Op weg van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij, zo zou ik, sprekende in CDA-woorden, de ontwikkelingen willen typeren waarvoor het tweede kabinet-Lubbers zich geplaatst ziet. Natuurlijk staat de werkloosheid centraal in het beleid, maar die doelstelling dient gerealiseerd te worden temidden van een snel veranderende maatschappij. Niet alleen in economische zin tekenen zich veranderingen af, maar evenzeer in sociaal-culturele en politiek-bestuurlijke zin. De veelheid van deze gelijktijdige veranderingen maken de weg waarlangs wij moeten gaan minder gemakkelijk. Bovendien moeten wij met alle veranderingen rekening houden. Een eenzijdig accent op economische verschuivingen zal ontaarden in een kille economistische politiek. Een fixatie op sociaal-culturele veranderingen zal leiden tot een vervreemding van de economische realiteit en een te dominante aandacht voor bestuurlijk-politieke ontwikkelingen leidt tot een technocratisch bestuur dat wegglijdt langs de werkelijkheid van het alledaagse leven, weg van mensen.

Het gaat erom deze ontwikkelingen in samenhang te benaderen en het beleid er continu op af te stemmen. Een beleid dat de hoogste prioriteit toekent aan de bestrijding van de werkloosheid kan niet eenmalig op de rails gezet worden; het is een continu proces van heroverwegen.

Ik wil de economische, sociaal-culturele en politiek-bestuurlijke ontwikkeling heel summier uitwerken. Wat zijn in grote lijnen de veranderingen? Door technologische ontwikkelingen verschuift de werkgelegenheid in Nederland van industrie naar commerciële dienstverlening. Daarop moeten wij voorbereid zijn en daarop moeten wij inspelen. Wat betekent dat voor opleiding en scholing?

In de samenleving voltrekt zich naast de individualisering en gelijkberechting een discussie rond de zorg voor elkaar, de maatschappelijke verbondenheid, met daaraan vast een discussie rond het normbesef.

Naast deze economische en sociaal-culturele veranderingen is er een verandering op bestuurlijk vlak, een nieuwe gedachtenbepaling over taak en grenzen van de overheid. Er valt een kritische houding tegenover de dienstverlening van de overheid waar te nemen, geen kwantiteit, geen hoeveelheid regels, maar kwaliteit.

Ik wil nu op enkele onderwerpen wat dieper ingaan. In het rapport "Enige aspecten van arbeid in de toekomst" van het Sociaal en Cultureel Planbureau kunnen wij lezen dat arbeid nog altijd een belangrijke plaats inneemt in het bestaan van mensen. Zinnige arbeid, arbeid die nuttig is voor de samenleving als geheel, is naar onze mening niet alleen betaalde arbeid. Onbetaalde arbeid en arbeid verricht tegen een geringe onkostenvergoeding achten wij van even groot belang. De fractie van het CDA is van mening dat wanneer gesproken wordt over het begrip arbeid de mens centraal dient te blijven staan. Hoe technisch knap wij ook zijn en hoeveel taken ons door de komst van de computer ook zijn ontnomen, de mens blijft in de organisatie de spil waar alles om draait. Het CDA hecht er groot belang aan dat mensen niet alleen materieel, in salaris, maar ook immaterieel, — ik denk hierbij aan het welzijnsaspect van arbeid — bevrediging vinden in hun werk. Het is daarom wenselijk dat mensen zich betrokken voelen bij het gebeuren in

en rond de onderneming. Daarvoor is het noodzakelijk dat mensen mee kunnen en mee mogen denken, c.q. mee mogen beslissen over hun directe werk en hun werkomgeving. Op deze wijze kunnen mensen ook daadwerkelijk verantwoordelijkheid dragen.

De fractie van het CDA wil graag nader geïnformeerd worden over de voortgang van het wetsvoorstel inzake het vakbondswerk in de onderneming. De minister informeert ons enkele jaren geleden dat hij na twee jaar, op basis van een DCA-onderzoek, een standpunt zou innemen. Die tijd is al verstreken. Mijn fractie bepleit een snelle afronding van het onderzoek en een spoedig daarop volgend standpunt van de minister. De fractie zal te zijner tijd een standpunt daaromtrent innemen. Zij tekent thans al aan, dat daarbij rekening moet worden gehouden met het feit dat lang niet alle werknemers onder een CAO vallen, waardoor een oplossing langs die weg niet geheel afdekkend kan zijn. Wij zullen hierop te zijner tijd terugkomen.

Hiervoor sprak ik al over de gevolgen van de komst van de computer. Door het gebruik hiervan en van andere technologische uitvindingen is er veel zwaar en vuil werk verdwenen. Er zijn echter nog genoeg andere omstandigheden, die gezondheid en veiligheid van mensen kunnen bedreigen. Wij zijn er daarom over verheugd dat er weer een stap is gezet in het kader van de arbeidsomstandigheden. Ik spreek over de invoering van de tweede fase van de ARBO-wet, waarbij duidelijk wordt gesteld dat er niet alleen vanuit bedrijfskundig oogpunt optimaal moet worden gewerkt maar ook op grond van veiligheidsaspecten. De bedrijfsgeneeskundige zorg is in de loop van de jaren een geaccepteerd en geïntegreerd onderdeel geworden. De veiligheidsaspecten moeten dat nog worden. Zij zullen ons inziens een gelijkwaardige positie moeten innemen, evenals de BGD's.

Gelet op de bijzondere positie en complexe problematiek — zo staat het vermeld in de memorie van toelichting — is er tot op heden nog niet overgegaan tot invoering van de ARBO-wet bij onderwijs en gevangeniswezen. Dat verbaast ons. Als wij denken aan de universiteiten, waar veel mensen in laboratoria werken, studeren en daarbij bloot staan aan allerlei chemische stoffen, is er in

feite geen verschil met het bedrijfsleven. Een onderzoek, opgezet door PCO, heeft onveiligheid op technische scholen aangegeven. Hetzelfde zou gezegd kunnen worden over de gevangenissen. Ik verzoek de minister, te bevorderen dat de ARBO-wet ook op de hierboven genoemde terreinen in werking kan treden. Vooral verzoek ik hem, deze problematiek onder de aandacht te brengen van zijn collega van Onderwijs. Voorts wil ik de minister vragen, wanneer naar zijn visie de laatste fase van de ARBO-wet in werking kan treden. Ik stel deze vraag omdat ik heb begrepen dat de tweede fase pas later zal ingaan dan oorspronkelijk werd gepland.

Aan de vakbeweging is een bedrag ter beschikking gesteld door de ministeries van Sociale Zaken en van Economische Zaken om de leden op te leiden voor het beoordelen van technologische ontwikkelingen. Mijn fractie wil graag weten waar dit op de begroting is opgenomen en hoe groot het bedrag is. Ons heeft de mededeling bereikt dat het bedrag in huidige omvang moeilijk valt te verdelen. Is een enigszins veruimende verschuiving mogelijk? Is de minister van plan, concrete stappen te ondernemen ten aanzien van de positieverbetering voor oudere ongetrouwde vrouwen? Ook verkrijgen wij graag een antwoord op de vraag, wat de minister tot op heden heeft gedaan met het SER-advies van december 1982 inzake oudere ongetrouwde werkenden.

Tijdens de kabinetsformatie zond de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zijn politieke testament naar de informateur. De problematiek van de "twee petten" werd daarbij ondervangen door ondertekening door de staatssecretaris. In dit testament werd er gesproken over het jeugdwerkgarantieplan. Daarbij staat centraal de werkgarantie voor jongere werklozen. Aan werklozen tot 21 jaar, die langer dan een halfjaar werkloos zijn, worden boventallige banen aangeboden. Hierdoor kunnen zij de nodige werkervaring opdoen en tevens worden bijgeschoold. Uit het politieke testament van de minister blijkt dat dit plan een belangrijke bijdrage kan leveren aan de bestrijding van de jeugdwerkloosheid. Vooral op grond van dit argument is het plan door CDA en VVD opgenomen in het regeerakkoord.

De fractie van het CDA onder-

schrijft met nadruk de noodzaak en de wenselijkheid van een structurele oplossing van de jeugdwerkloosheid. Te veel jongeren, vaak met gebrekkige en onvoltooide opleidingen, staan aan de kant. Voor deze groep bestaat het gevaar van zeer langdurige werkloosheid. Dit gevaar is niet alleen aanwezig vanwege de beperkte opleiding maar ook vanwege het feit dat in komende jaren het arbeidsaanbod van jongeren groot zal blijven. Bekend is dat jonge "verse" schoolverlaters vaak voorgaan op schoolverlaters die al enige tijd werkloos zijn. Regelmatig wordt dan ook gesproken over de zogenaamde kansloze generatie. De CDA-fractie kan daar niet in berusten en staat dan ook positief ten opzichte van het Jeugdwerkgarantieplan. Graag verneem ik van de minister of in het Jeugdwerkgarantieplan ook (zeer) moeilijk lerende kinderen opgenomen kunnen worden. Acht de minister een verkorting van de wachttijd voor deze groep niet wenselijk en eventueel noodzakelijk?

In het regeerakkoord en de memorie van toelichting op de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid staat dat het plan de jeugdwerkloosheid kan doen verminderen met zeker 50.000. In de brief van de minister van 13 november jongstleden wordt gesproken over 35.000 plaatsen in 1990. De CDA-fractie wil graag vernemen hoe het getal 35.000 zich verhoudt met het getal 50.000. Betreft het een verlaging van de taakstelling met 15.000? Wat is daarvan de reden? Wat zijn daarvan de gevolgen voor de omvang van de werkloosheid in 1990?

De CDA-fractie is van mening dat het Jeugdwerkgarantieplan niet bij woorden alleen dient te blijven. Het moet door alle betrokken instanties daadwerkelijk worden opgepakt en nader uitgewerkt. In het verleden zijn reeds vele papieren werkloosheidsplannen tot ons gekomen, in stilte heengegaan en niet tot concrete uitwerking gekomen. Graag verneem ik van de minister op welke wijze dit voorkomen kan worden voor het Jeugdwerkgarantieplan. In de eerder genoemde brief van 13 november noemt de minister 1 juli 1987 als invoeringsdatum. Hoe reëel is deze datum?

De gemeenten zijn uiteindelijk verantwoordelijk voor de uitvoering van het Jeugdwerkgarantieplan. Omdat de GAB's hun reguliere taak

van registratie en bemiddeling reeds uitoefenen, is een goede afstemming van taken en verantwoordelijkheden tussen die van gemeenten en die van GAB's noodzakelijk. De CDA-fractie is van mening dat voorkomen moet worden dat de gemeenten het werk van de GAB's nog eens dunnetjes overdoen. Zij vraagt zich af of zich voor het Jeugdwerkgarantieplan extra kosten zullen voordoen. Is er meer personeel bij de gemeenten of de GAB's noodzakelijk? Met name vraagt het CDA zich af of er bij de GAB's geen personele/financiële knelpunten zullen gaan optreden, te meer als van hen een intensivering van de bemiddeling en een opschooning c.q. actualisering van het werklozenbestand wordt gevraagd. Graag horen wij hierop het antwoord van de minister.

De garantieplaatsen worden gecreëerd in de collectieve sector, met andere woorden bij de rijksoverheid, de provincies, de gemeenten en de gesubsidieerde en gepremieerde sector. De CDA-fractie hoopt dat de werkgeversorganisaties in de G en G-sector positief op het plan zullen inspelen. Wij zijn van mening dat ook in het jeugd- en welzijnswerk, bejaardenwerk en de gezondheidszorg in het algemeen werkloze jongeren een bijzondere nuttige functie kunnen vervullen.

Bij de uitwerking van het plan dienen verdringingseffecten voorkomen te worden. De minister spreekt daarom dan ook van boventallige arbeidsplaatsen. Reguliere arbeidsplaatsen mogen niet worden vervangen door garantieplaatsen. Graag verneem ik van de minister op welke wijze hij dit denkt te regelen. Tevens verneem ik graag welke effecten kunnen optreden voor het uitzendwezen.

Wij zijn het volledig eens met de visie van de minister dat het moet gaan om boventallige arbeidsplaatsen, maar tekenen daarbij tevens aan dat voorkomen moet worden dat een jeugdwerkgarantie-baan als een derderangs baantje wordt beschouwd. De CDA-fractie ziet veel gelijkenis tussen een stageplaats en een garantiebaan. In beide gevallen betreft het geen reguliere baan, maar een baan die primair bedoeld is om werkervaring op te doen en enige scholing te ondergaan. Voor jongeren heeft een stage- c.q. garantiebaan een zeer nuttige functie. Ook voor de bij het Jeugdwerkgarantieplan betrokken werkge-

vers kan een stagiaire c.q. werkloze jongere op een garantieplaats bijzonder nuttig zijn. Bezien vanuit deze invalshoek is het begrijpelijk, dat met een jeugdwerkgarantiebaan geen normaal salaris wordt genoten. Het door de minister genoemde argument van de noodzaak van aantrekkelijkheid van reguliere banen ten behoeve van doorstroming wordt door ons onderschreven. Ten aanzien van die doorstroming merk ik op, dat het merendeel van de jongeren op een garantieplaats zal doorstromen naar een reguliere baan in de marktsector. De mogelijkheden in de collectieve sector zijn vanwege de noodzakelijke afslanking en dereguleringsoperaties te beperkt. Verwacht de minister hier geen grote knelpunten? Op welke wijze denkt hij die op te lossen?

Voorts wil ik een kritische kanttekening plaatsen bij het scholingsaspect van het jeugdwerkgarantieplan, dat op heden naar de visie van de CDA-fractie onvoldoende is uitgewerkt. Juist omdat het jeugdwerkgarantieplan met name is gericht op jongeren met een gerichte opleiding en omdat in de toekomst arbeid meer kennisintensief zal zijn, acht de CDA-fractie het wenselijk dat in het Jeugdwerkgarantieplan meer aandacht wordt besteed aan het scholingsinstrument. Om die reden wil ik de minister verzoeken om bij de nadere uitwerking van het jeugdwerkgarantieplan meer rekening te houden met de basale noodzaak van scholing en dit ook financieel te honoreren.

In het kader van de sociale zekerheid is volgend jaar een nieuwe invulling te verwachten van artikel 36 WWV. Mijn fractie hecht eraan, dat dit daadwerkelijk wordt geconcretiseerd en liefst zo snel mogelijk. Werkgerichte projecten in deze sfeer, die nu reeds lopen, mogen daarvan niet de dupe worden. Het uitgangspunt van beleid is dat de recreatieve voorzieningen voor werklozen bij WVC en dat op arbeid gerichte activiteiten onder artikel 36 WWV thuishoren. Op zichzelf is dit een te onderschrijven gedachte. Er zijn echter projecten, die zich op de grens van het een en het ander bevinden, bij voorbeeld de projecten "voorrang voor jongeren". Het CDA ziet graag, dat deze door worden gefinancierd tot aan de nieuwe regelgeving. Is dat mogelijk?

Graag maak ik van deze gelegenheid gebruik om aandacht te vragen

voor de problemen waarvoor de weduwnaars staan. Dit is een erg belangrijk punt; nog vanmiddag ontvingen wij een petitie van hen. Over de invoering van het weduwnaarspensioen wordt al jarenlang gesproken en geadviseerd. Ik heb begrepen, dat dat al zo'n 20 jaar duurt. Graag verneem ik van de minister wanneer de vele woorden worden omgezet in daden. Hoe staat het ten aanzien van dit onderwerp met de gelijke behandeling? Worden wij vanuit de EG niet gedwongen hieraan iets te doen?

Er is ook een andere groep waarvoor wij de aandacht van de bewindslieden willen vragen. Wij kunnen ons namelijk niet aan de indruk onttrekken dat gezinnen, leefeenheden en partners met kinderen met één minimuminkomen het verhoudingsgewijs het moeilijkst hebben. Het SER-advies over het minimumloon wijst ook in die richting. Om die reden werd ervoor gepleit, te komen tot een gedifferentieerd minimumloon. Nu is het niet mijn bedoeling om te pleiten voor een gedifferentieerd minimumloon. Dat zou strijdig zijn met onze opvatting, dat er rust dient te zijn op het gebied van de sociale uitkeringen. Wel wil ik vragen of de minister bij het bepalen van een regeringsstandpunt over dit SER-advies nadrukkelijk wil stilstaan bij de problemen van relatief grote gezinnen met één minimuminkomen. Ik moet eerlijk bekennen, dat wij de oplossing nog niet voorhanden hebben. Maar wellicht vinden wij samen met de minister andere mogelijkheden dan die welke in het SER-advies worden genoemd.

Ter afsluiting van dit onderwerp zou ik graag van de minister een reactie willen horen op het artikel uit het Sociaal Maandblad Arbeid van oktober 1986, dat geschreven is door een aantal ambtenaren die bij het directoraat-generaal sociale zekerheid van het ministerie werkzaam zijn. Ik doel hierbij op het artikel dat betrekking heeft op de kostenberekening van de gelijke behandeling in de WWV. Uit dit artikel blijkt dat de kosten van een gelijke behandeling in het kader van de WWV oorspronkelijk te hoog geraamd waren. Zoals bekend zijn de kosten van deze behandeling met name gefinancierd uit de verkorting van de uitkeringsduur voor jongeren. Ik neem aan dat die bezuiniging 450 miljoen gulden heeft opgebracht.

Daar de kosten van de gelijke behandeling blijkens het artikel worden geraamd op 315 miljoen ga ik ervan uit dat de dekking te ruim is geweest. Graag verneem ik van de minister een reactie op deze cijfers.

Mijnheer de Voorzitter! De discussie over misbruik, oneigenlijk gebruik en fraudebestrijding is in dit huis in een zeer breed kader geplaatst. Er wordt niet alleen gesproken over misbruik en oneigenlijk gebruik in de sfeer van de sociale zekerheid, maar ook op het gebied van belastingen en subsidies. De CDA-fractie kent hoge prioriteit toe aan de fraudebestrijding. Mensen, die op een oneigenlijke wijze profiteren van bepaalde overheidsvoorzieningen dienen conform de adviezen uit het ISMO-rapport op adequate wijze te worden gesanctioneerd. Een sanctie is noodzakelijk om herhaling van oneigenlijk gebruik door dezelfde persoon te voorkomen. Het gaat hier om de speciale preventie. Duidelijke sanctionering heeft ook een algemeen preventieve werking. De buurman/buurvrouw van de fraudeur ziet dat het misbruik niet loont en zal zich daardoor minder snel op hetzelfde pad gaan begeven.

Dat aan de fraudebestrijding hoge prioriteit wordt toegekend, blijkt onder meer uit het feit dat in het regeerakkoord een taakstellingsbedrag van 2 miljard gulden is opgenomen. Fraudebestrijding in de sfeer van de sociale zekerheid dient de helft daarvan op te brengen. Ten aanzien van het sanctiebeleid merk ik op, dat het van groot belang is dat ten behoeve van de rechtszekerheid en rechtsgelijkheid de reactie van de overheid op geconstateerde fraude adequaat en zoveel mogelijk eenduidig is. De federatie van Nederlandse bedrijfsverenigingen heeft onlangs nieuwe sanctierichtlijnen geformuleerd, die na invoering van het nieuwe stelsel zullen worden toegepast. Graag verneem ik van de minister of deze nieuwe richtlijnen beduidend afwijken van de huidige regels. Tevens hoop ik dat daarbij kan worden aangegeven wat macro-economisch gezien de financiële consequenties zullen zijn. Niet alleen bedrijfsverenigingen, maar ook gemeenten hebben een belangrijke taak op het gebied van de sociale zekerheid en het daarbij te voeren sanctiebeleid. De fractie van het CDA constateert dat diverse gemeenten nog steeds op verschillende wijzen reageren op geconsta-

teerde fraude. Het is niet mijn bedoeling, de autonomie van gemeenten aan te tasten, maar toch vraag ik de minister of en zo ja op welke wijze kan worden bevorderd dat in de toekomst het gemeentelijk sanctiebeleid eensluidender van aard zal zijn. De CDA-fractie is van mening dat op gelijke gevallen zoveel mogelijk gelijk moet worden gerea-geerd. Het bevorderen van gelijke behandeling moet naar ons idee niet primair door middel van wetgeving plaatsvinden. Eerder zou kunnen worden gedacht aan goed overleg, bij voorbeeld binnen de VNG. Dit bevordert de rechtszekerheid en rechtsgelijkheid. Een toegepaste sanctie zal naar mijn mening ook beter te rechtvaardigen zijn. Welk beleid wordt overigens gevoerd ten aanzien van anonieme tips?

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De heer **Wolters** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid voor 1987 kent terecht de hoogste prioriteit toe aan het bevorderen en creëren van werkgelegenheid. In het regeerakkoord van het tweede kabinet-Lubbers wordt deze prioriteitstelling kwantitatief vertaald door te streven naar een vermindering van de werkloosheid met 200.000 personen. De vermindering van de werkloosheid met ruim 25% in één kabinetsperiode zal, afgezet tegen de te bescheiden economische groeiverwachting en het te verwachten additionele arbeidsaanbod een hele krachttoer vergen. De doelstelling van 25% minder werkloosheid is, gezien de arbeidsmarkt die steeds hogere kwaliteitseisen stelt, niet door de overheid alleen te realiseren. Daarbij is met name de inspanning van sociale partners essentieel, zeker nu er consensus over bestaat dat meer werkgelegenheid primair in de marktsector tot stand gebracht moet worden.

In het regeerakkoord van het tweede kabinet-Lubbers werd tegen de achtergrond van het gezamenlijk benaderen en oplossen van de sociaal-economische problematiek, in het bijzonder de werkloosheid, voorgesteld om te overleggen over een convenant tussen kabinet en sociale partners. Naar aanleiding van het overleg tussen het kabinet en de

Stichting van de Arbeid op 31 oktober jongstleden heeft de fractie van de Partij van de Arbeid op 13 november voorgesteld, een afzonderlijk debat te wijden aan de resultaten van het overleg met de stichting. Tegen die achtergrond wil ik in dit kader van de begrotingsbehandeling volstaan met een enkele kanttekening.

Zowel in de memorie van toelichting op de begroting als in het regeerakkoord wordt het convenant gezien als een middel om de doelstelling te realiseren dat de sociale partners meer te vertellen krijgen en nauw betrokken worden bij belangrijke onderdelen van het sociaal-economisch beleid. Het convenant zou dienstbaar moeten zijn aan het vorm geven aan de hoofdlijnen van het sociaal-economische beleid. Deze doelstelling staat ook na het overleg op 31 oktober voor de CDA-fractie nog recht overeind. De economische problemen zijn van dien aard dat ze zonder nauwe betrokkenheid van de sociale partners niet opgelost kunnen worden. Het ontbreken van een integraal akkoord tussen kabinet en stichting op 31 oktober is te betreuren, maar het is overkomelijk als de deelafspraken tussen kabinet en stichting worden opgepakt en nader in de werkgroepen worden uitgewerkt. De CDA-fractie betreurt het dat er in het overleg met de stichting geen consensus op hoofdlijnen is bereikt, omdat een gemeenschappelijke oproep tot loonmatiging een gunstige uitwerking op het economisch herstel zou hebben gehad. Daarnaast vindt de CDA-fractie het ontbreken van een integraal akkoord jammer, omdat het maatschappelijk draagvlak voor het te voeren beleid versterkt zou zijn. Wij doen dan ook een dringend beroep op de sociale partners om het pleidooi van de minister-president voor loonmatiging te volgen.

Loonmatiging is voor de CDA-fractie essentieel om ten minste twee redenen. Hierdoor wordt de positie van de bedrijven verder versterkt, waardoor meer werkgelegenheid gerealiseerd kan worden. Daarnaast kan er in 1987 ook een vorm van paralleliteit blijven bestaan tussen de inkomens in de marktsector en die in de collectieve sector. Voor de overheidssector is 1987 in financieel opzicht een rampjaar. Wij willen de prioriteit van werk boven inkomen nadrukkelijk handhaven. Tegen de

achtergrond hiervan pleit mijn fractie ervoor, door te gaan met het zoeken naar wegen om de additionele ruimte primair in te zetten voor doeleinden die een bijdrage leveren tot vermindering van de werkloosheid. Daarbij dient niet te star vastgehouden te worden aan uniformiteit van de instrumenten. Afhankelijk van de bedrijfssituatie kan er gedacht worden aan specifieke, flexibele vormen van arbeidsduurverkortung, deeltijdbanen, vormen van vervroegde uittreding en kwaliteitsbevorderende maatregelen zoals scholing en educatief verlof. Juist nu wij het studeer- en experimenteerstadium op het gebied van specifieke vormen van arbeidsduurverkortung met succes achter de rug schijnen te hebben — ik verwijs onder andere naar de studie die door het IVA te Tilburg is verricht — zou het te betreuren zijn als wij bezweken voor het alternatief van inkomsten boven werk. Gelet op de nog steeds onacceptabel hoge werkloosheid acht de CDA-fractie een dergelijke prioriteitsverlegging maatschappelijk ongewenst.

De heer **Nijhuis** (VVD): Ik beluister dat de CDA-vertegenwoordiger zegt dat er allerlei flexibele vormen van herverdeling van arbeid moeten plaatsvinden. Ik deel die mening, het staat ook in het regeerakkoord. Is hij het met mij eens, dat dit ook voor de overheid moet gelden?

De heer **Wolters** (CDA): Ik denk dat de zaak per sector bekeken moet worden, en de overheid is dan een van de sectoren. Het gaat om de mogelijkheden per sector, en de heer Nijhuis weet ook dat de overheid wat dat betreft tot de zeer moeilijke sectoren behoort. Ik sprak al van het rampjaar 1987.

De heer **Nijhuis** (VVD): Dan concludeer ik dat ook de CDA-fractie vindt dat er bij de overheid sprake moet zijn van flexibiliteit bij de herverdeling van arbeid en dat het dus niet, zoals zo vaak in de publiciteit wordt gebracht, uitsluitend om arbeidstijdverkortung zou kunnen gaan.

De heer **Wolters** (CDA): Voorzitter, het gaat om het doel: meer mensen aan werk helpen. Daarvoor moeten wij ons inzetten, met inachtneming van de mogelijkheden die er in een

bedrijfstak of bij de overheid bestaan. Dat is ons uitgangspunt.

Daarom is het ook van het grootste belang dat de werkafspraken, zoals gemaakt in het overleg met de Stichting van de Arbeid d.d. 31 oktober 1986, met veel verve worden uitgewerkt. Het kabinet moet er veel aan gelegen zijn, dat de volgende werkafspraken met de Stichting van de Arbeid worden nagekomen: het periodiek bezien, of de gestelde doelstelling van de werkloosheidsontwikkeling wordt gehaald en zo nodig daar door middel van het beleid nader op inspelen, het in een tripartiete werkgroep uitwerken van het jeugdwerkgarantieplan, het instellen van een werkgroep arbeidsmarktpositie van minderheden, het instellen van een werkgroep bij de Stichting van de Arbeid, gericht op het opheffen van belemmeringen omtrent deeltijdarbeid en het instellen van een tripartiete werkgroep, gericht op het intensiveren van scholing door middel van benutting van de onderwijsinfrastructuur. Het kabinet kan daarbij een belangrijke voorwaardenscheppende rol vervullen; en de in het regeerakkoord afgesproken jaarlijkse transactieruimte van 500 miljoen voor het aanvullend beleid dient hierbij een belangrijke rol te spelen. Daar het een primaire verantwoordelijkheid van het kabinet betreft, stelt mijn fractie het op prijs te vernemen wanneer kan worden overgegaan tot het benutten van de onderwijsinfrastructuur door de sociale partners.

Loonkostenmatiging blijft ook in de komende jaren naar de mening van mijn fractie een onmisbare schakel in het economisch herstelbeleid. Elke analyse van de crisis van de jaren '70 duidt er immers op dat de loonkostenstijging veel forser was dan de toename van de arbeidsproductiviteit. Met name ook het structureel toekennen van loonbestanddelen die eigenlijk slechts incidenteel verantwoord waren, heeft desastreuus gewerkt. Nu het "stichtingsoverleg" op 31 oktober jongstleden niet heeft geleid tot een centraal appél voor loonkostenmatiging, zal veel afhangen van wat er op decentraal niveau wordt bereikt. Loonkostenmatiging zal dus nadrukkelijker in de bedrijfstakken en in de bedrijven zelf tot stand moeten worden gebracht. Dat past overigens in een snel groeiende maatschappelijke behoefte om verantwoordelijkheden zo dicht

mogelijk bij de werkgevers en de werknemers zelf te leggen.

Graag verneemt de CDA-fractie van de minister op welke wijze hij een bijdrage zou kunnen leveren aan het bevorderen van een meer flexibele beloningsstructuur. Recentelijk zijn daarover interessante voorstellen gedaan. Zo werden door Jong management NCW en drs. Blankert, de nieuwe voorzitter van de FME, een aantal voorstellen ter zake gepresenteerd. Met name in het NCW-voorstel werd in dezen ook een taak aan de overheid toebedeeld. Daarbij dacht men met name aan een wijziging van de bedrijfsspaarregeling.

Bij de algemene politieke en financiële beschouwingen is door mijn fractie in dit verband ook concreet aandacht gevraagd voor winstdeling. Graag verneem ik hierop een reactie. Door het invoeren van flexibele looncomponenten kan naar de mening van mijn fractie worden voorkomen dat incidentele loonkostenprijkkels structureel worden gemaakt. Dat kan verstarring in het loongebouw voorkomen.

Over de toepassing van de WAGGS bereiken ons berichten die ons verontrusten. Kan de minister ons meedelen in welke sectoren er gesprekken gevoerd worden of zijn over het tot stand brengen van kostenbeheersingsregelingen, zoals bedoeld in artikel 2, derde lid, van de WAGGS? Wat zijn de problemen die het tot stand komen van zulke regelingen in de praktijk bemoeilijken? Is het voor de minister mogelijk, commentaar te geven op de aan hem gerichte brief van de Federatie bedrijfsverenigingen van 19 november jongstleden, waarvan deze Kamer een afschrift ontving?

De heer **Spieker** (PvdA): Kan de heer Wolters mij het volgende uitleggen? Op zichzelf stelt hij hier heel belangrijke onderdelen van het overleg in de stichting aan de orde. Hierbij denk ik aan zijn opmerkingen over het loongebouw. Hij weigert echter in te gaan op twee belangrijke punten die door de fractievoorzitter van het CDA zijn opgevoerd, namelijk stimulering van de werkgelegenheid en de arbeidsbemiddeling, waarop met name de extra inspanningen gericht moeten zijn. Waarom verzwijgt hij dat hier?

De heer **Wolters** (CDA): De heer Spieker is erg ongeduldig. Ik heb nog

meer dan de helft van mijn verhaal te gaan. Ik kom daar dus nog op.

De heer **Spieker** (PvdA): Ik ben een beetje in verwarring geraakt doordat u in het begin zei: daar komen wij in een later debat nog op terug. Als u dat nu doet, heb ik eventjes niets gezegd.

De heer **Wolters** (CDA): U hebt een aantal maanden moeten wachten, maar binnen een paar minuten kunt u op uw wenken bediend worden.

Voorzitter! De ontwikkeling van het werkloosheidsvraagstuk staat ook centraal in het arbeidsvoorzieningenbeleid. Tijdens de algemene politieke en financiële beschouwingen is uitgebreid gedebatteerd over de beschikbare middelen voor aanvullend arbeidsmarktbeleid in de komende kabinetperiode. U ziet, mijnheer Spieker, hoe snel het nu gaat. Verwarrend was in dat verband tabel 2.2.4. van de Miljoenennota 1987, pagina 23; die is vaak genoemd bij de algemene politieke beschouwingen. In dat tabelletje wordt op kasbasis een tijdpad geschetst voor beleidsintensiveringen uit het regeerakkoord. De CDA-fractie stelt vast, dat in het regeerakkoord een jaarlijkse transactieruimte van 500 miljoen is afgesproken voor aanvullend arbeidsvoorzieningenbeleid. Dat dit voor de CDA-fractie een hard punt is, is zaterdag jongstleden al weer door mijn fractievoorzitter in Utrecht verwoord. Na de fact-findingsbijeenkomst is voor de CDA-fractie komen vast te staan, dat de totale kasruimte voor aanvullend arbeidsvoorzieningenbeleid 1987 ten minste 500 miljoen is. Voor de komende jaren zullen wij de ontwikkelingen nauwgezet blijven volgen op basis van het gestelde in het regeerakkoord. En dat is met ingang van 1987 500 miljoen op transactiebasis.

Tijdens de fact-finding in commissieverband suggereerde de minister een medefinanciering door sociale partners, die wordt voorzien aan het einde van deze regeerperiode. Wij hebben hiervan kennis genomen, maar wij menen dat deze aankondiging en deze wijze van subsidiëren niet in de plaats kunnen komen van wat wij al in het regeerakkoord hebben afgesproken. Dat zal er dus bovenop moeten komen.

Over het arbeidsvoorzieningenbeleid wil ik nog een aantal losse opmerkingen maken. Ik hoor graag

een reactie van de minister op de vraag, wat de rol en de inzet van ARBVO zal zijn bij de experimenten in de bouwnijverheid, in Friesland en Zuid-Holland, die door de sociale partners zijn opgezet. Van de minister wil ik vernemen, wat na 1 januari 1987 gaat gebeuren met het praktijkprogramma buitenland. Is het project niet van te korte duur om een goede beoordeling te kunnen geven? Overweegt de minister bij voorbeeld geen tijdelijke verlenging van dit programma?

Mij is bekend dat in Helmond een arbeidsvoorzieningenproject voor minderheden — het gaat vooral om Vietnamezen — mede door een grote inzet van betrokkenen goede resultaten oplevert. Is het mogelijk dat dit project, gezien het hoge rendement, wordt voortgezet?

Nederland kent op dit moment ongeveer 700.000 geregistreerde werklozen. Sinds mei 1984, toen de werkloosheid op het hoogste niveau lag, is de werkloosheid gedaald met ongeveer 150.000 personen. Hieruit blijkt duidelijk, dat er sprake is van economisch herstel en dat de werkgelegenheid, vooral in de marktsector, is toegenomen. Uit de rapportage Arbeidsmarkt 1986 blijkt, dat de huidige groep van 700.000 werklozen geen constante groep is. Wat dat betreft zijn de bestanden van de GAB's te vergelijken met een duiventil. Toch zijn er naar de mening van mijn fractie bepaalde categorieën van werklozen die heel moeilijk uit de bestanden van de GAB's komen. Zij blijven, in verband met hun relatief zwakke positie op de arbeidsmarkt, gemiddeld langer in die duiventil. In de memorie van toelichting bij de begroting worden die groepen beschreven. Zo worden genoemd de langdurig werklozen, jongeren, vrouwen, minderheden en gehandicapten. Twee van deze groepen wil ik verder bespreken, namelijk de langdurig werklozen en de gehandicapten.

Ik wil dan beginnen met de langdurig werklozen. Uit de memorie van toelichting bij de begroting blijkt, dat er ongeveer 400.000 mensen langdurig werkloos zijn. Dat wil zeggen dat zij langer dan één jaar werkloos zijn. Van deze 400.000 zijn er 85.000 tussen de twee en drie jaar en 167.000 langer dan drie jaar werkloos. Terecht kent de minister deze groep een hoge prioriteit toe. Uit de memorie van toelichting en de rapportage Arbeidsmarkt 1986 blijkt,

dat voor deze groep het werkloosheidsprobleem vooral wordt veroorzaakt door een gebrekkige c.q. niet voltooide opleiding. Betrokkenen hebben in veel gevallen slechts basisonderwijs genoten. Om-, her- en bijscholing is voor hen dan ook van essentieel belang. Mijn fractie constateert, dat bij de diverse scholingsactiviteiten verschillende instrumenten en instanties zijn betrokken. Daardoor is het totaalbeeld van de verschillende activiteiten en de daarmee gemoeide middelen moeilijk te overzien. Is de minister van mening dat de huidige opzet voldoende effectief is? Zou bij een verdere regionale bundeling van activiteiten, met samenvoeging van de verschillende instrumenten, niet sneller en beter op de problemen kunnen worden ingespeeld? Niet alleen door middel van scholing — de aanbodzijde van de markt — maar ook door middel van subsidiëring — de vraagzijde van de markt — wordt de positie van de langdurig werkloze werknemer verbeterd. Blijkens de rapportage arbeidsmarkt '86 is de uitstroomkans voor werklozen en ook voor hen die langdurig werkloos zijn, groter geworden. In 1983 was deze uitstroomkans voor een persoon die tussen 1 en 2 jaar werkloos was, 35%. Nu, in 1986, wordt dit percentage geraamd op 50. Opvallend is dat de uitstroomkans voor jongere werklozen, van 15 tot 34 jaar, 1,3 maal zo groot is als voor de oudere werklozen, dus voor de categorie van 25 tot 54 jaar. De CDA-fractie hoopt dat de verschillende specifieke, op de groep langdurig werklozen gerichte subsidiemaatregelen door werkgevers daadwerkelijk worden opgepakt, opdat het verschijnsel langdurige werkloosheid substantieel zal kunnen afnemen. Ook nu vraag ik aan de minister, of de verschillende subsidiemaatregelen optimaal worden aangewend. Zijn de verschillende maatregelen voldoende bekend? Hierbij denk ik in het bijzonder aan de wat kleinere bedrijven. Graag verneem ik van de minister of het mogelijk is dat de inzichtelijkheid in en de samenhang tussen de verschillende maatregelen wordt verbeterd.

Bekend is dat veel mensen die thans gedeeltelijk arbeidsongeschikt zijn, een volledige WAO-uitkering ontvangen. Vergeleken met een werkloze werknemer zit de gedeeltelijke arbeidsongeschikte relatief gezien in een gunstiger uitkeringsssi-

tuatie. Echter, de 100% WAO-uitkering heeft ook een nadeel. De uitkering werkt in die zin stigmatiserend dat de gedeeltelijk arbeidsongeschikte door zich zelf en zijn directe omgeving als volledig arbeidsongeschikt wordt beschouwd. Naar de mening van de CDA-fractie gebeurt dat ten onrechte. Vooral vanwege de relatief gunstiger uitkeringssituatie en de stigmatiserende werking van de 100% uitkering is er bij de stelselherziening bepaald dat gedeeltelijk arbeidsongeschikten in de toekomst alleen voor het arbeidsongeschiktheidsdeel een WAO-uitkering zullen ontvangen. Daarnaast ontvangen zij een aanvullende WW-uitkering. De komende jaren zullen, als gevolg van de eliminatie van de werkloosheidscomponent uit de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen, veel gedeeltelijk arbeidsongeschikten zich manifesteren op de arbeidsmarkt. Graag verneem ik van de minister wat hiervan de invloed op de werkloosheidscijfers zal zijn. Ook in dezen geldt dat specifieke arbeidsvoorzieningsinstrumenten zijn opgezet om de reïntegratie van de gehandicapten op de arbeidsmarkt te verbeteren. Ik noem hierbij de WAGW, het opstapje in de WAO.

Ook de rechterlijke macht, in casu de Hoge Raad, heeft door middel van zijn arrest van 5 november 1985 een bijdrage geleverd aan de versterking van de positie van de gedeeltelijk arbeidsongeschikte. Naar aanleiding van dit arrest zijn de ontslagrichtlijnen van de GAB's aangepast. Graag verneem ik van de minister wat het effect is van de aanpassing van de ontslagrichtlijnen. Kan worden aangegeven hoeveel gedeeltelijk arbeidsongeschikten sinds november '85 door de werkgever een passende functie aangeboden is? Is de instroom in de WAO substantieel verminderd? Ten slotte merk ik hierbij op dat mijn fractie ook in de komende jaren aandacht zal blijven schenken aan het reïntegratieproces van de gedeeltelijk arbeidsongeschikten. Ook vandaag spreek ik de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan in zijn hoedanigheid als werkgever van zijn eigen departement. Hoe loopt het bij hem met de WAGW?

Met betrekking tot de gewestelijke arbeidsbureaus signaleer ik nog enkele punten, waarop ik graag een reactie ontvang. Uit een recent werkbezoek van een delegatie van de vaste kamercommissie voor Sociale

Zaken en Werkgelegenheid aan een aantal GAB's bleek dat de behoefte aan een grotere beleidsvrijheid bij de arbeidsbureaus gunstig kan bijdragen aan een doelgerichte aanpak. Er werd in dat verband voor gepleit, de vanuit de rijksoverheid toe te kennen middelen minder te specificeren, waardoor een stuk onderbesteding zou kunnen worden weggewerkt. De minister toonde zich tijdens de fact-finding ook voorstander van een grotere beleidsruimte voor arbeidsbureaus. De vraag is, op welke wijze hij hier bij het toekennen van middelen aan tegemoet kan komen.

Het tweede aandachtspunt betreft de systematiek van de jaarlijkse peildatum van de regionale werkloosheidscomponent en de op basis daarvan toe te kennen middelen voor arbeidsmarktbeleid. Het ministerie zou door middel van een brief van de Brabants-Zeeuwse Werkgeversvereniging hiervan op de hoogte zijn gesteld, en wel op 13 oktober jl. De vraag is, of het geen aanbeveling verdient, meer dan één jaarlijkse peildatum te nemen bij het berekenen van de zogenaamde regionale component. Op die manier kunnen schoksgewijze verhogingen en verlagingen in het ARBVO-budget worden tegengegaan. Voorts wenst mijn fractie nader ingelicht te worden over de uitvoering door de GAB's van aanbeveling 13 van het tripartiet overleg. Dat betreft de nieuwe registratie-indeling. Ten slotte heb ik graag een reactie van de minister op de motie-De Leeuw, ingediend tijdens de UCV over het midden- en kleinbedrijf. In die motie wordt meer aandacht van arbeidsbureaus gevraagd voor het midden- en kleinbedrijf. De fractie van het CDA neemt kennis van de passage in de memorie van toelichting van de begroting Sociale Zaken en Werkgelegenheid waarin gesteld wordt, dat in de loop van 1987 een wetsvoorstel bij de Kamer zal worden ingediend met betrekking tot de invoering van een tripartiete arbeidsvoorzieningsstructuur. Over de vormgeving van een dergelijke structuur zal onze fractie pas een standpunt bepalen nadat zij kennisgenomen heeft van het wetsvoorstel. Wij zijn echter enigszins bezorgd over wat verstaan moet worden onder "in de loop van 1987 wordt een wetsvoorstel ingediend". Indien hieronder verstaan moet worden 31 december 1987, lijkt invoering op 1 januari 1988 niet haalbaar. De fractie hecht

eraan, dat in dit debat door minister nadere informatie wordt verschaft over de vraag wanneer het wetsvoorstel bij de Kamer wordt ingediend. In dat kader wil mijn fractie ook graag geïnformeerd worden omtrent de procedure met betrekking tot het wetsvoorstel onbeloofde arbeid door uitkeringsgerechtigden. Geruime tijd geleden werd het voorlopig verslag door de vaste kamercommissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid vastgesteld. Mijn fractie is erg teleurgesteld over het tempo waarmee het departement met deze problematiek omgaat. Graag ontvangen wij binnen veertien dagen de memorie van antwoord bij het genoemde wetsvoorstel, opdat nog voor het kerstrees het eindverslag door de Kamer kan worden vastgesteld. Indien dan voor het departement voor het einde van het kerstrees de nota naar aanleiding van het eindverslag kan worden uitgewerkt, is direct na het kerstrees plenaire behandeling van dit slepende wetsvoorstel mogelijk.

Voorzitter! Met betrekking tot de fact-finding-bijeenkomst op 13 november hecht onze fractie eraan een aantal suggesties te doen voor de presentatie van de begrotingscijfers, waarmee bij het opstellen van de begroting voor 1988 mogelijk rekening gehouden kan worden. Mijn fractie kan zich vinden in een clustering van begrotingsartikelen. Wij hechten er echter aan, dat jaarlijks in de begrotingstoelichting wordt aangegeven waarom tot een wijziging in de begrotingsposten is gekomen. Wij zouden graag in de komende jaren uit de op Prinsjesdag in te dienen begrotingshoofdstukken kunnen afleiden, hoeveel middelen op kas- en transactiebasis beschikbaar zijn voor structureel en aanvullend arbeidsvoorzieningsbeleid. Dat betekent dat niet op basis van vele telefoontjes toelichtingen worden verkregen, maar dat juist uit de begroting blijkt hoe de vlag erbij hangt.

De fractie van het CDA zou graag zien, dat in de begroting in een nadere onderbouwing wordt aangegeven welke middelen voor decentraal en centraal beleid beschikbaar zijn. Uit de begrotingshoofdstukken moet duidelijk worden, welke maatregelen uit het centrale deel en welke maatregelen uit het decentrale deel gefinancierd worden. Voorts hecht mijn fractie eraan, zoals door mevrouw Kraaijeveld bij de fact

finding is bepleit, binnen de ARBVO-begrotingsartikelen de verschillende arbeidsmarktregelingen terug te vinden. Mijn fractie hecht er verder aan, dat in de memorie van toelichting bij de begroting een duidelijk overzicht wordt opgenomen van de op dat moment bestaande arbeidsmarktinstrumenten en subsidieregelingen. Terecht werd tijdens de fact finding-bijeenkomst door de directeur-generaal Kruse opgemerkt, dat de nodige flexibiliteit aangebracht moet worden in het instrumentarium omdat de arbeidsmarkt zich voortdurend wijzigt. Het moet echter mogelijk zijn een jaarlijks overzicht te presenteren van de in dat jaar beschikbare instrumenten met een toelichting op de wijzigingen ten aanzien van het voorafgaande jaar. *Mijn fractie vindt het belangrijk, dat in 1989 bij de presentatie van de begroting voor het eerst een accountantsverklaring kan worden afgegeven over het daaraan voorafgaande jaar.* Met betrekking tot het rapport van het organisatie- en adviesbureau Rijnconsult acht mijn fractie het wenselijk, dat in de begroting van volgend jaar uiteengezet wordt op welke wijze het financieel beheer op het departement verder verbeterd kan worden. Omdat er sprake is van financieel beheer, achten wij het primair een taak van de minister dit zelf intern op het departement op te lossen. Eventueel kan de Kamer daarop volgend jaar tijdens de begrotingsbehandeling terugkomen.

□

Mevrouw **Groenman** (D66): Voorzitter! Ik wil allereerst mevrouw Doelman feliciteren met haar eerste optreden in de Kamer. Ik verheug mij in zekere zin al op de antwoorden van met name de staatssecretaris, die nogal eens wat namen door elkaar haspelt. Hij heeft nu te maken met mevrouw Doelman en mevrouw Groenman. Dat moet heel verwarrend worden...

Staatssecretaris **De Graaf**: Ik dank u voor de waarschuwing vooraf!

Mevrouw **Groenman** (D66): Maar nu wordt het misschien freudiaans en doet u het voortdurend! Dat weet je maar nooit.

Voorzitter! Wij praten hier vandaag met de regering, maar soms denk ik dat de sociale partners achter de

tafel zouden moeten zitten. De laatste jaren is immers de rol van de sociale partners sterk opgewaardeerd, in tegenstelling tot de jaren zeventig. Het is de vraag of de slinger nu niet te veel is doorgeslagen richting sociale partners.

Ik noem enkele voorbeelden. De Wet arbeid gehandicapte werknemers beoogt arbeidsongeschikten weer, voor zover mogelijk, in het arbeidsproces in te schakelen op straffe van een verplichte quotering na drie jaar. De FME protesteert nu al tegen een dergelijke sanctie. Voor herintredende vrouwen wordt ook veel van de sociale partners verwacht. Hetzelfde geldt voor de invulling van het ouderschapsverlof, de kinderopvang, de arbeidsvoorziening, het werken met behoud van uitkering met de toetsingscommissies, het regelen van de pensioenbreuk, de werknemersverzekeringen en uiteraard de arbeidsduurverkorting.

Bij al deze zaken dreigt het parlement de grip op de ontwikkelingen te verliezen. Ik bedoel daarmee niet dat wij het vertrouwen in de sociale partners maar weer moeten opgeven. D66 heeft hardnekkig gepleit voor de totstandkoming van een sociaal convenant. Het is dan ook niet de vraag of de sociale partners een belangrijke rol moeten spelen. Het is de vraag wat de inzet van regering en parlement nog kan en moet zijn.

Bij de voorbeelden die ik noemde, gaat het om de belangen van degenen die niet worden vertegenwoordigd door de sociale partners: gehandicapten, vrouwen, werklozen en — waar het de pensioenbreuk betreft — bejaarden. Sociale partners zullen in eerste instantie hun eigen directe belangen behartigen. Het behartigen van de belangen van degenen die zij niet direct vertegenwoordigen, kan daarmee strijdig zijn. Sociale partners zijn immers geen filantropen die doen wat de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid te moeilijk vindt!

Daarom moeten regering en parlement de verantwoordelijkheid nemen voor degenen die niet zijn vertegenwoordigd en dus geen vuist kunnen maken. Dat kan op verschillende manieren. Wetgeving is een middel dat een gepast gebruik verdient en staat dus niet bovenaan ons lijstje. Maar willen wij de sociale partners tot iets bewegen dat niet hun directe belang is, dan moeten wij

voor hen een duidelijk belang aanbrenge. Dat kan door te stimuleren met geld of andere faciliteiten dan wel door te sanctioneren met wetgeving of anderszins. Alleen wanneer regering en parlement ook een duidelijke verantwoordelijkheid nemen, is er sprake van een beleid dat in gezamenlijke verantwoordelijkheid met sociale partners wordt opgezet en uitgevoerd.

Aan die gezamenlijke verantwoordelijkheid schort het momenteel. Als ik zie hoe jammerlijk het overleg over het sociaal convenant mislukt is, is mijn conclusie dat de regering onvoldoende inzet heeft getoond. Mooie woorden, maar geen bereidheid om aan verlangens en wensen van de overlegpartners tegemoet te komen! Een beleid dat gestoeld is op een (neo)corporatistisch idee kan niet zonder gemeenschappelijke belangen. Alleen het kabinet kan voor die gemeenschappelijkheid zorgen. Nog onlangs hoorden wij dat het kabinet de premiedifferentiatie bij arbeidsduurverkorting verwerpt. Juist bij selectieve vormen van arbeidsduurverkorting, die nu de overcapaciteit is weggewerkt wel degelijk kan leiden tot nieuwe werkgelegenheid, was dit een goed instrument geweest ter stimulering en sanctionering van verdere arbeidsduurverkorting, in het belang van met name overtegenwoordigde groepen. Premiedifferentiatie kan wellicht worden meegenomen in het overleg in de Stichting van de Arbeid over de overheveling van de werknemersverzekeringen. Op die overheveling wil ik wat dieper ingaan.

De discussie speelt zich thans af in de Stichting van de Arbeid. Het kabinet wacht voorstellen van de sociale partners af en kan daarna de Kamer op de hoogte stellen. Ik vind, mede gelet op mijn eerder gemaakte opmerkingen, de rol van het parlement in dezen te mager. Het gaat bij de overheveling van de werknemersverzekeringen immers om een fundament in de Nederlandse rechtsorde, een fundament dat overigens mede is gebaseerd op internationale verdragen en Europese richtlijnen. De grenzen waarbinnen sociale partners verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de vormgeving, het bestuur en de uitvoering van de werknemersverzekeringen moeten mede door het parlement worden vastgesteld. Hetzelfde geldt voor de eventuele minimumvoorwaarden die

aan de werknemersverzekeringen gesteld moeten worden uit het oogpunt van inkomensverdeling en sociale rechtvaardigheid. Ook voor het financiële beheer dient een duidelijk kader te komen. Vragen naar het niveau waarop afspraken worden gemaakt — landelijk of bedrijfstaksgewijs — de positie van ongeorganiseerde werknemers, sanctie-instrumenten, eventuele discriminatieverboden en privacy-aspecten en de relatie tot een gewenste arbeidsmobiliteit dienen mede in het parlement besproken te worden.

Als de regering het met de fractie van D66 eens is dat een en ander niet uitsluitend een zaak is tussen regering en sociale partners, maar ook tijdig in het parlement aan de orde moet komen, dan zou een nota van uitgangspunten op haar plaats zijn. Ik heb aangegeven waarover zo'n nota ongeveer zou moeten gaan. Wil de regering zo spoedig mogelijk een dergelijke nota voorleggen? Dit laat overigens onverlet dat de discussie in de Stichting van de Arbeid gewoon voortgang kan vinden. Wij kunnen dan echter het resultaat daarvan te zijner tijd toetsen. Hoe moet ik overigens in het licht van de voorgenomen overheveling van de werknemersverzekering het plan van de minister zien om de werknemers van de bedrijfsverenigingen onder de werkingssfeer van de WAGS te brengen? Zijn beide niet met elkaar in strijd? Hoe beoordeelt de minister in dat kader de brief van de Stichting van de Arbeid van 11 november?

Mijnheer de Voorzitter! Het overleg met de sociale partners heeft weliswaar niet geleid tot een sociaal convenant, maar er zijn wel afspraken gemaakt over de werkloosheidsbestrijding. Ik wil kort ingaan op het jeugdwerkgarantieplan. Mijn fractie vindt de uitgangspunten van dat plan goed, evenals het idee dat in principe de RWW vervalt als daar werk voor in de plaats komt. Toch vrees ik dat het plan niet aan de verwachtingen zal voldoen. Het komt alleen tegemoet aan het gebrek aan werkervaring en arbeidsritme als één van de oorzaken van werkloosheid. Het punt van de scholing, een meer wezenlijke oorzaak van de jeugdwerkloosheid, wordt echter onderbelicht. Jongeren werken korte tijd op additionele arbeidsplaatsen, verschaft door gemeenten, waarbij overigens niet de plaatsen mogen worden gebruikt die door bezuinigin-

gen zijn weggefallen. Zullen de gemeenten daarin kunnen slagen? De doorstroming naar een normale baan is los daarvan echter bij de gemeenten niet echt te verwachten, aangezien gemeenten daar geen geld voor hebben. Jongeren zwerven dus van de ene naar de andere tijdelijke baan en zijn, als zij buiten de doelgroep vallen, nog even ver van huis. Zij zijn namelijk niet beter geschoold, terwijl er veel behoefte is aan mensen die bij voorbeeld met een computer kunnen omgaan.

Ik heb op het punt van het jeugdwerkgarantieplan een paar suggesties die de minister kan meenemen in het verdere overleg. Kan niet toch ook het bedrijfsleven worden ingeschakeld? Zal samenwerking met plaatselijk of regionaal bedrijfsleven niet juist zorg kunnen dragen voor de scholingscomponent, afgestemd op de behoefte aan lokale arbeidskrachten? Ik denk dan aan een gemeenschappelijke opleidingsactiviteit per sector of regio. Zal samenwerking met het bedrijfsleven niet juist de doorstroming bevorderen? Bij scholing moet het accent naar mijn idee liggen op de informatietechnologie. Mijn partij heeft dit voorjaar het zogenaamde BITS-plan uitgebracht dat ik graag in de aandacht aanbeveel. Voor inschakeling van het bedrijfsleven en een zwaarder accent op scholing zal meer geld nodig zijn. Wat vindt de minister in dit verband van de suggestie van het KNOV om allerlei werkgelegenheids- en scholingspotjes te integreren? Ik heb dit zelf al eens eerder bepleit. Een uitwerking van het jeugdwerkgarantieplan in de door D66 bedoelde zin bouwt voort op het bestaande leerlingwezen, waarvan het nut door niemand bestreden wordt. De verandering zit in de schaalvergroting van scholing in het algemeen en van scholing op het gebied van de informatietechnologie in het bijzonder. Wat vindt de minister van deze vragen en suggesties?

Ik wil nu kort ingaan op de arbeidsvoorziening, waarbij de sociale partners ook een belangrijke taak hebben. Wat ik niet begrijp is dat enerzijds een sterke prioriteit wordt gelegd bij het bestrijden van de werkloosheid, maar dat anderzijds op de werkgelegenheid bij arbeidsvoorzieningen zelf, de GAB's dus, bezuinigd wordt. Het Arbvo-apparaat luidt de noodklok. Men krijgt wel nieuwe taken toebedeeld, juist ook

ten behoeve van kansarme groepen, maar moet die met steeds minder mensen uitvoeren. Willen alle arbeidsmarktmaatregelen slagen, dan is een krachtig en gemotiveerd Arbvo-apparaat nodig. Is dat niet te meer noodzakelijk nu wij binnenkort naar een tripartisering van de arbeidsvoorzieningen toe moeten, iets wat mijn fractie in principe een goede zaak vindt? Financiële garanties voor het Arbvo-apparaat liefst, zoals de heer Kruse wil, op het niveau van 1983 zijn nodig, voordat het wetsvoorstel tripartisering naar de Kamer komt.

Er zou ook geld moeten komen voor Werk en Welzijn, dat allerwegen een goed project werd en wordt genoemd. In 1986 heeft dat project onbedoeld stilgelegen. Dat kan niet. Daarom heb ik het amendement van de heer Spieker ondertekend.

Mijnheer de Voorzitter! Het argument van de terugtrekkende overheid wordt ook gehanteerd in de notitie die op mijn verzoek is geschreven over het gebruiken van computers om burgers op het gebied van de sociale zekerheid vooraf inzicht te geven in de gevolgen van veranderingen in hun woon-, werk- of leefsituatie. Ik wil nu niet ingaan op de notitie, te meer daar ook de minister-president een notitie heeft toegezegd. Ik vind echter wel dat het niet aangaat om te spreken van een terugtrekkende overheid, als die overheid zelf het sociale zekerheidsstelsel zo ingewikkeld maakt dat de rechtsgevolgen van gedragsveranderingen voor burgers volstrekt onoverzichtelijk zijn geworden. Aan dat principiële punt had in ieder geval meer aandacht besteed moeten worden.

Overigens is er een lichtpuntje als de staatssecretaris in antwoord op vraag 92 schrijft dat hij op deelterreinen activiteiten wil ontplooiën. Mijn informatie is tot nu toe dat er veel meer mogelijk is, ook tegen geringere kosten dan de staatssecretaris denkt. Overleg tussen het Voorlichtingscentrum sociale verzekeringen, DIVOSA, de Federatie van instituten voor sociale raadslieden en wetenschappelijke instituten zou er op korte termijn toe kunnen leiden dat een door mij bedoeld gebruikersvriendelijk voorlichtingsproject op bijstandsniveau van de grond zou kunnen komen. Juist op dat inkomensniveau cumuleren de meeste regelingen. De sociale diensten hebben daarover al veel, ook

geautomatiseerde, informatie. Inschakeling van dergelijk informatie bij bijvoorbeeld het door WVC gesubsidieerde informatiseringsproject bij bibliotheken zou dan tot de mogelijkheden kunnen behoren. Vooruitlopende op een latere discussie, ook aan de hand van de notitie van de minister-president, zou een dergelijk overleg met betrekking tot informatie op bijstandsniveau wellicht reeds gestimuleerd kunnen worden.

Nu de UCV inzake emancipatie is uitgesteld, wil ik de minister reeds nu aanspreken op zijn verantwoordelijkheid op dat terrein, die zich niet of nog niet verhoudt tot een terugtrekkende overheid. Naar onze mening vergt het beleidsplan emancipatie van de minister een actievere opstelling, zeker op het gebied van arbeidstijdverkorting, maar ook op het punt van kinderopvang. De minister is er in korte tijd in geslaagd, veel verwarring te zaaien bij vrouwen.

Hoe staat het bij voorbeeld met de kinderopvang bij departementen? Wij hebben daarover een monderling overleg gevoerd en wij zouden voor gisteren een notitie daarover krijgen van de minister of van de minister van Binnenlandse Zaken.

Verwarring is bij vrouwen ook ontstaan door de voorgenomen besparing op de kosten van echtscheiding. Men kan daar niet op besparen zolang het beleidsplan emancipatie nog niet echt werkt. Dat is de omgekeerde wereld. Vrouwen de mogelijkheid geven, financieel onafhankelijk te zijn, is de eerste taak van deze minister. Ondertussen de positie van de nu gescheiden vrouwen verslechteren, gaat dan niet aan. Als er dan toch bespaard moet worden, is het zinvoller gescheiden vrouwen in staat te stellen, betaalde arbeid te verrichten. Vijf procent meer werkende gescheiden vrouwen in vier jaar doet het aantal bijstandsvrouwen met 20.000 tot 25.000 afnemen en dat levert 400 mln. op. Als het vrouwen steeds moeilijker gemaakt wordt om te werken en bovendien de kinderopvang niet wordt uitgebreid, is de regering kortzichtig bezig.

Bij de behandeling van de begroting van WVC heb ik een motie ingediend om in het kader van de beslissing over het rapport van de commissie-Oort te overwegen, de gelden die nu gemeoid zijn met de tegemoetkoming aan tweeverdieners met kinderen, te reserveren voor

kinderopvang. In afwachting van dat structurele geld zouden dan terugploegexperimenten gestart kunnen worden, waarvan kinderopvang en vrouwen met een uitkering kunnen profiteren. Wil de minister deze redenering inbrengen bij het kabinetsberaad over de commissie-Oort?

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop een aantal terreinen te hebben aangegeven waarop regering en parlement hun eigen verantwoordelijkheid kunnen invullen, naast die van de sociale partners.

De heer **Nijhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Vanaf 1977 was de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid bij de behandeling van zijn begroting vergezeld van twee staatssecretarissen, thans is dat er nog maar één. Bij de kabinetsformatie is namelijk besloten, het aantal staatssecretarissen te verminderen, met als gevolg dat er geen afzonderlijke staatssecretaris meer is voor het emancipatiebeleid. Dit betekent natuurlijk geenszins dat het emancipatiebeleid mag verslappen. Integendeel! De minister zal zich voor het emancipatiebeleid moeten inzetten en zich op eenzelfde wijze sterk moeten maken, als staatssecretaris Kappeyne van de Coppello deed. Daarnaast heeft mevrouw Kappeyne zich ingezet voor andere onderdelen van het beleid, zoals arbeidsvoorziening en het verbeteren van de arbeidsomstandigheden. Ook voor die inzet zijn wij haar buitengewoon erkentelijk.

Traditioneel bestaat de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid uit nog vier hoofdstukken, namelijk sociale zekerheid, arbeidsvoorziening, inkomensbeleid en werkgelegenheidsbeleid. Inmiddels is daar nog een hoofdstuk bijgekomen, namelijk de bevindingen van het nieuwe fenomeen, de zogeheten fact-finding, het feitenonderzoek. Voor dit alles is beduidend minder tijd beschikbaar dan in andere jaren. Afzonderlijke uitgebreide commissievergaderingen worden dit jaar niet gehouden. Maar de kwaliteit van het beleid en de beleidsinzet hangen natuurlijk geenszins af van de lengte van de parlementaire spreektijden.

De fact-finding van 13 november jongstleden leidt tot een aantal nogal sombere conclusies.

Ten eerste is uit alle rapporten en

verslagen van de interne accountantsdienst vanaf 1982, gebleken dat de financiële administratie en administratieve verantwoording bij de dienst arbeidsvoorziening volstrekt onder de maat is, waardoor een adequate controle niet mogelijk was, laat staan dat er een goedkeurende verklaring kon worden afgegeven. De conclusies in het recente rapport van het adviesbureau Rijnconsult zijn uitermate scherp en liegen er niet om. Een voor de hand liggende vraag aan de minister is dan ook: is er ook in de rest van het departement sprake van een administratief chaotische situatie? Zo ja, wat doet hij daar dan aan? Faalt de administratie, dan faalt immers ook het management.

Minister **De Koning**: Het is wel duidelijk merkbaar dat de heer Nijhuis de fact-finding niet heeft bijgewoond, want dan zou hij deze vraag niet hebben gesteld.

De heer **Nijhuis** (VVD): Ik heb alle stukken heel goed gelezen, zelfs twee keer.

Mijnheer de Voorzitter! Opvallend is overigens dat de Partij van de Arbeid, die altijd zeer forse kritiek heeft op het beleid van de minister, zich tijdens de fact-finding nogal tam opstelde. Is er sprake van selectieve verontwaardiging — ik verwijs naar de fact-finding inzake Economische Zaken — of van opportunisme? Ik kan er slechts naar gissen.

Mijn tweede conclusie is dat uit de rapportage blijkt dat er omtrent de ontoereikende administratie en de mistoestanden slechts signalen zijn gegeven van boven naar beneden, doch dat er geen terugkoppeling heeft plaatsgevonden. Dit is onbegrijpelijk. Kan de minister daar alsnog op ingaan? Heeft hij daar een verklaring voor?

Mijn derde conclusie is dat tijdens de fact-finding weer eens is gebleken hoezeer het gewone, zogenaamde structurele beleid en het aanvullende beleid door elkaar heen lopen. Zelfs voor degenen die redelijk ingewijd zijn is de begroting niet bijster helder, laat staan voor buitenstaanders. Dit is temeer het geval omdat kasbetaalingen en aangegane verplichtingen niet synchroon lopen. Ik kom daarop nog terug.

Mijn vierde conclusie is dat in de loop van het jaar fors geschoven pleegt te worden tussen begrotingsposten. Overschrijding en onderuit-

putting blijken pas veel later, achteraf bij de suppletore begrotingen. De heer Scheerder van het departement duidde dit aan als de formalisering van mutaties die zich in de loop van het jaar voorgedaan hebben. Op die manier wordt de Kamer achteraf gevraagd haar fiat te geven voor het doen van uitgaven die feitelijk reeds hebben plaatsgevonden. Staatsrechtelijk kan dat natuurlijk helemaal niet, want dan wordt de Kamer misbruikt als een automatische parafeester, als waren wij ambtenaren van SOZA, quod non. Als de minister en zijn ambtenaren dan pleiten voor meer clustering van begrotingsposten dan gaat het verdacht veel lijken op symptoombestrijding en versluiering. Meer flexibiliteit in de beleidsvoering, akkoord, maar dan wel in goed evenwicht met de democratische controle.

Mijn vijfde conclusie is dat over het jaar 1985 geen rapportering, geen verslaggeving door de interne accountantsdienst heeft plaatsgevonden. De minister had toen, ons inziens, moeten ingrijpen, zo nodig door de inschakeling van externe accountant. Een ondernemer — zoals de minister weet ben ik dat zelf geweest — moet jaarlijks zijn stukken tijdig deponeren bij de Kamer van Koophandel. Indien hij zou besluiten eens een jaartje over te slaan, dan komt de Economische Controledienst, die maakt proces verbaal op en vervolgens zal de ondernemer zich bij de economische politierechter moeten verantwoorden.

Het kabinet heeft het voornemen de verzelfstandiging, de tripartite structuur, van de dienst arbeidsvoorziening in de loop van 1988 te realiseren. De VVD vindt dat dit eerder moet. Uiterlijk 1 januari 1988 moet naar ons oordeel haalbaar kunnen zijn. Toen ik tijdens de UCV van november van het vorig jaar beweerde dat het werkelijke werkloosheidscijfer tenminste zo'n 70 000, dat wil zeggen zo'n 10% lager ligt dan het officiële cijfer heeft de minister mij nogal nadrukkelijk bestreden. Niet lang daarna sprak de minister-president echter over zelfs meer dan 100 000. In de kring van directeuren van de gewestelijke arbeidsbureaus worden de volgende cijfers genoemd: 15% van het bestand is feitelijk aan de slag bij uitzendbureaus, 10% heeft weer werk gevonden, maar heeft zich nog niet laten uitschrijven en 10% wordt als ongrijpbaar gekwalificeerd en is

niet beschikbaar voor bemiddeling wegens vakantie en andere oorzaken. Conclusie: het werkloosheidscijfer is 25% te hoog en 10% is dubieus. Het begint er verdacht veel op te lijken dat het werkelijke werkloosheidscijfer zo ongeveer het best bewaarde geheim van Nederland is. De VVD is er daarom verheugd over dat de minister nu eindelijk ernst gaat maken met de aanpak van de bestandsvervuiling. Effectief beleid is slechts mogelijk bij een goede en juiste informatie.

De heer **Spieker** (PvdA): Ik heb ook het een en ander gezegd over bestandsvervuiling. Waarop baseert de heer Nijhuis zijn bewering dat de werkloosheid ook inderdaad veel lager is dan de geregistreerde gegevens aangeven? Houdt hij geen rekening met een aantal factoren die ik zojuist heb genoemd? Zijn dat geen werklozen?

De heer **Nijhuis** (VVD): Het verhaal van de heer Spieker komt na de invoering van een aantal zaken in verband met de stelselwijziging aan de orde. Nu gaat het om de vraag of het cijfer dat op dit moment iedere maand wordt verstrekt correct is. Het antwoord daarop is neen. Ik heb ongeveer anderhalf jaar geleden schriftelijke vragen aan de minister gesteld over de uitspraak van een directeur van een gewestelijk arbeidsbureau in de regio Doetinchem dat er sprake was van een verschil van zo'n 50%. De minister ging toen uit van een bestandsvervuiling van ongeveer 5%, dat waren dan de mensen die zich te laat lieten uitschrijven. Vervolgens heb ik opnieuw vragen gesteld en daarbij wat doorgevraagd. Toen kwam toch de conclusie uit de bus dat het ging om een verschil van 40 000 mensen. In die UCV heb ik heel voorzichtig het aantal mensen dat werkt bij een uitzendbureau geschat op 30 000 en daarmee kwam ik op 70 000, zo'n 10%. Het verhaal ging nog verder. Ook de minister-president heeft enkele uitlatingen gedaan. Dat deed hij natuurlijk niet zo maar, want hij had inmiddels enkele resultaten van een steekproef gezien. Ik heb nu aangegeven wat de directeuren van de arbeidsbureaus zelf beweren. Ik heb gesproken over een gemiddeld gegeven. Met andere woorden: mijn conclusie is steekhoudend. Op grond van de gegevens van de directeuren kan worden gesteld dat het aantal er

ongeveer 25% naast zit; 10% is in dit verband dubieus.

De heer **Spieker** (PvdA): Dat zijn veronderstellingen.

De heer **Nijhuis** (VVD): Maar dan wél van mensen, die ermee te maken hebben en die zelf het bestand beheren.

De heer **Spieker** (PvdA): Zij geven aan, dat ze aannemen dat het ongeveer in die orde van grootte ligt. Zou het niet verstandig van de fractie van de VVD zijn, ook rekening te houden met de andere categorie, die nog niet als werkloos is geregistreerd? Is het niet verstandig, vooruit te kijken naar wat er op dit gebied nog aankomt?

De heer **Nijhuis** (VVD): Een aantal wijzigingen zal zich voordoen in het kader van de nieuwe WAO-voorziening. Gedeeltelijk arbeidsongeschikten zullen zich moeten gaan melden als werkzoekenden. Dat zal een effect op de cijfers opleveren. Dat is al in alle stukken vermeld en dus vermeldt de heer Spieker wat dit betreft niets nieuws. Verder verwijst hij naar de niet-geregistreerde werklozen, de zogenaamde verborgen werkloosheid. Voorzitter! Het staat een ieder in dit land vrij om zich te melden bij het GAB. Ik kan daar verder weinig mee doen. Ik constateer dat de boel fout is waar het gaat om de officiële cijfers. Het is niks minder dan dat. Voorzitter! Ik constateer dat de heer Spieker geen opmerkingen meer heeft. Hij is het kennelijk met mij eens.

Mijnheer de Voorzitter! Onlangs heeft de kamercommissie enkele GAB's bezocht. Duidelijk is daarbij geworden dat de vraaggerichte benadering vruchten begint af te werpen. Het Job Centre in Haarlem vormt in dit verband een verfrissend en uitstekend voorbeeld. De arbeidsbureaus willen de zaken wel degelijk moderner, meer marktconform en cliëntgericht aanpakken. De beleidsvrijheid die zij en de districtsbureaus daarvoor krijgen, is echter uitermate gering. De gewenste slagvaardigheid en flexibiliteit worden ernstig belemmerd door de strakke regelgeving van bovenaf op het terrein van menskracht en middelen. De arbeidsbureaus, die in overleg met hun commissies van advies een meer slagvaardige aanpak willen realiseren, kunnen of niet uit de voeten of

ze worden welhaast gedwongen om het niet al te nauw te nemen met de richtlijnen.

Wat betreft de inzet van arbeidsmarktinstrumenten geldt hetzelfde. Een veelheid van regelingen met de daarbij behorende middelen wordt gedetailleerd in Den Haag of in Rijswijk vastgesteld, op basis van een algemeen landelijk en dus macro-economisch beeld van de arbeidsmarkt. De arbeidsbureaus hebben echter te maken met de specifieke situatie in hun regio, die vraagt om een meer gevarieerde inzet van het instrumentarium. Meer slagvaardigheid en flexibiliteit kunnen naar ons oordeel worden gerealiseerd door budgettering van de arbeidsbureaus en de mogelijkheid om binnen het instrumentarium te differentiëren. Wel dient daarbij de randvoorwaarde te worden gerespecteerd dat een en ander gebeurt onder democratische controle van de overheden. Vindt de minister dit een positieve en werkbare gedachte? Zo ja, kan dit voor 1987 worden gerealiseerd?

Tijdens het werkbezoek aan Twente hebben wij tevens gesproken met de dienstcommissie-arbeidsvoorziening Overijssel. Er bestaat op een aantal punten grote onzekerheid. Geldt de vermindering van het aantal ambtenaren — het gaat om de 3%-operatie — wel of niet voor de arbeidsbureaus? Wat gebeurt er met de WSW-werknemers? Waarom is er een personeelsstop afgekondigd voor de centra voor vakopleiding? Kan de minister deze onzekerheden wegnemen en alsnog de brief van de commissie van augustus beantwoorden?

Al eerder heeft mijn fractie aangedrongen op inperking van de activiteiten van het overheidsuitzendbureau Start. Dat bureau is prima mits het opereert binnen de feitelijke doelstelling: de bemiddeling ten behoeve van langdurige werklozen. Thans bemiddelt Start zo ongeveer ten behoeve van iedereen. Dat kan de bedoeling niet zijn en bovendien verdraagt dit zich niet met wat het regeerakkoord vermeldt over het reguliere uitzendwezen. Graag verkrijg ik op dit punt een reactie van de minister.

Nu ook de Eerste Kamer heeft ingestemd met de herziening van de sociale zekerheid, kan de stelselwijziging per 1 januari 1987 worden ingevoerd. Staatssecretaris De Graaf beschouwt dit terecht als een kroon op zijn werk. Echter, het is maar een

halve kroon omdat het karwei nog niet af is. Ook de uitvoeringsorganisatie is dringend aan vernieuwing toe. Na ruim 20 jaar discussie wordt het hoog tijd dat men tot besluitvorming komt, zowel wat betreft de reorganisatie van de topstructuur als wat betreft de uitvoeringsorganisatie aan de voet. Ik verwijs hierbij naar de motie-Bosman/Nijhuis, 19 261, nr. 71. Wanneer kan het parlement de visie van het kabinet hierop op hoofdpunten verwachten? De memorie van toelichting bij de begroting is daarover nogal vaag. In ieder geval voelt de VVD-fractie er weinig voor om reeds nu mee te werken aan de opheffing van de Raden van de Arbeid zonder dat wij op hoofdlijnen weten waar het kabinet met de totale uitvoeringsorganisatie naartoe wil.

Een belangrijk nieuw element bij de reorganisatie is de overdracht van de werknemersverzekeringen aan de sociale partners. Het regeerakkoord bepaalt dat daarover een principe-overeenkomst zal worden gesloten. Het overleg daarover is nog gaande. De Ziektewet komt als eerste voor overdracht in aanmerking. Reeds bij de behandeling van de wijziging van de Ziektewet heb ik daarvoor een pleidooi gevoerd. Ik heb in verband met de sterke verwevenheid met de arbeidsvoorwaarden gepleit voor privatisering. Wat vindt het kabinet in dit verband van de gedachte die leeft in de kring van de sociale partners om de ziektewetperiode te verlengen tot drie jaar?

De minister heeft een brief van 11 november jongstleden ontvangen van de Stichting van de Arbeid waarin wordt gevraagd, de uitvoeringsorganisaties niet onder de Wet arbeidsvoorwaarden gepremieerde en gesubsidieerde sector te laten vallen en eerst de discussie over de uitvoeringsorganisatie sociale verzekeringen af te wachten. De VVD vindt dat een gerechtvaardigde en ook een heel logische wens. Overdracht van de sociale verzekeringen houdt immers in meer eigen verantwoordelijkheid van werkgevers- en werknemersorganisaties. De VVD verwacht een positieve reactie van de minister daarop.

Hoe staat het met het weduwnaars- en partnerpensioen, waarover afspraken zijn gemaakt in het regeerakkoord, mede in relatie tot de vierde Europese richtlijn?

Uit de Financiële Nota Sociale Zekerheid blijkt dat er een lichte

verbetering is opgetreden in de verhouding tussen werkenden en niet-werkenden. Deze tendens is van groot belang voor de toekomstige financierbaarheid van de sociale zekerheid, vooral ook in het licht van de toename van het aantal 65-plussers. In 1960 stonden tegenover één uitkeringsgerechtigde 12,6 werkenden. In 1985 zijn dat er nog maar 2,6. Hieruit blijkt hoezeer het draagvlak voor onze sociale zekerheid is versmald. Juist daarom zijn economische groei en een actief werkgelegenheidsbeleid van essentiële betekenis.

Voorzitter! Het allerbeste werkgelegenheidsinstrument is natuurlijk loonmatiging. In dit opzicht sluit de VVD zich aan bij de uitlating van de heer De Vries tijdens de CDA-partijraadsvergadering van zaterdag jongstleden. Wat betreft andere uitlatingen van de heer De Vries is dat bepaald niet het geval. Hij sprak zich uit tegen lastenverlichting en dus ook tegen de VVD. Hij bracht dat bovendien in relatie met de omvang van de collectieve sector. De opvattingen van de fractievoorzitter van het CDA staan niet alleen op gespannen voet met het kabinetsbeleid en het regeerakkoord, zij staan bovendien op gespannen voet met het belang van economie en werkgelegenheid.

Enkele weken geleden heeft de heer De Vries in een interview met Elseviers Magazine gesuggereerd dat de VVD een zeer beperkte collectieve sector à la Amerika nastreeft. Nonsens! Dat heeft de VVD nooit bepleit. Wat wij wel bepleiten is een kleinere collectieve sector, die meer in evenwicht is met de omvang van de collectieve sector in Duitsland, onze belangrijkste handelspartner. Alleen dan zal onze economische groei verhoogt kunnen worden en dat is hard nodig. Pas bij een economische groei die een à twee procent hoger ligt dan de huidige zal de werkloosheid daadwerkelijk substantieel teruggedrongen kunnen worden. Als er tegen die achtergrond voor wordt gepleit het maar wat rustiger aan te doen met het verminderen van de collectieve uitgaven, zoals de heer De Vries deed, ben je buitengewoon gevaarlijk en bedenkelijk bezig. Je berust dan namelijk al in een te hoge werkloosheid. Als de heer De Vries op die manier het sociale gezicht van het CDA wil oppoetsen, is dat slechts een masker!

Anders dan de heer De Vries vindt

de VVD lastenverlichting van grote betekenis, niet alleen omdat het belang ervan in het regeerakkoord is onderstreept, maar vooral omdat loonmatiging alleen gerealiseerd kan worden in combinatie met koopkrachtbehoud en -verbetering. Bovendien kan er alleen via lastenverlichting en koopkrachtverbetering ruimte komen om het marginale tarief aan te pakken dat het gevolg is van de inkomensafhankelijke subsidies. Wat dit betreft, steunen wij de opvatting van de minister nadrukkelijk. Het marginale tarief is een rem op prestaties. Dat is nadelig voor onze economie en onze werkgelegenheid.

Voorzitter! Het is buiten kijf dat een actief werkgelegenheidsbeleid onverminderd van kracht dient te blijven, ten einde de werkloosheid te bestrijden en in het bijzonder de steeds groter wordende groep langdurig werklozen meer kansen te kunnen bieden. Er is inmiddels een veelheid aan maatregelen: het JOB-plan, het jeugdwerkgarantieplan, maatregelen voor langdurig werklozen op basis van de initiatiefwet Vermeend/Moor, scholingsmaatregelen enz. enz. Maar daar gaat de discussie niet meer over. Je zou hoogstens nog kunnen pleiten voor enige bundeling. Nee, de discussie gaat nog slechts over de beschikbare middelen. Het regeerakkoord vermeldt dat voor het werkgelegenheidsbeleid 400 miljoen per jaar beschikbaar wordt gesteld, terwijl de heer De Vries tijdens de algemene beschouwingen op basis van de begroting en de meerjarenramingen niet verder kwam dan 1650 miljoen. Dus kwam hij 350 miljoen tekort.

Nu heeft de minister tijdens de fact-finding uiteengezet dat er een begrotingstechnisch verschil zit tussen kasbetalingen en het aangaan van verplichtingen, waardoor de genoemde 350 miljoen nauwelijks in 1991. Ik had de indruk dat ook de aanwezige CDA-leden dat een redelijke verklaring vonden. Dat lijkt ook nu nog het geval als ik de heer Wolters goed heb beluisterd. Er zit echter nogal wat licht tussen hetgeen hij zojuist heeft gezegd en hetgeen de heer De Vries afgelopen zaterdag zei. De heer De Vries zei namelijk, dat die 2 miljard gulden "voluit op tafel moet komen". Zoëven heb ik echter iets anders gehoord.

De heer **Wolters** (CDA): De heer De Vries heeft exact hetzelfde gezegd

als ik, namelijk dat hij erop rekent dat er 4 keer 500 miljoen gulden op transactiebasis beschikbaar is waarvoor verplichtingen kunnen worden aangegaan. Tijdens de fact-finding heb ik begrepen dat de minister het daarmee eens is. Dat vonden wij geruststellend.

De heer **Nijhuis** (VVD): Als dat zo was, had de heer De Vries afgelopen zaterdag niet zo hard hoeven roepen. Aan de afdeling voorlichting van het CDA heb ik gevraagd of ik de letterlijke tekst mocht hebben van de speech van de heer De Vries. Die tekst was er niet, was althans niet beschikbaar. Men verwees mij naar hetgeen in de pers heeft gestaan. Alle kranten hebben dat ene zinnetje "het moet voluit op tafel komen" geciteerd. Ik mag derhalve aannemen dat de heer De Vries dat heeft gezegd. Maar dat is iets anders dan wat de heer Wolters zoëven zei.

De heer **Wolters** (CDA): U krijgt de tekst van het betoog van de heer De Vries en u zult zien, dat er geen licht is tussen wat ik gezegd heb en wat de heer De Vries afgelopen zaterdag in Utrecht heeft gezegd.

De heer **Nijhuis** (VVD): Ik vind het opvallend dat ik nu plotseling die tekst wel kan krijgen terwijl het gisteren, toen ik erom vroeg, kennelijk niet kon. Maar ik wil die tekst nu wel een keertje hebben.

De heer **Wolters** (CDA): Ik neem aan dat er erg veel vraag naar was. U krijgt de tekst.

De heer **Nijhuis** (VVD): Ik heb de kranten gelezen en geconstateerd dat de heer De Vries heeft gezegd, dat dat bedrag voluit op tafel moet komen. Dat vraagt om verheldering, zeker na hetgeen de heer Wolters heeft gezegd. Hij heeft niets anders gezegd dan wat de minister zei tijdens de fact-finding vergadering. Als de heer De Vries het daarmee ook eens was, had hij afgelopen zaterdag niet zoveel bombarie hoeven maken.

De heer **Wolters** (CDA): Tijdens de fact-finding procedure hebben wij als onze wens kenbaar gemaakt dat er 4 keer 500 miljoen gulden op transactiebasis beschikbaar is. Voor dat bedrag moeten dan verplichtingen kunnen worden aangegaan. De minister heeft dat toen beaamd en

telkenjare zullen wij bij de behandeling van de voorjaarsnota bezien op welk schema wij zitten.

De heer **Nijhuis** (VVD): Ik constateer heel simpel dat de heer Wolters de woorden van de minister tijdens de fact-finding vergadering beaamt. Dat was in feite ook al het geval tijdens die vergadering zelf. De heer De Vries heeft echter afgelopen zaterdag een andere indruk gewekt. Hij heeft naar mijn mening ook meer verwachtingen gecreëerd dan kennelijk mogelijk was.

De heer **Wolters** (CDA): De heer Nijhuis krijgt de tekst en dan zal in de tweede termijn blijken, dat hij een tevreden man is.

De heer **Nijhuis** (VVD): Ik neem hier toch geen genoegen mee, want het moet mij van het hart dat de heer De Vries op zijn minst de suggestie heeft gewekt dat hij het niet eens was met de minister. Dat blijkt uit alle kranteverslagen. Als hij het wel eens was met de minister, had hij dat kenbaar kunnen maken. Nu heeft hij gesuggereerd dat er daadwerkelijk 2 miljard gulden cash op tafel moet komen in de komende vier jaren. Dat zou betekenen dat de heer De Vries alsnog 350 miljoen gulden extra wil hebben. Dat bedrag kan alleen maar worden gehaald uit extra bezuinigingen — maar dat wil de heer De Vries nu net niet — of uit een verhoging van het financieringstekort. De laatste mogelijkheid zal het dus moeten worden. Ik vind het vrij kwalijk dat de heer De Vries op deze manier omgaat met deze materie en de suggestie wekt dat de heer De Vries de zaak heeft beduvelde. Zo stond het ook in de kranten, maar ik denk dat ik dat woord moet terugnemen.

Minister **De Koning**: Die indruk heb ik nooit gehad.

De heer **Nijhuis** (VVD): Dat woord neem ik dan terug. De heer De Vries heeft het woord "beduvelde" niet gebruikt. Hij heeft echter wel de suggestie gewekt dat er was gesjoemeld met de cijfers en dat er onvoldoende geld op tafel lag. Dat heeft de heer De Vries gezegd.

De heer **Wolters** (CDA): Ik herinner de heer Nijhuis aan het debat bij de algemene politieke beschouwingen. Bij die gelegenheid toonde de fractie

Nijhuis

van de VVD nauwelijks belangstelling voor dit onderwerp. De heer De Vries maakte zich toen zorgen over het rijtje in de miljoennota: 250, 400, 500, 500 mln. Hij kwam toen 350 mln. tekort. Dat was de aanleiding tot de discussie. Wij willen dat voor 500 mln. per jaar verplichtingen kunnen worden aangegaan. Dat is dus 4 keer 500 mln. De minister heeft gezegd dat dit kan. Wie zijn wij dan om ons nog verder ongerust te maken. Ik denk dat de heer De Vries, gezien deze discussie, de regering duidelijk heeft willen maken dat wij van jaar tot jaar zullen volgen of aan de toezegging wordt voldaan. Ik denk dat die waarschuwende vinger terecht is opgestoken.

De heer **Nijhuis** (VVD): De fractie van de VVD heeft tijdens de algemene beschouwingen wel degelijk interesse getoond voor deze cijfers. De heer Voorhoeve heeft bij interruptie een rekensom gemaakt. Hij kwam toen uit op 700 mln. Hij vroeg de heer De Vries naar aanleiding daarvan waarom deze zich zoveel zorgen maakte. De heer De Vries heeft de heer Voorhoeve toen fel bestreden. Vervolgens bestreed hij de minister-president en minister Ruding. Daarna kwam de fact-finding. Wat doet dan de heer De Vries? Hij gaat publiekelijk via de pers minister De Koning bestrijden. De 2 mld. moeten volledig op tafel komen. Daarmee wekt hij een suggestie die heel anders is dan je uit het betoog van de heer Wolters zou kunnen opmaken. Dat vind ik eigenlijk een beetje een slappe opstelling. Laat ik het ronduit zeggen. De heer De Vries komt publiekelijk in Utrecht met een verhaal: er moet 2 mld. op tafel komen. Dat is ferme taal. Vervolgens komt de heer Wolters hier dan met zijn wat slappe formulering, gelet op wat zijn fractievoorzitter eerder naar voren bracht.

De **Voorzitter**: De termen worden sterker, maar ik heb niet dat de inhoud verandert. Ik verzoek de heer Wolters, nog slechts een korter interruptie te plaatsen. De heer Nijhuis kan daarna zijn betoog vervolgen.

De heer **Wolters** (CDA): De tekst van de toespraak van mijn fractievoorzitter ligt op het bankje van de heer Nijhuis klaar.

De heer **Nijhuis** (VVD): Dat is dan

één dag te laat, want ik had er gisteren om gevraagd.

De heer **Spieker** (PvdA): Ik ben het met de heer Nijhuis eens dat de fractievoorzitter van het CDA de indruk heeft gewekt dat het om 2 mld. binnen deze kabinetsperiode zou gaan. De VVD is er echter zelf bij geweest. Wat vindt die fractie hiervan? Vindt zij dat deze opmerkingen terecht waren, of zegt zij dat de heer De Vries er volledig naast zit en dat de 350 mln. extra binnen deze kabinetsperiode niet aan de orde is?

De heer **Nijhuis** (VVD): Het is heel simpel. Al bij de algemene beschouwingen hebben wij gezegd dat wij een andere visie op de cijfers hebben. De heer Voorhoeve zette dat namens mijn fractie uiteen. Hij heeft vervolgens nog een paar andere rekensommen gemaakt. Hij telde bij elkaar op de 250 mln. en de 390 mln. die als gevolg van naijling uit de vorige periode in die jaar moet worden betaald. Waarom maakte de heer De Vries vier jaar geleden niet dezelfde problemen als op dit moment? Toen was exact hetzelfde aan de orde. Er werd een programma gerealiseerd van 4 keer 600 mln. Ook toen wisten wij dat daarvoor verplichtingen moesten worden aangegaan en dat er sprake zou zijn van naijling. Zo bijzonder was het allemaal niet. Wil de heer Wolters daarom eens aan de heer De Vries vragen waarom hij vier jaar geleden deze vraag niet heeft gesteld en nu wel? Wellicht dat hij de heer Spieker tevreden kan stellen met een antwoord.

Mijnheer de Voorzitter! Tijdens de fact-finding heeft de minister gezegd dat, wanneer het jeugdwerkgarantieplan en de maatregel voor langdurig werklozen beter werken dan was ingeschat en er dus meer geld nodig is, moet worden gedacht aan premiefinanciering. Daarbij suggereerde hij bovendien dat dit zou kunnen leiden tot premieverhoging. Zeker als het gaat om het jeugdwerkgarantieplan heeft de VVD daar ernstige bezwaren tegen. Het wordt dan een soort omgekeerde rijksbijdrage vanuit de sociale fondsen. Nog grotere bezwaren heeft onze fractie tegen een mogelijke premieverhoging. Bovendien is de minister dan inconsequent bezig. Reeds jarenlang verkondigt hij — terecht — dat de werkloosheid vooral het gevolg is van de te grote collectieve sector en de

te hoge collectieve lasten, met als gevolg te hoge loonkosten. Wanneer hij vervolgens de collectieve lasten gaat verhogen om de werkloosheid te bestrijden, is dit het paard omgekeerd achter de wagen spannen. Dat moet absoluut niet gebeuren. Zo nodig zal ik hierover in tweede termijn een motie indienen.

Voorzitter! Bij de algemene beschouwingen heeft mijn fractievoorzitter het nut van de terugploegprogramma's onderstreept en ervoor gepleit, deze programma's ook in andere sectoren toe te passen. Juist om die reden betreurt de VVD het dat het kabinet pas na afloop van de lopende projecten zal beslissen, of het programma zal worden voortgezet. Naar ons oordeel dient dat in het belang van de continuïteit en de werkgelegenheid eerder te geschieden.

Ook in de komende jaren is herverdeling van arbeid noodzakelijk. Er zijn, zoals terecht in het regeerakkoord staat, meer wegen die naar Rome leiden, en zelfs betere dan die van arbeidstijdverkorting. Het staat echter vast dat herverdeling en zeker arbeidstijdverkorting slechts succesvolle instrumenten zijn als ze gepaard gaan met verlenging van de bedrijfstijd en flexibilisering van de arbeid. Belemmeringen daarvoor, bij voorbeeld de Arbeidswet 1919, dienen daarom snel geëlimineerd te worden. De afwijzing van premiedifferentiatie als mogelijkheid om ADV te bevorderen heeft ons deugd gedaan. Bij de behandeling van de wijziging van het stelsel van sociale zekerheid hebben wij tegen het desbetreffende amendement gestemd. Terecht, zo blijkt achteraf.

Ten slotte nog enkele concrete vragen. Wordt de regeling voor arbeidsduurverkorting, nu het geld op blijkt te zijn, wel of niet voortgezet? Waarom wordt een goede werkgelegenheidsbevorderende maatregel als het project uitzending buitenland beëindigd? Heeft de minister al gesproken met de staatssecretaris voor het midden- en kleinbedrijf over een zodanige aanpassing van de startersregeling dat jongeren en vrouwen toch kansen krijgen, een bedrijf te vinden nu de afzonderlijke regelingen, de WJW en de experimentele regeling startersfaciliteiten vrouwenbedrijven, zijn beëindigd? Vindt de minister bij nader inzien niet ook dat het beter zou zijn geweest als er verleden jaar toch wat geld vrij was gemaakt uit de

JOB-middelen, aangezien er thans sprake is van een forse onderuitputting?

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! In verband met de krappe mij ter beschikking staande spreektijd moet ik mij helaas beperken tot een enkel punt. Het werkgelegenheidsvraagstuk is de afgelopen jaren op het departement van Sociale Zaken en Werkgelegenheid het belangrijkste geweest. Ook de komende jaren zal het bevorderen en creëren van werkgelegenheid de hoogste prioriteit toekomen, waarbij ook van veel belang is, de structurele verbeteringen die in de afgelopen jaren mochten worden bereikt, voor de komende jaren vast te houden. Uit de inmiddels verschenen aanvullende notitie over het werkgelegenheidsbeleid voor 1987 blijkt dat het kabinet niet voornemens is, extra maatregelen te nemen voor de bestrijding van de werkloosheid. Het streefgetal van 50.000 voor het komende jaar, een kwart van de totale taakstelling op dit terrein voor de gehele kabinetsperiode, ervan uitgaande dat die vier jaar zal duren, zou gehaald kunnen worden dankzij het jeugdwerkgarantieplan en de loonkostensubsidie voor werkgevers die langdurig werklozen in dienst nemen. Kan nader worden toegelicht, hoeveel banen er te halen zouden zijn uit de forse toename van het deeltijdwerk, aan de vraagkant en aan de aanbodkant? Kan worden aangegeven, hoe groot de groei van de werkgelegenheid bij de overheid, die immers als grootste werkgever ook eigen verantwoordelijkheid in dezen heeft, zal zijn? Hoe kan worden gegarandeerd dat het extra geld dat het kabinet beschikbaar heeft gesteld in de onderhandelingen met de ambtenarenbonden, gebruikt zal worden voor de werkgelegenheid bij de overheid? Hetzelfde geldt voor het extra beschikbaar gestelde bedrag voor de trendvolgers. Hoe schat de minister het resultaat van het komende overleg met de organisaties uit de sector van de trendvolgers over het arbeidsvoorwaardenbeleid voor volgend jaar in, nu nog geen overeenstemming met de ambtenarenbonden is bereikt?

Voorzitter! Hoe gaat het met de verwerkelijking van de Wet arbeid gehandicapte werknemers in het algemeen, maar in het bijzonder ook

bij de overheid? Kan de minister nu nader ingaan op het advies van de Harmonisatieraad welzijnsbeleid, onlangs verschenen, waarin oplossingen worden aangedragen voor langdurige werkloosheid? De raad betwijfelt of extra scholing zal helpen, omdat er in die gedachte aan voorbij wordt gegaan dat de meeste langdurig werklozen geen trek zouden hebben in extra scholing, terwijl bovendien hun arbeidsmarktpositie zo zwak is dat scholing hun eigenlijk weinig perspectief biedt. Dit is een van de centrale conclusies in die studie. De raad pleit dan voor normaal werk tegen normaal loon.

Hoe staat het overigens met de scholingscomponent in het jeugdwerkgarantieplan? Moet die niet worden verduidelijkt en meer in het geheel worden ingebouwd? Hoe oordeelt de minister over het voorstel dat ook de overheid in de eigen diensten moet nagaan of er niet nog zinvol werk is dat nu blijft liggen en uit kostenoverwegingen niet kan worden uitgevoerd, zoals conciërgewerk op basisscholen, zogeheten klusjeswerk in bejaardentehuizen en onderhoudswerk aan gebouwen en terreinen? Dit zijn voorbeelden uit de studie die ik zoëven aanhaalde.

In het jeugdwerkgarantieplan, een plan waarmee mijn fractie op hoofdlijnen van harte kan instemmen, wordt gewezen op de noodzaak van uitbreiding van het reguliere banen- en scholingscircuit ten behoeve van de doorstroming vanuit het jeugdwerkgarantieplan. Daarbij wordt opgemerkt dat vooral de stichtingsakkoorden sinds 1982 en met name die van juli 1984 van belang zijn. Voortzetting en uitbreiding van de voorgenomen inspanningen is vereist, zo lezen wij. Kunnen over de huidige stand van zaken nadere gegevens worden verstrekt? In het algemeen de vraag, op welke wijze het bedrijfsleven, de marktsector bij de tenuitvoerlegging van de doelstellingen van het jeugdwerkgarantieplan meer structureel betrokken kan zijn.

Wat het inkomensbeleid betreft, stel ik de vraag hoe het kabinet zal reageren op het SER-advies over het minimuminkomen. Onze aandacht betreft met name de positie van de grote gezinnen met één minimuminkomen. Deze positie en meer in het algemeen die van de alleenverdiener die tegelijk kostwinner is voor anderen is nog altijd relatief kwetsbaar op de vloer van het loongebouw en even erboven. Gaarne zie ik dat

daaraan bijzondere aandacht wordt besteed. Misschien kan de minister hierover nog een en ander zeggen.

Nu het pakket wetgeving stelselherziening sociale zekerheid is aanvaard, kan de aandacht meer gericht worden op de uitvoering. Dat zal nog genoeg knelpunten en fricties geven. De aandacht kan ook meer gericht worden op evaluaties en effectenstudies. Dezer dagen verscheen er een van het GAK, verricht in opdracht van de SVR. Geeft deze studie respectievelijk andere meer in het algemeen in dit stadium reeds aanleiding tot commentaar van de zijde van de staatssecretaris?

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Voorzitter! Het woord "rechtszekerheid" is de laatste dagen niet van de lucht. Het kabinet vindt dat een 40 jaar gelden door de Kamer gemaakte fout inzake het pensioen voor de weduwe van een landverrader niet kan worden hersteld vanwege die rechtszekerheid. Los van het debat hierover, dat overmorgen wordt gehouden, heb ik mij afgevraagd, toen ik dat hoorde, of het kabinet zich daarbij heeft gerealiseerd hoe het zelf de laatste jaren is omgesprongen met de rechtszekerheid van mensen met een uitkering.

Ook in 1987 zijn er voor vele duizenden mensen op dit punt weer problemen. Ik noem de 75.000 AAW-ers ouder dan 27 jaar die hun uitkering met enkele tientallen gulden per maand zien dalen, de 30.000 WAO-ers en WVV-ers die hun koopkracht met 6,8% naar beneden zien gaan door de afschaffing van de minimum dagloonbepaling voor niet-kostwinners, de 500 à 1.000 samenwonende bijstandsgerechtigden van hetzelfde geslacht (12% minder), de 15.000 AAW-ers met nevenverdiensten, de 1.500 werklozen die tijdens hun werkloosheid iets verdienen en de ruim 200.000 huishoudens die volgend jaar geen eenmalige uitkering krijgen, omdat die dan minder dan 50 gulden zou zijn. Ik zal nog wel een en ander vergeten zijn, maar ik heb de volgende vraag: welke inhoud geven de bewindslieden aan het begrip "rechtszekerheid" waar het gaat om de inkomens van uitkeringsgerechtigden die zij om louter financiële redenen op alle mogelijke manieren

hebben gekort en dus nog steeds korten?

Over de oplossing van de werkloosheid is het kabinet zeer optimistisch. Het convenant komt er definitief niet, maar ook in zijn nieuwste brief bezweert de minister de Kamer dat wij de 500.000 in 1990 wel zullen halen. Ik heb zo mijn twijfel, maar ik zal de discussie bij de algemene beschouwingen hierover niet overdoen. Ik herinner wel aan de toezegging, bij diezelfde algemene beschouwingen gedaan door de minister-president, dat de inhoud van mijn motie over de werkloosheid onder migranten aan de orde wordt gesteld in het overleg met de sociale partners en dat aan de Kamer het resultaat daarvan wordt gerapporteerd. In de zeer beknopte passage in het verslag van 31 oktober wordt gezegd, dat een werkgroep is gevormd die zich over de arbeidsmarktpositie van minderheden gaat buigen. Is dat het enige dat het kabinet op dit punt te melden heeft? Met die motie willen wij overigens meer bereiken dan een stijgende deelname van migranten aan het ARBVO-instrumentarium. Het huidige, geschatte werkloosheidspercentage van 28, dat nog geflatteerd is omdat de EG-migrant daar ook bij zijn gerekend, moet aanzienlijk omlaag.

Mijn fractie kan helaas ook niet juichen over het jeugdwerkgarantieplan. Veel liever dan het scheppen van deze tweederangs werkgelegenheid zien wij, dat de gemeenten structureel de middelen krijgen om het aantal vaste arbeidsplaatsen te behouden of uit te breiden. Nu moeten met een nauwelijks verholde arbeidsplicht jongeren baantjes vervullen die na uiterlijk twee jaar weer moeten worden opgeheven. Heeft de minister zich ook gebogen over de doelmatigheid van die plannen? Heeft de staatssecretaris enig idee van de consequenties van deze plannen voor de mogelijkheden van de WSW? Dat moet toch voor een deel in dezelfde lijn liggen?

Als het erom gaat de laagste inkomens te laten meedelen in de algemene welvaartsontwikkeling, heeft de Wet aanpassingsmechanismen gefaald. Ieder jaar bleek er een kamermeerderheid te zijn voor de bevestiging van het minimumloon en van de uitkeringen. Dit structureel achterblijven — volgend jaar is dat, gerekend vanaf 1981, ongeveer 11% — maakt een discussie over de

hoogte van het sociaal minimum hard nodig. Uit verschillende onderzoeken naar schuldregelingen die regionale volkskredietbanken in 1984 hebben getroffen, blijkt, dat ruim een kwart van de aanvragen voor een schuldregeling wordt afgewezen, omdat er te weinig aflossingscapaciteit is. Mijn fractie is er zo langzamerhand van overtuigd — en het ligt er ook wel heel dik op — dat er verband is tussen deze snel stijgende schuldenproblemen bij vooral mensen met een minimuminkomen en de hoogte van het besteedbaar inkomen, na aftrek van de vaste lasten. Blijkbaar heeft de staatssecretaris die overtuiging ook. Waarom zou hij anders zo'n vertekening geven van de technische mogelijkheden tot onderzoek? Het zou de onhoudbaarheid van het gevoerde minimabeleid aantonen. Is hij daar bang voor?

Twee jaar geleden was er een motie-Ubels/Scholten over een onderzoek naar de schuldenproblematiek bij uitkeringsgerechtigden op minimumniveau. Dat is heel wel mogelijk volgens de instellingen die bij het haalbaarheidsonderzoek zijn betrokken. Daarom vraag ik de bewindsvlieden of zij alsnog bereid zijn, een dergelijk onderzoek te laten uitvoeren, zodat de resultaten bekend zijn als de Kamer volgend najaar over de feitelijke opheffing van de WAM komt te spreken.

In de memorie van toelichting heb ik geen enkel woord kunnen lezen over thuiswerkers, terwijl bij de schriftelijke voorbereiding van de stelselherziening is gesuggereerd dat de resultaten van het steunpunt thuiswerkers in Hengelo konden leiden tot een heroverweging van de verzekeringsplicht. In hoeverre hebben de bewindsvlieden hierover nadere gedachten gevormd? Dit was aan de orde bij de nieuwe Werkloosheidswet.

Op een herstructurering van de Algemene weduwen- en wezenwet in de richting van een inkomensafhankelijke regeling zit mijn fractie niet te wachten. Wij zitten wel te wachten op een gelijke behandeling van weduwen en weduwnaars. Waarom regelt de minister die gelijke behandeling niet bij voorrang? Dat kan toch heel snel?

Ik wil ten slotte nog een paar opmerkingen maken over de kinderopvang. Het idee van het gastouderschap zien wij niet als het ei van Columbus voor de kinderop-

vang. Nu de UCV over het emancipatiebeleid is uitgesteld, heb ik toch een paar praktische vragen. Bij de behandeling van de begroting van WVC heeft mijn fractie een amendement ingediend op artikel 80, zodat voor het experiment kinderopvang 12,3 miljoen beschikbaar zou zijn. Dat is voldoende om de projecten ongewijzigd te laten bestaan. Dit is in lijn met het regeerakkoord, waarin wordt beloofd om binnen bestaande budgetten structurele oplossingen voor de lopende experimenten te zoeken. Wij zijn er allerminst gelukkig mee dat tot nu toe, jaar na jaar, Sociale Zaken met al die moeilijke manoeuvres de zaak moet betalen, maar zo is nu eenmaal ook het voornemen voor 1987. Wij constateren dan wel, dat er 3 miljoen te weinig overgaat. Is de minister bereid, alsnog die 12,3 miljoen voor de bestaande experimenten ter beschikking te stellen? Kan hij de Kamer verzekeren dat de experimenten ongestoord kunnen doorgaan na 1 januari, nu uit de brief van zijn collega Brinkman aan de Kamer blijkt, dat pas in de Voorjaarsnota 1987 de middelen zullen worden overgeboekt?

Mevrouw **Van Es** (PSP): Voorzitter! Werkgelegenheidsbevordering mag dan de belangrijkste doelstelling van dit kabinet vormen, zélf doet de regering er niet veel aan, moet ik constateren. Praktisch alle middelen om van overheidswege actief werkgelegenheid te creëren zijn door de regering uit handen gegeven: in dit jaar en het volgende jaar minder arbeidstijdverkorting dan in voorgaande jaren; de minister weigert de premiedifferentiatie als middel ten behoeve van arbeidstijdverkorting aan te wenden; de overheidsinvesteringen blijven ongekend laag; de eigen werkgelegenheid van de overheid wordt in de komende jaren met 20.000 arbeidsplaatsen verminderd. Degenen die daar de dupe van zijn of worden, blijven onverminderd schietschijf. Opnieuw worden volgend jaar de uitkeringen bevroren. Nieuwe maatregelen om afzonderlijke groepen uitkeringsgerechtigden, zoals bijstandsvrouwen, aan te pakken, zijn in de maak. Volgend jaar worden de consequenties van de

stelselwijziging in volle omvang merkbaar.

Wat aan werkgelegenheidsbeleid geformuleerd wordt, mag die naam nauwelijks hebben. Het met veel bazuingeschal aangekondigde "plan om een einde te maken aan de jeugdwerkloosheid", dat door het kabinet in de regeringsverklaring voor de komende periode was aangekondigd, blijkt bij de nadere uitwerking toch niet geheel het heilsplan te zijn. De doelstellingen worden al teruggeschroefd en de invoering wordt vertraagd. Kortom, het "overleg" is gestart. Waren er in augustus nog 50.000 jongere werklozen waarvoor een garantieplaats moest worden gecreëerd, drie maanden later zijn dat er nog maar 35.000. Zou eerst heel Nederland, elk bedrijf, elke instelling en elk overheidsapparaatje ingeschakeld worden bij het creëren van deze tienduizenden arbeidsplaatsen, drie maanden later is alleen de collectieve sector daarvoor nog geschikt. Het ziet ernaar uit dat binnen niet al te lange tijd het beroemde "jeugdwerkgarantieplan" bijgeschreven kan worden bij de serie praktisch allemaal mislukte of te duur bevonden plannen om de jeugdwerkloosheid te bestrijden, dus bij het plan-Van der Louw, het JOB-plan, het jeugdwerkplan "Tegenstroom door instroom", het Industrieplan, de PEP-plannen, enz.

Bij een aantal onderdelen van het jeugdwerkgarantieplan maak ik nog enkele opmerkingen en stel ik nog enkele vragen. Zo is het mij vooralsnog een raadsel hoe er doorstroming kan plaatsvinden, als uitsluitend in de overheidssector garantiebanen gecreëerd worden en juist niet in het bedrijfsleven. Waarop wordt de toch fundamentele doelstelling van de doorstroming eigenlijk gebaseerd, anders dan op de hoop dat het zal gaan gebeuren? Is het niet een illusie, te vergelijken met de doorstroming die van de sociale werkvoorziening werd verwacht?

De minister lijkt er beducht voor te zijn dat de garantiebanen wel eens budgetvervalsend kunnen werken of zelfs reguliere banen kunnen verdringen. Controle daarop is dan ook nodig, volgens de minister. Hij geeft daarbij overigens niet aan hoe en waarop precies gecontroleerd wordt. Verder moet ervoor "gewaakt" worden, zo staat in de brief van de minister over het jeugdwerkgarantieplan, dat de garantiebanen

gaan dienen als compensatie voor de afslanking van de overheid. Er moet gewaakt worden, maar hoe en door wie? Hoe valt overigens te rijmen dat er in de overheidssector zoveel bureaucratie en inefficiëntie is dat er de komende vier jaar 20.000 ambtenaren moeten afvloeien, terwijl bijna tegelijkertijd 35.000 jongeren aan garantiebanen geholpen moeten worden? Hoe bestaat het dan dat het aan te bieden werk ook nog werk moet zijn dat geen bestaand werk verdringt of de budgetten vervalst? Graag heb ik hierover een nadere uiteenzetting van de minister. Kan hij overigens een paar concrete voorbeelden geven van werkzaamheden die de jongeren moeten gaan verrichten? Hoe groot is de kans dat er straks weer 35.000 plantsoenharkers aan den arbeid gesteld worden?

Bij de behandeling van de regeringsverklaring heb ik de minister door middel van een motie uitgedaagd, de RWW-uitkeringen niet bij voorbaat af te schaffen. Deze motie werd verworpen, maar de minister voerde haar desalniettemin uit. Maar wat heet uitvoeren? Een jongere moet wel van bijzonder goeden huize komen om nog voor een RWW-uitkering in aanmerking te komen. Het begrip "passende arbeid" zal zich in "smallere kaders" gaan afspelen stelt de minister eufemistisch. Het opleidingsniveau zou weliswaar moeten passen bij de garantiebaan, maar dat is dan ook het enige houvast dat de werkzoekende jongere geboden wordt. Weigert hij of zij, dan volgt "een korting op de uitkering van 100%", wordt enigszins cynisch gesteld. De aanbieding van de garantieplaats geschiedt in overleg. Mij is echter onduidelijk wat er eigenlijk te overleggen valt. Het hele jeugdwerkgarantieplan is eigenlijk gewoon een variant op het gemeenschapstakenplan van minister Van der Louw. De jongeren worden verplicht te gaan werken voor een uitkering. Zij krijgen er immers ook nauwelijks meer voor. De minister draait de argumentatie voor het lage loon handig om. De hogere beloning in het bedrijfsleven moet dienen als een soort worst die de jongeren voorgehouden wordt om te voorkomen, dat zij jarenlang in die prachtige garantiebanen blijven hangen. Het uiteindelijke gevolg is echter, dat jongeren met een garantieplaats er financieel gezien niets beter van worden. Zij doen volwaardig werk en worden betaald op uitkeringsniveau.

Op het praktische niveau hebben veel gemeenten al te kennen gegeven, niet te willen meewerken aan het jeugdwerkgarantieplan. Geeft dat de minister niet te denken? Welke conclusies trekt hij daaruit?

Met het plan is 350 mln. tot 400 mln. gemoeid, deels op te brengen door de RWW-uitkeringen. Hoeveel arbeidsplaatsen zouden ermee gemoeid zijn als dit geld structureel, doelgericht in het Gemeentefonds gestort zou worden, aan te wenden voor de werkgelegenheid op gemeenteniveau voor structureel werk voor jongeren beneden de 21 jaar. Dan is er geen probleem met verdringing van werk of budgetvervalsing en kan er een stukje van het wegbezuinigde werk teruggewonnen worden. Ik hoor graag het commentaar van de minister op dit voorstel. Zonodig zal ik in tweede termijn een motie indienen.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet heeft zich zelf een ambitieuze taak opgelegd om ernaar te streven het aantal werklozen in 1990 tot onder de 500.000 terug te brengen. Laat ik het duidelijker formuleren om alle mogelijke vertekeningen ten gevolge van bestandsvervuiling tegen te gaan: het streeft naar 200.000 werklozen minder dan thans.

Langs vijf lijnen zou het beleid dienen te worden gevoerd. De eerste lijn: vergroting van de economische groei is evident noodzakelijk, al rechtvaardigen de ontwikkelingen tot nu toe geen groot optimisme.

Verbetering van de werking van de arbeidsmarkt is een tweede lijn. Concrete beleidsvoornemens ter zake zijn nog niet zo duidelijk zichtbaar. Er wordt wel gesproken over een driedeling op de arbeidsmarkt: mensen met schaarse, goed betaalde banen, mensen met flexibele, tijdelijke of parttime contracten en de harde kern van de werklozen. De begrotingstoelichting is nogal terughoudend over de categorie mensen met een tijdelijk of parttime contract. *Waarom? Zorgt die groep nu juist niet voor de gewenste grotere flexibiliteit? Kun je niet stellen, dat de overgangen tussen de verschillende segmenten in de arbeidsmarkt juist worden vereenvoudigd door het bestaan van zo'n groep? Ook kan men zich voorstellen, dat dit kwikzilverachtige arbeidspa-*

troon goed past bij het levensgevoel van deze tijd. Een sterker doorzetten van die tendens is te verwachten. Moet daarop niet worden ingespeeld, bij voorbeeld door heel concreet te gaan werken aan wijziging van de pensioenwetgeving, zodat meer flexibiliteit mogelijk wordt. Een en ander moet overigens gebeuren met behoud van de intentie tot bescherming van de werknemer, zoals die in de wet is vastgelegd.

Een verkleining van het bruto-netto-traject behoort ook tot dit beleidsonderdeel. De ontwikkelingen dreigen echter soms de andere kant op te gaan. Ik denk aan de Oort-voorstellen. Eerder gedane uitlatingen van de minister wekken de verwachting, dat in de nieuwe kabinetsperiode gewerkt zal worden aan een verminderde betekenis van inkomensafhankelijke regelingen. Is de minister voornemens alsnog met zo'n plan te komen?

De derde lijn, waarvoor bijzondere aandacht wordt gevraagd, betreft de scholing voor herintredende vrouwen. Een stijging van de arbeidsparticipatie van vrouwen tot een vergelijkbaar niveau als in de ons omringende landen acht de minister voor de toekomst gewenst. Wordt dit alleen uit emancipatieoverwegingen gewenst geacht of ook om andere redenen?

De herverdeling van arbeid, de vierde lijn, wordt nu wat ambivalent benaderd. De begrotingstoelichting is hier aanmerkelijk positiever over de mogelijkheden dan de minister tijdens een radio-interview door de VARA op 15 november jongstleden. Hij wees toen op grote organisatorische problemen en op het ontbreken van kandidaten voor vrij grote groepen van functies. In dat zelfde interview reageerde hij ook nogal positief op de gedachte om de ene groep te laten mee betalen aan de arbeidstijdverkorting van de andere groep. Ik begrijp het niet zo. Juist als het belang van een flexibele werking van de arbeidsmarkt zo sterk wordt benadrukt, dient hier dan geen sprake te zijn van een druk van bovenaf. Bij een soepele werking van de arbeidsmarkt komt die arbeidstijdverkorting er wel daar waar die nodig en gewenst is. Het laten meebetalen aan de ATV door degenen die niet korter werken, vind ik een onzalige gedachte die de minister dan ook maar niet in zijn brein moet toelaten.

De vijfde lijn betreft de bestrijding van de langdurige werkloosheid. Het

mag niet zijn dat de werkgelegenheidsdoelstelling van het kabinet is geslaagd in 1990, maar dat de 500.000 overgeblevenen toch de harde kern vormen van de werklozen. Daarvoor is meer nodig dan een tijdelijke premiereductie conform het initiatief Vermeend/Moor. Daarvoor is ook meer nodig dan een jeugd-werkgarantieplan, hoe zinvol beide initiatieven ook zijn. Beide maatregelen richten zich op degenen die het moeilijkst te plaatsen zijn. Met deze instrumenten kan tijdelijk soelaas worden geboden, maar daarna zal toch het normale arbeidscircuit weer opvang moeten bieden voor deze relatief kansarmen. Daarop is onze arbeidsmarkt nu juist onvoldoende ingespeeld. Eenvoudige arbeid, vooral in de dienstverlenende sector, is de bestemming voor deze categorie. Veelal wordt dit gezien als een betaalbaarheidsprobleem. Deze categorie betaalt de samenleving nu via de collectieve sector. Bij inschakeling in de dienstverlening zou globaal hetzelfde moeten worden opgebracht, maar dan via de marktsector. Het prijsniveau zou aanmerkelijk stijgen, maar het loonkostenniveau zou door minder collectieve lasten zichtbaar kunnen dalen. Dat is een lange-termijnbeleid, maar ik ben ervan overtuigd dat wij die kant wel uit moeten, willen wij de grote groep ongeschoolden en laag-geschoolden een perspectief kunnen bieden.

Op korte termijn zal iets gedaan worden aan de bestandsvervuiling bij de GAB's door de verlengtermijn op drie maanden te stellen. Wat betekent dit voor de werklust van de arbeidsbemiddelaars op de GAB's? Heeft dit voorstel ook financiële consequenties?

Een nieuwe bestuursstructuur van de Dienst Arbeidsvoorziening wordt voorbereid. Wordt in de nieuwe regeling ook rekening gehouden met het regionale verschil op de arbeidsmarkt, zodat niet alleen organisaties met landelijke betekenis kunnen participeren in de besturen?

Ik las in antwoord op vraag nr. 125 dat de adviesaanvraag aan de SER voor een algehele herziening van de AAW pas in de eerste helft van 1987 de deur zal uitgaan. Enige vertraging is natuurlijk mogelijk, maar dit loopt wel erg ver uit. De adviesprocedure door de SER zal minimaal een half jaar in beslag nemen. Indiening van het wetsvoorstel eind 1987 — zoals in het voornemen ligt — zal dan niet

gehaald worden. Ik dring er sterk op aan, de adviesaanvraag voor het eind van dit jaar te versturen.

Het praktijk programma buitenland is zeer positief ervaren. Mij is niet duidelijk geworden of hiervoor in 1987 nog gelden zijn gereserveerd. Als dit niet het geval is, vraag ik toch dit zeer waardevolle project niet na zo korte tijd te beëindigen.

Tot slot wil nog ingaan op een eventuele overheveling van de werknemersverzekering naar de sociale partners. Ik kan mij goed vinden in hetgeen mevrouw Groenman hierover heeft gezegd. Ik steun haar verzoek om, als het kabinet overweegt de overheveling voor te bereiden, een nota met uitgangspunten aan de Kamer voor te leggen. De wetgever heeft een eigen verantwoordelijkheid voor deze verzekeringen voor alle werknemers op zich genomen. Bij een eventuele overheveling dienen garanties te bestaan dat de rechten van alle werknemers gelijkelijk worden veilig gesteld. Ook het minimumverzekeringsspakket dient geen zaak van sociale partners alleen te zijn. Ik hoop dat de staatssecretaris hierop attent is.

□

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! 1986 zal als historisch jaar de sociale geschiedenis van ons land ingaan. Staatssecretaris De Graaf voltooide immers een levenswerk met het doorvoeren van een nieuw stelsel van sociale zekerheid. Mijn fractie kon helaas niet met de plannen, althans in het algemeen, instemmen. Toch is het nieuwe stelsel een feit. De staatssecretaris heeft inderdaad een grote klus geklaard. Je zou bijna kunnen zeggen dat hij nu wat rustig achterover kan leunen in de komende jaren. In de praktijk zal het echter wel mee- of misschien tegenvallen. Het is maar hoe je het bekijkt.

Voor de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is er echter allerminst tijd voor pas op de plaats. Met name de problematiek van de werkgelegenheid blijft uiterst zorgelijk en niet zelden schrijnend. Is er na een half jaar kabinet-Lubbers II reden om aan te nemen dat de werkgelegenheidsdoelstelling van het kabinet kans van slagen heeft? Het kabinet is gematigd optimistisch over de economische ontwikkelingen en als gevolg daarvan over de kansen

voor de werkgelegenheid. Bovendien wordt een niet-onaanzienlijke koopkrachtverbetering verwacht voor veruit de meeste groepen in onze samenleving. Is dat perspectief gerechtvaardigd en valt het moreel te verdedigen — zoals in de memorie van toelichting staat — dat er niet-onaanzienlijke koopkrachtverbetering in het vooruitzicht wordt gesteld, terwijl er nog zo'n gigantische staatsschuld en een afschuwelijke hoge werkloosheid is? Onderkent de minister met mij een spanning tussen enerzijds de financieel penibele situatie en de grote werkloosheid en anderzijds het kennelijk royale bestedingspatroon dat velen blijken te hebben. Ik wijs op meer dan één buitenlandse vakantie en een gevarieerd pakket aan luxe goederen die niet tot de eerste levensbehoefte behoren. Zo die spanning er is, moet die dan niet voor een groot deel worden toegeschreven aan het feit dat het tweeverdienersmodel groeit, waardoor het gemiddelde consumptiepatroon hoger ligt dan in redelijkheid zou mogen worden verwacht op grond van de financieel-economische situatie in ons land?

Een convenant tussen sociale partners en overheid is niet tot stand gekomen. Mijn fractie tilt daar niet zo zwaar aan. Onderhandelingen op bedrijfstak- of ondernemingsniveau hebben onze voorkeur. Dat het kabinet ook de marktsector aanbeveelt de komende periode loonkosten te matigen, heeft onze instemming. Maar verder reikt de arm van de overheid in principe niet. Spoort die visie ook met die van het kabinet?

Het hoofddoel van het huidige kabinet, namelijk vermindering van het aantal werklozen met 200.000 in vier jaar, wordt langs verschillende wegen nagestreefd. Ik maak een enkele opmerking bij de verschillende deelaspecten. Invoering van flexibele arbeidsrelaties kan in de behoefte van het bedrijfsleven aan meer armslag voorzien. Dit heeft een positieve uitstraling op de werkgelegenheid. De rechtspositie van de werknemer dient echter niet vergeten te worden. Steeds vaker komt het namelijk voor dat bedrijven, ook overheidsinstellingen, via verschillende uitzendbureaus en tijdelijke contracten een arbeidskracht jarenlang in dienst houden zonder uitzicht op een vaste baan. Het is natuurlijk een vrije keus van een werknemer om telkens een tijdelijk

contract te accepteren, maar op den duur gaan rechtspositionele overwegingen toch wel meespelen. Ik noem bij voorbeeld de pensioenopbouw en de bestaanszekerheid. Is daarom een voorrangrecht van uitzendkrachten en tijdelijke arbeidscontractanten bij de vervulling van openstaande vacatures het overwegen waard?

Mijnheer de Voorzitter! Herverdeling van arbeid blijkt in veler ogen nog steeds een adequaat, zo niet het adequate middel om de werkloosheid te bestrijden. Onze reserves kennen de bewindslieden. Indien arbeidsduurverkorting ertoe leidt dat één inkomen binnen het gezin niet meer toereikend is, kan een niet-werkende echtgenoot tegen de eigen wil in zich gedwongen zien toch te gaan werken. Gevolg: weer een werkzekerende erbij. De RPF-fractie geeft dan ook de voorkeur aan arbeidsduurverkorting per leeftijdscategorie, bij voorbeeld meer arbeidsduurverkorting voor jongeren onder de 24 en ouderen boven de 55 dan voor de middengroep. Zij die 65 jaar en ouder zijn, zouden in principe geen betaalde dienstbetrekking meer mogen vervullen. Delen de bewindslieden onze opvatting dat langs deze weg op gezonde wijze de baan voor jonge werkzoekenden kan worden geëffend?

Het regeerakkoord bracht een nieuw plan ter bestrijding van de jeugdwerkloosheid, het jeugdwerkgarantieplan. De doelstelling is ambitieus: 35.000 jongeren aan een baan helpen. Met instemming hebben wij de hoofdlijnen gelezen. Toch een enkele kanttekening hierbij. Hoe kan de minister voorkomen dat de tijdelijke banen in plaats van de door de bezuinigingen vervallen banen komen? Zal de maatregel er niet toe leiden dat zeker bij de overheidsinstellingen die met een budget werken, uitbreiding van het aantal formatieplaatsen minder snel zal plaatsvinden? Welke mogelijkheden ziet de minister om dit effect tegen te gaan? Ofschoon het kabinet weinig voelt voor de introductie van een sociale dienstplicht, vertoont het jeugdwerkgarantieplan wel enkele kenmerken daarvan. Immers vele jongeren beneden de 21 komen nu verplicht aan werk. Zou de invoering van sociale dienstplicht bij een aanhoudende omvangrijke werkloosheid voor jongeren voor de minister in de toekomst misschien toch nog het overwegen waard zijn? Is de belangstelling van de verschillende

doelgroepen voor de werkgelegenheidsbevorderende maatregelen overigens in voldoende mate aanwezig? Verloopt de deelname aan de vele scholingsprogramma's naar wens?

Mijnheer de Voorzitter! Werkloosheid en demografische ontwikkelingen leiden ertoe dat de toekomst van het sociaal zekerheidsstelsel niet zonder zorg tegemoet kan worden gezien. Ook het nieuwe sociaal zekerheidsstelsel lost vele problemen waarmee het oude stelsel te kampen had, niet op. Het is nauwelijks minder fraudegevoelig, ondoorzichtig en kostbaar te noemen. Wat ons betreft, zal er in de toekomst een ander stelsel moeten komen — wij hebben daar al eerder voor gepleit — dat meer is toegesneden op de collectieve verantwoordelijkheid van burgers in het samenlevingsverband, zeg het gezinsverband. Een samenleving die met dat gegeven geen rekening houdt, zal daarvoor vroeg of laat de rekening in menigerlei vorm gepresenteerd krijgen.

Ik vraag ook nog aandacht voor het probleem van de niet te vervullen vacatures, ook in de niet-technische vakken. Toen ik vorige week met een parlementaire delegatie in Israël was, vertelde een vakbondsbestuurder mij dat een werkzoekende in Israël in een tijdsbestek van een jaar tot tweemaal toe een aangeboden baan mag weigeren. Doet hij dat de derde keer ook, dan wordt zijn uitkering gestaakt. Moeten wij ook niet veel meer in die richting gaan denken?

Ik wijd nog een enkel woord aan de vergrijzingsproblematiek en de AOW. Meer dan voor enkele jaren het geval leek, komt de regering tot de overtuiging dat er iets moet worden ondernomen om de wettelijke pensioenvoorzieningen veilig te stellen. Minister-president Lubbers heeft hier gisteravond kennelijk ook iets over gezegd. Kan één van de bewindslieden nadere toelichting geven op de plannen die het kabinet ter zake heeft? Een grondige heroverweging van de AOW als zodanig zou het overwegen waard zijn.

Is het op langere termijn noodzakelijk, een volksverzekering voor de oude-dagvoorziening in stand te houden? Kan er niet meer accent worden gelegd op de eigen verantwoordelijkheid en worden gestimuleerd dat er eigen pensioenvoorzieningen worden getroffen? Het

Leerling

inkomensniveau in ons land behoeft dit niet uit te sluiten.

Het aspect van de eigen verantwoordelijkheid zou ook meer aandacht moeten krijgen bij potentiële drop-outs. Kan door middel van voorlichting op scholen aan ouders en kinderen het kwaad van de vroegtijdige schoolverlating en de daardoor aanzienlijk beperkte kansen op de arbeidsmarkt, worden tegengegaan? Wellicht zou het recht op een uitkering mede afhankelijk kunnen worden gemaakt van het feit of men de schoolopleiding ook serieus heeft genomen.

Hoe staat het met het onderzoek naar de premiedifferentiatie over meer sectoren, opdat niet alleen de factor arbeid de premielasten behoeft te dragen?

Het zo snel mogelijk invoeren van de ARBO-wet acht mijn fractie van groot belang, juist bij de overheid stuit de invoering van die ARBO-wet op grote problemen. Ik leg de minister de vraag voor of de overheid inzake veilig werken niet voorop zou moeten lopen bij het bedrijfsleven in plaats van andersom. Helaas lijkt er nog steeds meer aandacht te zijn voor de kosten van invoering van de ARBO-wet, dan voor het nagaan hoeveel kosten het niet invoeren met zich mee brengt. Wil een van de bewindslieden toezeggen dat bij de komende evaluatierapporten tevens de kosten worden nagegaan die ontstaan ten gevolge van aantoonbaar onveilige bedrijfsvoering?

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: De regering zal morgenavond na de dinerpauze antwoorden.

Sluiting 22.15 uur.

Noot 1 (zie blz. 1469)

Lijst van ingekomen stukken, met de ter zake door de Voorzitter gedane voorstellen:

1. vier Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende voorstellen van wet:

– Het treffen van een inkomensvoorziening voor oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen van wie het inkomen duurzaam minder bedraagt dan het sociaal minimum en die als gevolg daarvan het bedrijf of beroep hebben beëindigd (Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen) (19 778);

– Wijziging van hoofdstuk XII (Ministerie van Verkeer en Waterstaat) van de begroting van uitgaven en van de begroting van ontvangsten van het Rijk voor het jaar 1986 (wijziging naar aanleiding van de Voorjaarsnota; eerste wijzigingsvoorstel) (19 780);

– Wijziging van de begroting van uitgaven en ontvangsten van het Rijkswegensfonds voor het jaar 1985 (slotwet; eerste wijzigingsvoorstel) (19 781);

– Wijziging van de Handelsregisterwet (19 782).

Deze Koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2. afschriften van Koninklijke besluiten, houdende benoeming en ontslag van E. Heerma en Y. van Rooy als staatssecretaris.

Deze Koninklijke besluiten liggen op de griffie ter inzage;

3. drie brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal met de mededeling dat zij in haar vergadering van 18 november 1986 de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van (rijks) wet, gedrukt onder de nrs. 11 932, 17 360 (R 1202) en 19 584, heeft aangenomen.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

4. de volgende brieven:

een, van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, over de begrotingsraad van 26 en 27 november 1986 (19 700-V, nr. 22);

een, van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, over het feitenonderzoek (19 700-V, nr. 21);

vier, van de minister van Binnenlandse Zaken, te weten:

een, over voetbalvandalisme (18943, nr. 5);

een, over het aktieprogramma Minderhedenbeleid (19 705, nr. 16);

twee, over het pensioen van de weduwe Rost van Tonningen (19 783, nrs. 1 en 2);

twee, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, te weten:

een, over T.V.C. (17 649, nr. 72);

een, over wetsvoorstel 18 840 (18 480, nr. 12);

een, van de staatssecretaris van Financiën, over motivering van kwijtschelding (19 249, nr. 389);

een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over milieugevaarlijke stoffen (19 700-XI, nr. 19);

een, van de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke

Ordening en Milieubeheer, over het MPS 1987-1991 (19 702, nr. 6);

twee, van de minister van Verkeer en Waterstaat, te weten:

een, ten geleide van het waterkwali-
teitsplan Noordzee (17 408, nr. 22);

een, over de maatschappelijke kosten van ongevallen op overwegen (19 700B, nr. 4);

twee, van de minister van Economische Zaken, te weten:

een, over het energiebeleid (19 700-XIII, nr. 43);

een, over de departementale accountantsdienst (19 700-XIII, nr. 50);

een, van de minister van Landbouw en Visserij, over mestregelgeving (19 730, nr. 2);

twee, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, te weten:

een, over het Jeugdwerkgarantieplan (19 700-XV, nr. 18);

een, over de stand van zaken emancipatiebeleid (19 700-XV, nr. 23);

twee, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, te weten:

een, over remigratie (18 939, nr. 25);

een, over onderzoek beeldschermwerk (19 700-XV, nr. 21);

twee, van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, te weten:

een, over investeringssubsidies
gebedsruimten (16 102, nr. 144);

een, over de WIV (18 831, nr. 32);

een, van de leden Kosto en Schaefer, ten geleide van de notitie 'Bestrijding van de winkelcriminaliteit' (18 995, nr. 17);

een, van de leden De Grave en Van lersel, ten geleide van hun voorstel van wet (19 779);

een, van de commissie Nationale ombudsman, over het verslag van de Nationale ombudsman over 1985 (19 525, nr. 2).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

5. de volgende brieven:

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van een wijziging van het Verdrag van Londen;

een, van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, ten geleide van het Nederlands DAC-memorandum verslagjaar 1985;

een, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, ten geleide van de circulaire Leidraad rechtspositieregeling basiseducatie;

een, van de staatssecretaris van Financiën, over een onderzoek vier grote steden;

een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over de EG-milieuraad van 24 november 1986.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te drukken en voor kennisgeving aan te nemen. Voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

6. de volgende adressen:

een, van A. Beugelink te Amsterdam, met betrekking tot belastingen;

een, van J.D. Niemeyer e.a. te Leeuwarden, met betrekking tot kwijtschelding van belastingen;

een, van L.M.F. Keesmekers te Elsloo, met betrekking tot zijn belastingen;

een, van mevrouw P.J. Mathijsen-Bijnen te Schijndel, met betrekking tot kwijtschelding van onroerend goed;

een, van mevrouw M.M. Baarmans te Puttershoek, met betrekking tot studiefinanciering;

een, van mevrouw W.P. Verbeek te Den Haag, met betrekking tot

27 november 1986

TK 29

29-1648

kwijtschelding van onroerend-goed-belasting;

een, van Int. Transportbedrijf W.G. Salari Elst BV te Elst, met betrekking tot belastingen;

een, van Mensvoort Loonwerk BV te Veghel, met betrekking tot een milieutoeslag.

Deze adressen zijn gesteld in handen van de commissie voor de Verzoekschriften;

7. de volgende brieven e.a.:

een, van de Koggeschool en de Julianaschool uit Zaltbommel, over bezuinigingen in het onderwijs;

een, van de Prinses Beatrixschool, over bezuinigingen in vervoerskosten;

twee, van het KNOV, t.g.v. een reactie op de Onderwijsbegroting en de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid;

een, van Federatie LSB, over het ouderenbeleid;

een twintigtal openbare rapporten van de Nationale ombudsman;

een aantal over het weduwepensioen van mevr. Rost van Tonningen;

een, van het Openbaar Vervoer College, over de begroting van Verkeer en Waterstaat;

een, van het gemeentebestuur van Ferwerderadeel, over de indijking van Noord-Friesland.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage. Kopie is zo nodig gezonden aan de betrokken commissies;

8. de volgende brieven e.a.:

notulen van de Staten van Aruba;

een, van mr. J.L.G. Tichelaar, over Zuid-Afrika;

een, van het gemeentebestuur van Skarsterlân, over de BKR;

een, van het gemeentebestuur van Oude Pekela, over apartheid;

een, van P. Wiersma, over de sociale zekerheid;

een, van C.H. Vermeer, over heroïneverslaving;

het jaarverslag 1985 van het Centraal Bureau voor de Statistiek;

een, van Gedeputeerde Staten van Zeeland, t.g.v. een motie over de Wet op de Waterkering;

een, van de werkgroep Inheemse volken, over een NAVO-oefening in Canada;

een, van R.J.G. Sterringa, over de Wet gemeentelijke regelingen leerlingenvervoer;

een, van L. van Poelgeest, over een staatsbezoek aan Japan;

een, van het gemeentebestuur van Spijkenisse, over de consequenties van de Lesgeldwet.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage;

9. de volgende proefschriften:

'Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig' door W.J. Dercksen;

'De hulpverlening van de LOM-school' door G.M. van Rijswijk.

Deze proefschriften zijn opgenomen in de bibliotheek van de Kamer.

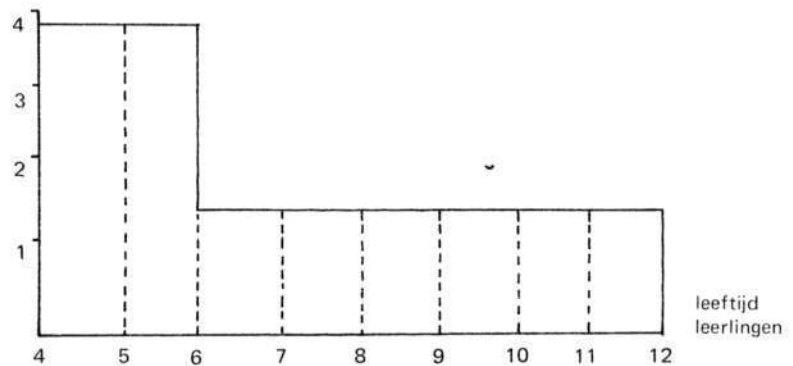
Noot 2 (zie blz. 1497)

Lichamelijke opvoeding in de basisschool

1.	Aantal geregistreerde leerlingen in het basisonderwijs voor de cursus 86/87:	<u>1437569</u>
2.	Aantal in de cursus 86/87 voor vergoeding in aanmerking komende basisscholen:	<u>8268</u>
3.	Gemiddelde groeps grootte in de cursus 86/87:	<u>26,954</u>

Globaal kan gesteld worden dat de inspecties voor het vak lichamelijke oefening voor de verschillende leerjaren als minimum vereiste hanteren, uitgedrukt in klokuren op weekbasis:

klokuren lichamelijke oefening/week

1e leerjaar 3½
2e leerjaar 3½
3e leerjaar 1½
4e leerjaar 1½
5e leerjaar 1½
6e leerjaar 1½
7e leerjaar 1½
8e leerjaar 1½

Totaal 16,5 klokuur per groep in 8 leerjaren →

Gemiddeld aantal klokuren lich. oef. per groep per week →

$$\frac{16,5}{8} = 2,06$$

C. Totaal aantal groepen in het basisonderwijs =

$$\frac{\text{Totaal aantal leerlingen (A1)} \quad 1437569}{\text{Gemiddelde groepsgrootte (A3)} \quad 26,954} =$$

$$= 53334,161$$

D. Totaal aantal klokuren lichamelijke oefening per week =

$$\text{= totaal aantal groepen (C) x gemiddeld aantal klokuren/week (B)} \\ \longrightarrow 53334,161 \times 2,06 = \underline{109868,37}$$

E. De uitkomst van D betreft het aantal klokuren daadwerkelijk aan lesgeven besteed. Dit betekent:

Totaal aantal form.-eenh./week ingezet voor lich. oef. =

$$\text{= Totaal aantal klokuren (D) x } 40/26^* \longrightarrow$$

$$\longrightarrow 109868,37 \times 40/26 = \underline{169028,26}$$

* Hierbij is uitgegaan van de maximale invulling met een lesgevende taak, zoals bedoeld in art. I-R203 lid 2 RPB/O.

F. Een volledige arbeidsplaats behelst 40 formatie-eenheden \longrightarrow

\longrightarrow Totaal aantal volledige arb. plaatsen gemoeid met L.O. =

$$\text{= Totaal aantal formatie-eenheden (E) } \longrightarrow \frac{169028,26}{40} = \frac{169028,26}{40}$$

$$= \underline{4225,7}$$

G.

Aantal geregistreerde leerlingen (A1)	=	Gemiddeld aantal	\longrightarrow
Aantal gesubsidieerde scholen (A2)		I.I. per school	

$$\longrightarrow \frac{1437569}{8268} = 173,87$$

Formatiebesluit leert dat bij 169 t/m 200 I.I. aan form.eenh. vakonderwijs: 5,5.

\longrightarrow Gemiddeld aantal formatie-eenheden in de verplichte component vakonderwijs per school. = 5,5

H. Totaal aantal formatie-eenheden in de component vakonderwijs =

$$\text{= Gemiddeld aantal eenheden vakonderwijs per school (G) x} \\ \text{x aantal scholen (A2) } \longrightarrow 5,5 \times 8268 = \underline{45474}$$

I. Volledige arbeidsplaats is 40 eenheden

Aantal volledige arbeidsplaatsen in component vakonderwijs =

= Aantal formatie-eenheden vakonderwijs (H)

$$\frac{45474}{40} = 1136,85^*$$

* Daarvan is slechts een gedeelte aangewend t.b.v. lichamelijke oefening. Op dit moment is niet vast te stellen welk gedeelte het hier betreft. Het CBS heeft m.i.v. de WBO hiernaar een onderzoek ingesteld. Resultaten zijn pas in januari 1987 te verwachten.

Voorzichtige conclusie:

Arbidsplaatsen mogelijk voor vakleraren lich.opv.: ruim 4000 }
Reeds door vakleraren lich.opv. bezet (raming). ruim 500 } →

→ te vergeven 3000 à 3500 arbeidsplaatsen.

Noot 3 (zie blz. 1552)

De vragen van het lid Van Traa luiden:

1. Is de staatssecretaris bereid, gelet op het advies van de Hoge Raad van 21 oktober jl., bij haar Britse ambtgenoot aan te dringen op het nemen van maatregelen ter voorkoming, dat de uit te leveren personen in Noord-Ierland een zeer harde behandeling zullen ondergaan?

2. Is de staatssecretaris bereid niet tot uitlevering van de twee aangezochte personen over te gaan, voordat de Europese Commissie voor de rechten van de mens in Straatsburg beslist heeft over de al dan niet ontvankelijkheid van hun tegen de Staat der Nederlanden ingediende klacht?

3. Is de staatssecretaris bereid de uitleveringsbeschikking niet ten uitvoer te leggen, voordat een bevredigend antwoord van haar Britse ambtgenoot inzake het in vraag 1 gestelde is ontvangen?